

Zempléni Múzsza

szerkeszti:
Bolvári-Takács
Gábor

XXVI. évfolyam
1. szám

2026
tavasz

ADY Endre
A perc-emberkéek után

Otthon bolondját járja a világ,
Majmos, zavaros, perces, hittelen,
Nagy, súlyos álmok kiterítve lenn,
Fenn zűrös, olcsó, kis komédiák.

Magyar Bábelnek ostoba kora,
Ments, Atyaisten, hogy benne legyek:
Engemet kötnek égbeli jegyek
S el kell hogy jöjjön nászaink sora.

Most perc-emberkéek dáridója tart,
De építésre készen a kövünk,
Nagyot végezni mégis mi jövünk,
Nagyot és szépet, emberit s magyart.

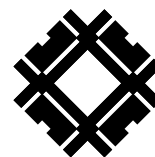
Robogok honról rejtett vonaton,
Ebek hazája ma, nem az enyém
S ha marad csak egy hívóm, szent legény,
Még a holttestem is ellopatom.

Ez a ricsaj majd dallá simul át,
Addig halottan avagy éberem
Pihenjen a szent láz s az értelem,
Míg eltűnnek a mai figurák.

Magyar leszek majd, hogyha akarom,
Ha nem sutáké lesz itt a világ
S fölcsap minden szent és igazi láng
Rejtekből avagy ravatalon.

1913

Rovatunk a szépirodalom mindenkori helyzetértékelő és programadó felelősségére fókuszál, történelmi idők példáival. A közlés forrása: Nyugat, VI. évf. 8. szám, 1913. április 16. 648. o.

LÁTÓTÉR

KOZÁRI Monika:
Zempléntől Voloscáig.
Andrássy Gyula politikai pályája

5

KISS Endre:
Határok, korlátok, revíziók.
A történettudományi
revizionizmus jelenségéről

13

**JÁVORFFY-LÁZOK
Alexandra:**
A Kárpát-medence mint
egységes földrajzi tér a
főbb geopolitikai elméletek
tükrében

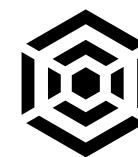
29

ERDEI Róbert:
A *Kamaszok* és ami mögötte
van. Film a fiatalok által
elkövetett kétes erőszakról

37

• • •

*Lapszámunkat Salamin Ferenc
építész alkotásaival illusztráltuk.
Borító: Iskola Szerencsen (fotó:
Szántó Tamás).*

LÁTÓHATÁR

KOVÁCS Ágnes:
Salamin Ferenc és Tokaj-
Hegyalja

44

ZÉKÁNY Krisztina:
A magyar nyelv napja

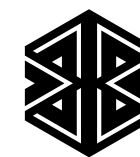
65

**KOPASZ GÁBORNÉ
GERI Beáta:**
Az iskola mint
tehetséggondozó szervezet

67

VOLOSCSUK Miklós:
A Kárpáti Bioszféra
Rezervátum

77

LÁTÓSZÖG

**KOVÁCS katáng
Ferenc:**
Mi csak visszhangok
voltunk...

84

PEIKER Katalin:
Könyv a suggesztív
tanáregyéniségről

88

**KASSAI-BALLA
Krisztina:**
Zemplén és Abaúj egy
angol szemével 1793-ban

91

VINICZAI Sándor:
Üzenet a tokaji pincék
mélyéről

94

ERDEI Tamás:
A Tokaji Írotábor a Kádár-
korszakban

97

A *Zempléni Múzsza* 2025. évi
tartalomjegyzéke

100

Zempléni Múzsza
A Tokaj-Hegyalja Egyetem lektorált tudományos folyóirata

Szerkesztőség

Lapalapító és főszerkesztő: Bolvári-Takács Gábor
Lapigazgató és felelős kiadó: Bordás István
Szerkesztők: Egey Emese, Haffner Anikó, Lovas Anett
Szerkesztőségi titkár: Tóthné Durányik Angéla
Arculat és tördelés: Telling András

Szerkesztőbizottság

Prof. Dr. Baráth Béla Levente PhD	Dr. Koncz Péter PhD
Dr. Bene Zsuzsanna PhD	Dr. Lapis József PhD
Prof. Dr. Bolvári-Takács Gábor PhD	Dr. Lovas Anett PhD
Dr. habil. Csorba Dávid PhD	Prof. Dr. Pusztay János CSc
Dr. Egey Emese PhD	Dr. Soltész Márton PhD
Dr. habil. Kelemen Judit DLA	Dr. Takács Ádám PhD
Dr. Koncz Gábor PhD	Prof. Dr. Ugrai János PhD

ISSN: 1585-7182 (nyomtatott); 1587-1762 (online)

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány, Sárospatak.
Adószám: 18442960-1-05 Bankszámlaszám: 11994105-06429168-10000001
Szerkesztőség: Tokaj-Hegyalja Egyetem Regionális Történelmi és Művelődéskutató Tanszék, Sárospatak
Kiadói és szerkesztőségi postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.
Kiadói és szerkesztőségi elektronikus levelezési cím: titkarsag@zemplenimuzsa.hu
Honlap: zemplenimuzsa.hu; facebook.com/zemplenimuzsa
Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk.
Megjelenik évszakonként. Ára: 500,- Ft.
Előfizethető átutalással a kiadónál. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft + postaköltség.
Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.
Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Támogató: Tokaj-Hegyalja Egyetem, Sárospatak

Számunk szerzői

Bolvári-Takács Gábor PhD történész, kulturális menedzser, jogász, egyetemi tanár. *Erdei Róbert* PhD pszichológus, pedagógus, egyetemi docens. *Erdei Tamás* bv. őrnagy, kulturális örökség tanulmányok mesterszakos egyetemi hallgató. *Jávorffy-Lázok Alexandra* oktatásszervező, stratégiai tanácsadó, PhD-hallgató. *Kassai-Balla Krisztina* újságíró, szerkesztő, kutatásszervezési koordinátor, kulturális örökség tanulmányok mesterszakos egyetemi hallgató. *Kiss Endre* DSc filozófus, filozófiatörténész, germanista, egyetemi tanár. *Kopasz Gáborné Geri Beáta* gyógypedagógus, család- és gyermekvédő tanár, egyetemi tanársegéd, PhD-hallgató. *Kovács Ágnes* építészmérnök; építésztervező szakmérnök. *Kovács Katáng Ferenc* médiamérnök, író, költő, műfordító, szerkesztő. *Kozári Monika* PhD történész, szakreferens. *Peiker Katalin* tanító, német nyelvtanár, gyermekkultúra mesterszakos egyetemi hallgató. *Viniczai Sándor* kertészmérnök, borszakértő, újságíró, szerkesztő. *Voloscuk Miklós* CSc biológus, botanikai kutatólaboratórium vezető. *Zékány Krisztina* CSc filológus, magyar nyelv és irodalom szakos tanár, egyetemi docens.

KOZÁRI Monika

Zempléntől
Voloscáig

 Andrassy Gyula politikai pályája

Csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf Andrassy Gyula 1823. március 3-án született Abaúj megyében, Kassán,¹ a család Fő utcai palotájában. Más források szerint a Zemplén vármegyei Töketerében, de van, aki úgy tudja, hogy a Gömör megyei Oláhpatokon, az édesapja által építtetett földszintes, klasszicista stílusú kastélyban.²

Az Andrassy család Erdélyből, Csík-Szent-Királyból származott. Innen az első nemesi előnevük. Birtokaik jelentős részben a Felvidéken voltak, de emellett Zemplénben, Borsodban, sőt a Szabolcs megyei Tiszadobon is otthon voltak, és a 19. században közel százezer hold földterület volt a kezükön.

Andrassy Gyula bátyjával, Manóval együtt 1830–32 között a sátoraljaújhelyi piarista gimnázium tanulója volt, az intézmény diákkotthonában laktak, vagyis a rendház konviktorai voltak.³ Az ezt követő évben mindketten a tatai piarista gimnáziumban tanultak, Gyula az 1833/34-es tanévet is ott végezte el, azt azonban nem tudjuk, hogy a középiskolai tanulmányait hol fejezték be. Majd Andrassy Gyula a pesti egyetemen jogot tanult, de nem szerzett jogi diplomát. Később külföldi tanulmányútra ment és egyetemi kurzusokat hallgatott, diplomáciai, jogi és közgazdasági tanulmányokat folytatott. Nyelvi akadályok nem voltak, mert az arisztokrata családokban kicsi koruk óta külföldi nevelőnők voltak a gyerekek mellett, akiktől anyanyelvi szinten megtanultak németül és franciául. Volt olyan család, amelyik angol nevelőnőt is alkalmazott. Emellett sokat olvastak, a kastélyokban nagy könyvtárak voltak, sok idegennyelvű könyvvel, mindenekelőtt német és francia munkákkal. Goethe és Schiller köteteket például nagyon sok kastélyban tartottak, de volt, ahol Shakespeare-t is. A verseket is nagyra becsülték a reformkori emberek, Petőfit és Aranyt már egykorúan is olvastak a korábbi költők mellett. Állítólag az 1840-es években Andrassy Gyula is megpróbálkozott a versírással, ami egyáltalán nem volt egyedül, sokan tették, de nem ismerünk tőle fennmaradt verset.

Andrassy Gyula fiatal korától szívesen rajzolt és nagy műgyűjtő volt. Már az 1840-es évektől festményeket vásárolt, először a nyugat-európai útján. Gyűjteményében volt Tintoretto, Tiziano, Turner egy-egy képe, és egy különleges Rembrandt önarckép. Később vett Zichy Mihály, Mészöly Géza, Madarász Viktor, Greguss Imre és Székely Bertalan képeket.

Az első közéleti szereplésére Zemplén vármegye 1844. szeptember 25–27-i közgyűlésén került sor. „Ha a közjóról van szó – mondta –, akkor nem szabad provinciális szempontoknak hódolni, mert különben lehet ugyan az ember jó zempléni, de sohasem jó hazafi.”⁴ 1845. szeptember 6-án Zemplén megye közgyűlésén megyéje szolgálatába állt és letette a táblabírói esküt.⁵ Éppen abban az esztendőben, amikor a bécsi udvar az adminisztrátori rendszer bevezetésével a legveszélyesebb támadást intézte a megyék ellen.⁶ A vármegyéket a kortársak „az alkotmány védbástyái”-nak tekintették. Magyarország az 1820-as évektől harcot vívott a konzervatív bürokratikus osztrák rendszerrel, amely az ország fejlődését politikai, kulturális és gazdasági téren egyaránt akadályozta. Ehhez a küzdelemhez csatlakozott Andrassy. 1846-ban több vezércikket írt a Csengery Antal által szerkesztett *Pesti Hírlap*ba az adminisztrátori rendszer ellen.⁷ Hamarosan a Kazinczy Gábor által alapított „Szegénylegények egyesületének” az egyik vezetője lett. Az egyesület célja az volt, hogy Zemplénben és a környező megyékben a Deák Ferenc nevével fémjelzett ellenzéki politizálást terjesszék.

A cikkei és az egyesületi tevékenysége miatt 1847. október 14-én Zemplén megye országgyűlési követévé választották. Andrassy ellenzéki, liberális politikus volt már pályája elejétől kezdve. Nézeteinek kialakulásában bizonyonnyal szerepe volt édesapja felfogásának, illetve annak a körnek, akikkel az apa kapcsolatot tartott. Elvitathatatlan szerepe volt a Széchenyi Istvánnal való korai találkozásnak, aki nagyon mély benyomást tett rá. A Tiszaszabályozási Társulat elnökének kérte föl Széchenyi a fiatal Andrassy Gyulát. Rövidesen azonban nőtt a távolság köztük, mert Andrassy a gyorsabb reformok és a radikálisabb ellenzéki híve lett. Kossuthot is még fiatal korából ismerte, mert Kossuth Zemplén vármegye táblabírája, majd Sátoraljaújhely városi ügyésze és a Szapáry család ügyvédje volt.⁸

Első országgyűlési felszólalását Pozsonyban mondta el, 1847. november 11-én, a nádorválasztás ügyében. Sajátos, finom humora volt, amely a beszédeiben is megjelent. 1847. novemberében azt tanácsolta Csongrád megye egyik követének, hogy „óvatos legyen, mert sok ellenséget csinál pártjának, ha nem csak a dohányt, hanem a lojalitást is monopolizálni akarja”.⁹ (A kormány ki akarta terjeszteni a dohánymonopóliumot Magyarországra is, ez a képviselő pedig társaival a kormány iránti lojalitásukat akarta kiterjeszteni az ellenzékre, amely csak az uralkodó iránt volt lojális.)

1848. február elején zajlott az utolsó rendi országgyűlés egyik legnagyobb vitája az adminisztrátori rendszerről. Minthogy az országgyűlés követői közül többen a legfontosabbnak azt látták, hogy biztosítani lehessen a köztelherviselésre, az örökváltásra és a városok rendezésére vonatkozó törvényjavaslatok szentesítését, ezért titokban előre szavukat adták István nádornak, hogy elállnak az adminisztrátori rendszer, mint legfőbb sérelem vitatásától, ha a kormány ünnepélyes nyilatkozatban ad biztositékot a megszüntetéséről. A szavazást megszervezték és ebben az ellenzék részéről is többen benne voltak. Az országgyűlés 24 szavazattal 23 ellenében leszavazta az ellenzékét.

Az elkeseredett vitában Andrassy is felszólalt: „Megvallja, hogy ingerülten szólal fel, de ő ezen ingerültségre büszke, s aki hideg tud maradni most, azt csodálni igen,

de irigyelni nem tudja. Ha a csongrádi követ csak *kedvencz eszmének* nevezé azt, melynek bukása ez ingerültséget okozza, t.i. az alkotmányosságot, szóló a *magyarok istenének* tartja azt (és nekünk magunknak kell azt fenntartani).”¹⁰

Aztán az események felgyorsultak, elérkezett 1848. március közepe és más kérdések kerültek a politika előterébe. Amikor 1848. március 13-án Bécsben kitört a forradalom, Andrassy megyéje országgyűlési követeként Pozsonyban tartózkodott. Az országgyűlés március 14-én elfogadta Kossuth március 3-ai felirati javaslatát. Felszólalásában Andrassy is a javaslat elfogadása mellett szállt síkra és beválasztották a március 15-én Bécsbe utazó küldöttség tagjai közé.

1848. április 22-én István nádor kinevezte Zemplén megye főispánjává. Andrassy ekkor 25 éves volt. Nagy hatalom került a kezébe és óriási felelősség hárult rá, de ő nem ijedt meg a feladat nagyságától. Nagyon karakán fiatalember volt, éles elmével és rendkívüli képességekkel. 1848 július közepén beválasztották abba a küldöttségbe, amely a főrendiház válaszfeliratát vitte az uralkodónak, így augusztus 8-án jelen volt Innsbruckban az átadáskor. Két hónappal később a körülmények nagyon megváltoztak és már a harctéren találjuk. Először mint főispán, a Zemplén megyei őrsereg élére állt. Részt vett a pákozdi csatában 1848 szeptemberében. Majd 1849. április elején csatlakozott a főváros felé előnyomuló főserceghez. Április 6-án részt vett az isaszegi csatában, majd 19-én a nagysallói ütközetben. A fősereggel együtt vonult be Komáromba.¹¹ Nagyjából egy évig volt Zemplén megye főispánja. Nem sok ideje volt, amit a megyéjében tölthetett, mert a hadi és politikai események vitték magukkal.

Szemere Bertalan kormánya 1849 májusában a magyar kormány megbízottjaként Konstantinápolyba küldte. Az volt a feladata, hogy a török kormánynál tegyen lépéseket a Bánságból Havasalföldre menekült cs. kir. csapatok lefegyverzése ügyében. Ütközben megállt Belgrádban és találkozott többek között Ilja Garasanyin szerb belügyminiszterrel, azzal a céllal, hogy rávegye, Garasanyin hívja vissza a Magyarországon harcoló szerb önkénteseket. 1849. június végén érkezett meg Konstantinápolyba. A török kormány nem ismerte el őt Magyarország diplomáciai képviselőjének, de nem is utasították ki, pedig Ausztria ezt többszörösen követelte. Andrassy a török fővárosban jó kapcsolatokat épített ki a török kormány egyes tagjaival csakúgy, mint az angol és francia követekkel. Arra a következtetésre jutott, hogy Anglia támogatása nélkül Törökország nem lép fel Ausztriával szemben. Pulszky Ferencet, a magyar kormány londoni megbízottját arra biztatta, hogy érje el az angol kormány osztrákbarát vagy semleges politikájának megváltoztatását. Ő maga pedig azon dolgozott, hogy a törököket sikerüljön bevonnai egy oroszellenes katonai akcióba, a Magyarország ellen a román fejedelemségekben – vagyis akkor török felségterületen, mert a román fejedelemségek csak 1859-ben függetlenedtek Törökországtól – átvonuló orosz csapatokkal szemben. Ez a törekvése azért nem sikerülhetett, mert Törökország tisztában volt saját katonai gyengeségével és nem akart ekkor háborúba keveredni Oroszországgal.

A világségi fegyverletétel után Ausztria és Oroszország jegyzékben követelték a Portától, hogy adja ki a magyar és a lengyel emigránsokat. Andrassy azon dolgozott,

hogy erre ne kerüljön sor. Törökország nehéz helyzetbe került, ezért a török külügyminiszter Andrássyt is távozásra szólította föl, a szultáni tanács pedig szeptember 8-án az emigránsok kiadatása mellett döntött. A török kormányfő azt tanácsolta, hogy a menekültek térjenek át az iszlám hitre, mert akkor nem adják ki őket, ezt azonban csak kevesen voltak hajlandók megtenni. De a Porta szeptember közepén megtagadta a kiadatásukat és ez a lépése a diplomáciai kapcsolatok megszakításához vezetett Ausztriával és Oroszországgal. Viszont közben Nagy-Britannia és Franciaország is Törökország mellé állt, így Ausztria és Oroszország meghátrált. A török kormány ígéretet tett, hogy a legfőbb emigránsokat Kis-Ázsiába internálja.

Andrássy nem várta meg, hogy internálják – török barátai bizalmasan figyelmeztették, hogy ő is az internálandók közé kerülhet –, november 25-én elhagyta Konstantinápolyt és 1849. december közepén megérkezett Párizsba. Magyarországon hadbíróági eljárás indult ellene a szabadságharcban és Konstantinápolyban játszott szerepe miatt. A hadbíróóság halálra ítélte és 1851. szeptember végén in effigie felakasztották, ami azt jelentette, hogy több emigránsé mellett az ő nevét is bitófára szögezték Pesten, az Újépület mellett. Párizsban ez tovább növelte hírnevét, mert attól kezdve csak „le beu pendu”, vagyis „a szép akasztott” néven emlegették.

Andrássy Gyula a kor ízlése szerint szép férfi volt. Unokája, Andrássy Katinka azt írta róla, hogy „híres gavallér volt, hullámos fekete haja volt és megnyerő modora”.¹² Szabályos arcvonásai voltak, körszakállt és bajuszt viselt. Mary Elisabeth Stevens szerint, aki az 1860-as években Andrássy édesanyjának, Szapáry Etelkának volt a társalkodónője, Gyula gróf „úriás és disztingvált”, „magas, csinos férfi, úgy beszél angolul, mint egy igazi angol, és gyönyörűen tud franciául”.¹³ Nem lehet csodálkozni azon, hogy a párizsi szalonokban kedvelték őt és későbbi élete folyamán is mindig körbevették a hölgyek. Párizsban kezdetben elég szűkös anyagi körülmények között élt, de édesanyja rövidesen saját birtokainak a jövedelméből biztosított apanázst fiának, akinek a vagyonát lefoglalták, amikor megindították ellene a hadbíróági eljárást, az ítélet után pedig elkobozták.

Andrássy realista volt, már az 1850-es évek elején úgy értékelte, hogy nincs esély újabb forradalomra és ki kell egyezni a Habsburg uralkodóval. Édesanyja és öccse közbenjárásával igen nehezen, 1857-ben, engedélyt kapott a visszatérésre. Természetesen neki is alá kellett írnia az uralkodónak tett hűségnyilatkozatot és azt, hogy távol tartja magát a politikától. 1857-ben már a családjával, hármasan tért haza, mert közben az előző évben Párizsban feleségül vette Kendeffy Katinka grófnőt és 1857 nyarán megszületett az első gyermekük, Tivadar.

1860 őszi elvárás volt az uralkodó és az udvar részéről, hogy a magyar ellenzékiek tartsák magukat távol a politikizálástól. Ekkor az októberi diploma megjelenésével egyidejűleg Ferenc József újra életbe léptette a megyei rendszert és október 30-án kinevezte a főispánokat. Viszont előzetesen nem kérdezte meg tőlük, hogy vállalják-e a megbízatást. Tisza Kálmán például, akit Bihar megye főispánjának neveztek ki, erélyesen, hírlapban tiltakozott a kinevezés ellen. Az ő lemondását egész sor másik követte. Andrássy Gyula, akit ekkor már másodszor neveztek ki Zemplén megye

főispánjának, nem tiltakozott a sajtóban, de ezúttal nem vállalta a főispáni tisztelet, mert az októberi diploma szellemében nem kívánt részt venni a politikai vezetésben.

1861. március 26-án a sátoraljaújhelyi kerületben közfelkiáltással országgyűlési képviselőjükké választották. Az 1861-es országgyűlésen a felirati párt vezetői között találjuk. Mentalitása hasonló volt Deákéhoz, számos kérdésben voltak egy nézetben. Amikor Ferenc József 1861. augusztus 21-én az országgyűlést feloszlatta, nem maradt tér, fórum, ahol politizálni lehetett volna. Andrássy Gyula elvállalta a Képzőművészeti Társulat elnökségét.¹⁴ A társulat első kiállításán ő volt az első nagyobb képnek, Madarász „Báthori Erzsébet” című festményének a vevője. A társulat és a művészet nagy eseményeiben szívesen vett részt, ettől kezdve folyamatosan, még akkor is, amikor Bécsbe költözött.

1867. február 17-én Ferenc József Deák Ferenc javaslatára Andrássy Gyula gróft nevezte ki *magyar miniszterelnökké*. Ezzel alkotmányos korszak vette kezdetét Magyarország történelmében. Andrássy nagyon jó képességű ember volt, gyors észjárással megáldva. Auditív és nem vizuális, vagyis nem szeretett előterjesztéseket olvasgatni, azt igényelte, hogy az adott témában járatos szakértők készítsék fel a tárgyalásokra. Első hallásra nagyon sok mindent megjegyzett és kiváló tárgyaló volt. Emellett határozott és döntésképes, és nem szenvedett önbizalomhiányban sem. Mindezek a tulajdonságok fontosak voltak ahhoz, hogy eredményes lehessen, mert óriási feladatot vállalt magára a miniszterelnöki tisztség elfogadásával. A kiegyezéssel ugyanis rendszerváltást kellett kiteljesíteni: a korábbi rendi államot polgári állammá kellett formálni. Ez döntően az első kormány feladata volt, bár közel sem ért a végére.

1867-ben az uralkodó a kiegyezés részeként visszaállította az ország területi egységét (amit megtorlasként 1850-ben ő szüntetett meg). Visszacsatolták a szerb vajdaságnak és temesi bánágnak elnevezett délvidéki részeket, és keleten a Partiumot. Megszüntették az abszolutizmus által bevezetett öt katonai kerületet és helyreállították a hagyományos megyerendszert. A megyék újra nemcsak közigazgatási egységek voltak, hanem politikai jogok birtokosai is. Horvátország is ismét integráns részét alkotta a Szent István-i államtestnek. Erdély azonban még különálló volt, és Horvátországgal is ki kellett alakítani az együttélés kereteit. Erdély unióját két évtized alatt már másodszor valószínűsítették meg. Az 1868. évi XXX. törvénycikkkel a magyar-horvát kiegyezés is megtörtént. Elismerték Horvátország belpolitikai önállóságát, és biztosították a horvát nyelv használatát. A horvát tartománygyűlés parlamentként működött.

1867-ben a kiegyezéssel létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia, amely nagyon sajátos államalakulat volt.¹⁵ Kifelé egységes birodalom, egységes külpolitikával és külgazdasággal, osztrák-magyar követségekkel, konzulátusokkal. Belül azonban két állam élt egymás mellett, amelyek belpolitikájukban és belső gazdasági ügyekben önállóak voltak. A birodalom élén közös uralkodó állt, aki osztrák császár volt és magyar király. I. Ferenc József csak a kiegyezési folyamat részeként vált törvényes magyar királlyá, mert – noha 1848 decembere óta ült a birodalom trónján – csak

1867. június 8-án koronázták magyar királlyá, az ország törvényei szerint, Budán, a Mátyás-templomban. A koronázáson Andrássy töltötte be a nádorhelyettes szerepét és ő tette Ferenc József fejére a koronát. Annak az uralkodónak a fejére, aki őt 16 évvel korábban jelképesen felakasztatta.

A magyar országgyűlés sok fontos törvényt alkotott Andrássy miniszterelnöksége időszakában. A nemzetiségi törvényben biztosították a nemzetiségek anyanyelvhasználatának jogát a közigazgatás helyi szintjein, és a bírásokban, oktatásban, vallásgyakorlásban. A kiegyezéskor kimondták az állam valamennyi polgárának egyenjogúságát polgári és politikai tekintetben. Az egyházaknak teljesen szabad nyelvhasználatot biztosítottak. Nagyon fontos feladat volt az analfabetizmus felszámolása, a nép kulturális színvonalának emelése. A kiegyezés idején az ország hat éven felüli férfi lakosságának hozzávetőlegesen a 40%-a, a nőknek pedig csak a 25%-a tudott írni és olvasni. A tanköteles korúaknak a fele nem járt iskolába. A népiszkolai törvényt Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter koncepciója alapján dolgozták ki. A törvény kimondta a tankötelezettséget 6-tól 12 éves korig. Állami felügyelet alá helyezte az iskolákat és létrehozta a tanfelügyelői szervezetet. A tanítói állás betöltését pedig képesítéshez kötötte.

A történelem megelőző évszázadaiban természetes volt, hogy az állam és az egyház összefonódott egymással. A liberális államfelfogás ezen változtatni akart, ezért napirendre került a katolikus egyház és az állam szétválasztásának a kérdése. Meg akarták teremteni a szabad vallásválasztást és áttérést, és az állam által elismert valóságok egyenjogúságát. Az egyházak olyan tevékenységeket is végeztek, amelyeket az állam át akart venni a maga kezébe, mint az anyakönyvezés. A házassági anyakönyvezés is az egyházak kezében volt. Emiatt két különböző felekezethez tartozó személy házasságkötése sem volt egyszerű. Külön probléma volt egy esetleges keresztény–zsidó házasságkötés, ami csak úgy volt megvalósítható, ha a zsidó fél kikeresztelkedett. 1867-ben törvénybe iktatták a zsidók polgári és politikai egyenjogúságát, de a vallást nem. A szabad áttérést és összeházasodást csak az ún. bevett keresztény vallásfelekezetek között tették lehetővé 1868-ban. A házasságkötés és bontás változatlanul az egyházi hatóságok kezében maradt.

Feladat volt a közigazgatás és az igazságszolgáltatás elválasztása, amelyre 1869-ben a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvénnyel került sor. Kimondták a bírák függetlenségét és a bírói kinevezést jogi végzettséghez, bírósági gyakorlathoz és bírói vizsgához kötötték. A bírák függetlensége a modern törvénykezés egyik legfontosabb alapelve. 1871-ben létrehozták az ügyészi szervezetet, ami szintén teljesen független volt a közigazgatástól.

1870-ben került sor az Állami Számvevőszék felállítására, amely a kormánytól független szervezet, közvetlenül az országgyűléshez tartozott, és feladata a kormány költségvetési működésének ellenőrzése, illetve ellenőrizhetővé tétele volt.

Az egyik legfontosabb feladat a közigazgatás megszervezése volt. A vármegyék hatáskörét 1870-ben az ún. törvényhatósági törvényben szabályozták. Eszerint a vármegye saját belügyeiben önállóan intézkedett, közvetítette az állami közigazgatást,

és politikai ügyekkel is foglalkozhatott. A törvény egyik legfontosabb rendelkezése az volt, hogy az országgyűlés által meg nem szavazott adó behajtását és újoncok kiállítását a törvényhatóság nem köteles végrehajtani. Még egy községi törvény is született az Andrássy korszakban, 1871-ben.

A kiegyezés után a gazdasági élet óriási fejlődésnek indult. Gyárak tucatjait alapították, a hitelélet fellendült, a bankrendszer épült. Ez volt az ún. „Gründerzeit”, az alapítások időszaka.

Andrássy már magyar miniszterelnökként sem csak belpolitikával foglalkozott, hanem birodalmi kérdésekkel, sőt időnként külpolitikával is. Magyar alapállásból nem helyeselte a poroszellenes külpolitikát. A porosz–francia háború idején a be nem avatkozás mellett állt ki és az 1870 júliusában az uralkodó elnökletével tartott közös minisztertanácson sikerült elfogadtatnia a semlegesség politikáját.¹⁶ 1871-ben pedig, amikor a csehek a dualista rendszert trializmussá akarták formálni, Andrássy az osztrák–német liberálisokkal összefogva megbuktatta ezt a tervet.

1871 novemberében Ferenc József *közös külügyminiszterré* nevezte ki. Andrássy jó együttműködést alakított ki Bismarck német kancellárral, és alkalmazkodott az általa képviselt három császár szövetség (német–orosz–osztrák–magyar) politikához.¹⁷ Az 1870-es évek közepétől mind nagyobb gondot okozott a három császárság együttműködésében az, hogy Törökország folyamatosan gyengült és európai területeit fokozatosan elveszítette. A Hercegovinában 1875-ben kitört felkelés továbbgyűrűzött és végül egy orosz–török háborúba torkollott, amely 1878. januárjában orosz győzelemmel ért véget.¹⁸ A megkötött béke Oroszország számára nagy befolyást eredményezett a Balkánon, főként Szerbiában és Bulgáriában. Az utóbbiban a megálmodott nagy délszláv állam is létrejöhetett volna orosz fennhatóság alatt. Az Osztrák–Magyar Monarchiát ez nagyon kellemetlen helyzetbe hozta és Andrássynak csak hónapokig tartó diplomáciai tevékenységgel sikerült elérnie, hogy Németország és Anglia támogatásával egy európai nagyhatalmi értekezlet – a Berliini Kongresszus – elé vigyék a Balkán területi rendezésének ügyét.¹⁹ A Berliini Kongresszuson elérte, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felhatalmazást kapjon Bosznia és Hercegovina okkupációjára, amelyre 1878 nyarán nagy véráldozatok árán sor került. Az okkupáció, amelyhez Ferenc József ragaszkodott, az Osztrák–Magyar Monarchia nagyhatalmi állását, területszerző képességét demonstrálta. Az Oroszországgal való szövetségi kapcsolatot viszont aláasta és 1879. októberében végül egy német–osztrák–magyar kettős szövetség megkötésére került sor. A szövetséget még Bismarck és Andrássy írták alá.

Andrássy már korábban kérvényezte felmentését, mert meggyengült az egészsége. A szerződés-kötés másnapján, 1879. október 8-án Ferenc József felmentette őt a közös külügyminiszteri tisztség alól. Ezt követően már alig vett részt a politikai életben.²⁰ 1890. február 18-án hunyt el Fiume mellett, Voloscában.²¹

Jegyzetek

- 1 Wertheimer Ede, Andrásy monográfiusa egyértelműen Kassa mellett tette le a voksát 1910-ben megjelent nagy munkája első kötetében. Monori Wertheimer Ede: Andrásy Gyula. Budapest, 1910. 2. o.
- 2 Andrásy életútját lásd: Angyal Dávid: Gróf Andrásy Gyula (1823–1890). MTA, Budapest, 1941.; Kozári Monika: Andrásy Gyula. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
- 3 Ezeknek a tanéveknek az anyakönyve az utódintézmény, a sátoraljúj helyi Kossuth Lajos Gimnázium könyvtárában található. Csiffáry Gabriella: Magyar politikusok az iskolapadban. Corvina Kiadó, Budapest, 2021. 120. o.
- 4 Hermann Róbert: „A szép akasztott”. Andrásy Gyula 1848–1849-es szerepéről. = Hadtörténelmi Közlemények, 103. évf. 1990. 4. szám, 3–55. o.
- 5 A sátoraljúj helyi vármegyeháza (ma: városháza) épületén van elhelyezve Andrásy Gyula emléktáblája, amelyet ennek az eseménynek a megörökítése kapcsán állíttatott Sátoraljúj helyi város önkormányzata, Andrásy miniszterelnöki kinevezésének 150. évfordulóján.
- 6 Monori Wertheimer Ede, i. m. I. köt. 11. o.
- 7 Kónyi Manó: Andrásy Gyula gr. politikai első föllépése. = Budapesti Hírlap, X. évf. 49. szám, 1890. február 19. 5–6. o.
- 8 Hegedűs Loránt: Kossuth Lajos, legendák hőse. Athenaeum, Budapest, 1941. 16–23. o.; Monori Wertheimer Ede, i. m. I. köt. 7. o.
- 9 Gróf Andrásy Gyula beszédei. Kiadta Lederer Béla. Első kötet: 1847–1868. Franklin Társulat, Budapest, 1891. 18–19. o.
- 10 Uo. 58–59. o.
- 11 Hermann Róbert: Andrásy Gyula 1848–49-es tevékenysége. In: Gróf Andrásy Gyula – a lángoló zseni. Időszaki kiállítás a Gödöllői Királyi Kastély Múzeumban. 2009. június 5. – szeptember 27. Gödöllő, 2009. 26–31. o.
- 12 Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Negyedik kiadás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985. 29. o.
- 13 Mary Elisabeth Stevens: Levelek az Andrásy házból. 1864–1869. General Press, Budapest, é. n. [2007]. 70. o.
- 14 Károlyi Mihályné, i. m. 29. o.; Kaján Marianna: Gr. Andrásy Gyula a mecénás és műgyűjtő. (2023. március 17.) = https://kastelymorzsak.blog.hu/2023/03/17/gr_andrassy_gyula_a_mecenas_es_mugyujto [Letöltés: 2025. december 1.]
- 15 Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934.; Kozári Monika: A dualista rendszer. Pannonica Kiadó, Budapest, 2005.
- 16 Diószegi István: Ausztria–Magyarország és a francia–porosz háború. 1870–1871. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- 17 Diószegi István: Bismarck és Andrásy. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.
- 18 Diószegi István: Andrásy és a „keleti kérdés” 1875-ben. = Valóság, 18. évf. 7. szám, 1975. július, 66–79. o.
- 19 Kozári Monika: A keleti válság és a nagyhatalmak balkáni célkitűzései (1875–77). = Történelmi Szemle, XXX. évf. 1987–88. 3. szám, 318–329. o.
- 20 Hegedűs Loránt: Két Andrásy, két Tisza. Második kiadás, Athenaeum, Budapest, 1941.; Kozári Monika: Andrásy Gyula, i. m. 212–216. o.
- 21 Volosca falu akkor Abbáziához közel feküdt, ma Opatija városrésze.

KISS Endre

Határok, korlátok,
revíziók

A történettudományi revizionizmus jelenségéről

A korlátok és határok problémájáról bármely kiinduláskor csak az elképzelhető legáltalánosabban lehet beszélni, hogy aztán lépésről-lépésre, egy sor gondos fogalmi konkretizáció után, már egyre pontosabban lehessen körvonalazni e feltett kérdéseket. Határokon és korlátokon az *emberi nembeli* korlátokat és határokat értjük, az emberi nembeliségnek abban az értelmében, ahogy az emberiséget egyszerre leíró-antropológiai és ugyanakkor érték-szempontról a *klasszikus idealizmus*, majd szorosan annak nyomában a *marxista* filozófia értette. Ebben az általánosságban nembeli határ és korlát azokat a határokat és korlátokat jelenti, amelyek az emberi nem (Gattung), s benne természetesen a nembeliséget képviselő reprezentatív emberi egyének számára is meghaladhatatlan korlátokat és határokat jelentettek, mégpedig a *condition humaine*, azaz a legáltalánosabb *emberi feltétel* értelmében. Ilyen például nyilvánvalóan a *halál* és egy sor további tárgyi, történeti vagy akár tudati jelenség. A nembeli korlátok érvénye nem az egyén szintjén dől el, e korlátok kijelölése és a kiválasztás igazolása ugyancsak nem az egyén szabad cselekvésétől függenek. Az emberi szabadság szakadatlanul találkozik a valóban nembeli korlátokkal, szembesül azokkal, belátja létüket vagy lázad ellenük. Az természetesen minden, csak nem véletlen, hogy egy olyan szélsőségesen individualista korszakban, mint amilyen a jelen, mindenféle határ vagy korlát sokkal érzékenyebb kihívást jelent, mint bármikor eddig.

Visszapillantva a történelem sokszínű fátján át annak lehetünk tanúi, hogy az emberiség ebben a történelemben nemcsak kivételesen erős és nagyhatalmú nembeli határok és korlátok közé volt szorítva, de azt is láthatjuk, hogy az ember számára ezek a sokszoros korlátok és határok a lehető legtermészetesebbek voltak. Jó ideig eszébe sem jutott, hogy e korlátokat tágítani akarja, de még az sem, hogy azokat alaposabban megismerje vagy akár megpróbálja megszabadulni tőlük. Az általunk valamennyire áttekinthető ősi és antik társadalmak mitológiái, vallási képzetei hűségesen tanúskodnak erről. De nemcsak a rekonstrukciók alapján feltételezhető gondolkodás mutat ebbe az irányba, de magának az emberi praxisnak az elemei is, így a túlvilággal való állandó kommunikáció, az Istenek akaratának permanens kipuhatólása, az összes lehetséges jóslat vagy más titkos jel komolyan vétele és azok megszerzésére irányuló állandó törekvés. Talán a görög *tragédia* lehet egy ideálisan tipikus példa arra, *ahogy* az emberi szabadság és általában az ember határai a legélesebben láthatóvá válnak.

A határok és korlátok világát a kereszténység évezredes uralma a tartalmak függetlenségétől is eltekintve megörökítette, amellet, hogy az embernek a maga nembeli korlátaival való viszonyát a középkori ember *mindennapos problémájává* tette.

Amikor azután a határok és korlátok elvi problematikája egyáltalán napirendre kerül, amit hamarosan már e teljes problematika viszonylagos relativizálása is követ, transzparenssé válik, hogy mit jelentenek e határok változásai. A *természeti határok és korlátok* kitágítása, csak látszólag meglepő módon, a maga rendezett elvontságában amúgy is csak jóval később fogalmazódik meg. Éppen a kora újkor új megvilágítása mutatja meg, hogy alapvetően *három* hatalmas kérdésről van szó. Az egyik a *természet* korlátainak és határainak kérdése, a másik a *társadalom* korlátainak és határainak kitágítása, a harmadik pedig a *megismerés* határainak és korlátainak kitágítása. Ebben a szövegösszefüggésben most nem vonultatjuk fel negyediknek az *egyén* problematikáját (lásd az *egyén* határainak és korlátainak kitágítása), amely ugyan teljes joggal ide tartozna, de amelynek univerzális nembelisége egészen más karakterű, mint az előző három viszonylatban megjelenő határprobléma.

A modern korszakban immár két igazán fontos megkülönböztetést kell tennünk. Az *egyik* az, hogy ezen a ponton elválik egymástól a természet és társadalom kettősségének, illetve a megismerésnek a problematikája. A társadalom és természet állandó operatív és tevőleges átalakítása az éppen aktuálisan érvényben lévő nembeli határok és korlátok pozitív kiszélesítésével nem reprodukálható a megismerésben. A megismerésnek megvannak a maga önálló törvényei, amelyet nem lehet pusztán emberi aktivitással kitágítani. Ez a tézis nem azt jelenti, hogy a megismerés határait nem tolják ki ugyancsak mindennapos módon, de a megismerés alapelvei, logikája, verifikációs rendszere minden előrehaladás ellenére sem tágulhat abban az ütemben, amelyben a társadalom és a természet pozitív megismerése tágulhat. A társadalomban, természetben és a megismerésben (mint mondtuk, az egyént nem érintjük) a határok és korlátok ereje, meghaladhatatlansága nem azt jelenti, hogy ezek a határok és korlátok mindig ugyanolyanok, azaz nem változhatnak. *De a határok és korlátok állandósága és vele szemben álló változékonysága valójában az egész történelem folyamán nem jelentett valódi ellentmondást.* Ha ugyanis a természet vagy társadalom valamely vonatkozásában vagy szegmensében egy határ vagy korlát megváltozott, *attól kezdve immár az lett a határ és a korlát.*

A modern társadalom számára a határok átalakítása a határokon való túllépés, a határok állandó kijebbi tolása hétköznapi tevékenység. Az a kutató, aki a saját területén nem tágítja ki saját témáinak határait, akár egzisztenciális problémákat is okozhat magának. A határok állandó kitágítása a modern társadalomban, mint hangsúlyoztuk, nem jelenti a határok megszűnését. A megszűnő határok helyére nyomban valóságos vagy valóságosnak feltételezett újabb határok kerültek.

Végleges nembeli határok és korlátok inganak meg a globalizáció új korszakában. Nem csak olyan nembeli korlátok, amelyeket a nembeliség szempontjából bizvást tekinthettünk átléphetetlennek. Az *első* példánk a veszélyes sportok világa, amely érdemileg megszünteti az *emberi halálfélelem* nembeli határát. A *második* példánk

a gender-forradalom, amelyik megszünteti (alternatívá teszi) az *emberi reprodukció* kötelességének nembeli határát (fiúvá operált lányok nem szülnék, hacsak a társadalombiztosítás pénzén nem operáltatják vissza magukat ismét nővé). *Harmadik* példánk az aktuális világméretű háború. Sokféleképpen lehet vélekedni napjaink legalább két manifeszt háborújáról, azt azonban már semmiképpen nem lehet mondani, hogy a *modern háború* (beleértve a nukleáris, vegyi és információs háború elemeinek lehetőségeit is) napjainkban még mindig nembeli határ és /vagy korlát lenne.

Olyan nembeli határok/korlátok dőltek meg, amelyeket megingathatatlanak tartottunk. Dolgozatunk legfontosabb figyelmeztetése azonban nem az, hogy lehetőleg minél mélyebben éljük át ezen átléphetetlennek tekintett határok átlépését, és reflektáljuk arra minél sokoldalúbban. A helyzet igazi drámája nem a mi félelmünk, hanem annak bizonyosra vehető előrejelzése, hogy ezek után új határok már nem lesznek elképzelhetőek. *A modern-posztmodern globalizáció sodrásában ugyanis teljesen elképzelhetetlen, hogy ismét kialakulhasson a halálfélelem, a természetes reprodukció vagy a világméretű háború, mint nembeli határ vagy korlát.*

A nembeli határok valóságos átlépésére utaló különböző jegyek felidézését érdemileg az 1989 utáni idők szándékosan igen eltérő folyamataira és jelenségeire alapoztuk. Be kell vonnunk most azonban egy korábbi korszak kivételes példáját is, s ez a *Holokauszt*. A Holokauszt kivételességét sem bizonygatni, sem igazolni nem szeretnénk. Minden emberi korlát, határ és mérték ilyen karakterű átlépése nem képezheti vita tárgyát. Ezek a meghatározó kvalitások elő is írták a Holokauszt historiográfiájának legfontosabb vonásait, nem a tények feltárása volt a legnagyobb probléma, de az értelmezés, illetve a kutató anyag társadalmi és nemzetközi kommunikációja (például a tömegkommunikáció, a „magas” irodalom vagy éppen az oktatás irányában). *A határátlépés összehasonlíthatatlansága (inkompenzurabilitás) történeti és történetfilozófiai alappá, és egyben abszolút mértékké változott.*

A Holokauszt a maga egyedülálló kivételességében szinte rögtön az úgynevezett „filozófiai” politika tárgyává vált. A rendkívüli határátlépés a *történelmi* eseményt *filozófiai* eseménnyé változtatja. Elemzésére ezért a *filozófiai politika*nak eleve több esélye van, mint bármely más tudományos vagy teoretikus megközelítésnek. Egy többé-kevésbé kifejtett filozófiai politika legnagyobb képviselője a huszadik században Karl Jaspers, nem véletlen, hogy ő annyi lényeges oldalról volt képes megalapozni az 1945-ös német újrakezdés s ebben természetesen a Holokauszt megközelítéseinek valóban filozófiai elveit és eszközeit (a bűnös állam, az elévülés, a jóvátétel vagy az egyes háborús bűnök értelmezésében). Jaspers sikerei az addig precedens nélküli komplex világ megközelítésében származnak kétségtelenül a sikeres és elegáns végrehajtásból, de legalább annyira a specifikusan filozófiai alapelveiből is.

A filozófiai politika létjogosultságának legfontosabb összetevője éppen az, hogy biztosítja legalább a leírásban és az értelmezésben a politikai alapelvek (erkölcsi, de főleg intellektuális elvekről van szó) lehetőleg közvetlen, egyenesvonalú és magas hatásfokú érvényesülését. Nem kell tüntetően *moralizáló*nak (más magyarázatokkal

szemben) vagy kivételesen *intellektuálisnak* mutatkoznia (ugyancsak más magyarázatokkal szemben). A filozófiai politika összes megnyilvánulása maga az élő polémia a politikával foglalkozó normáltudományokkal, illetve normálméletekkel szemben. A filozófiai politika egyáltalán nem szünteti meg elmélet és gyakorlat különbségét, a maga természetes és spontán módján állandó hidat épít közöttük. *Pusztá léte normatív jegyeket ölt magára*, pusztá feltűnése bizonyíték a politikum jelenségeinek mind intellektuális, mind erkölcsi szempontból optimális kategorizálására.

Nem véletlen, hogy mindig mutatkozik ellenállás a filozófiai politika akcióival szemben, aminthogy az sem véletlen, hogy a *drasztikus történelmi változások* vagy az ugyancsak drasztikus történelmi *fordulatok* értelmezése generálja leginkább a filozófiai politika egyes újabb formáit. A *Holokausz*t magától értetődően tárgya a filozófiai politikának, éppen a maga inkompenzálható, mérték- és precedens nélküli alaprajza miatt. Ily módon a Holokausz tagadása minősíthetetlenül alacsony szintű, szinte „negatív” filozófiai politika. A történettudományi revízió, illetve „revizionizmus” gyakorlatilag ugyancsak nem tud kijönni filozófiai politika nélkül.

*A filozófiai politika (esetünkben annak érzékelése és értelmezése is) és a történettudományi revizionizmus szoros kapcsolatban állnak egymással. A két jelenség ettől még távolról sem fedi egymást. A filozófiai politika természetesen elengedhetetlen a történelmi revizionizmus egyes eseteinek értelmezésekor, igénybevétele azonban természetesen elsősorban attól függ, hogy milyen tágra értelmezzük a történettudományi revizionizmust. Számos konkrét eltérő eset létezhet minden további nélkül, amelyekben a revizionizmus nem igényli a filozófiai politika feltáró képességeit. Mivel azonban a revízióra kerülő történelmi esetek (legalábbis a kor számára) szilárd és elfogadott magyarázatokra támaszkodnak, olyanokra, amelyeknek vélt vagy valóságos fundamentumai vannak és amelyek védelmében az idők folyamán már számos ütőképes érvrendszernek is ki kellett alakulnia, minden pillanatban szükség lehet a filozófiai politika új megközelítéseire. Karl Jaspers félreérthetetlen világossággal fogalmazza meg a filozófiai politika önreflexióját: „A tendenciák felmutatása nem jelenti azt, hogy előre látnánk őket. A politikai történések tényezői olyan számosak, sőt, végtelenek, a véletlenek annyira kiszámíthatatlanok, hogy a prófécia ma éppúgy félresikerül, mint eddig bármikor. Eltalál ugyan tendenciákat; az azonban, hogy azok mennyiben válnak valóra, bizonytalan és még a mi tetteinktől is függ...”¹ Ez az *ars poetica* szerénynek tűnik, de a másik oldalon éppen ezek a mozzanatok legitímálják a filozófiai politikát. Pontosan ezek miatt a feltételek miatt léphet be a filozófiai politika olyan komplex politikai-történelmi csomópontok értelmezésébe, amelyek a politikatudományi normálkutatás eszközeivel talán egyáltalán nem is közelíthetők meg. Különös jelentőségre tehet szert ez a megközelítés az olyan események értelmezésében, amelyeknek a jelen számára különös *erkölcsi* jelentőségük van. Ennek a mozzanatnak a történettudomány oldaláról is megvan a maga meghatározó jelentősége, hiszen minden történetírásnak megvan a maga perspektívája, ami természetesen azonosítható politikai s ezen keresztül erkölcsi szempontból is. De a történetírás legfeljebb a lehető legközvetettebb módon „moralizálhat”, Németország*

poszttotalitáriánus helyzetének, így a Holokausz kérdésének is először csak a filozófiai politika tud megfelelő megközelítést biztosítani. A Holokausz a maga jelzőkkel ki nem fejezhető szingularitásában minden határt átlépett. Egyszerre valóságos és irreális jelenség. A filozófiai politika (és annak történelmi, helyesebben „kor-történelmi”) alkalmazása előtt megnyílt a tér.

A Holokausz, mint „abszolút” határátlépés generálja a „Holokausz-tagadás”-t, mint ugyancsak abszolút határátlépést. Ebbe a kontextusba kell elhelyeznünk az ún. „történelem-vitát” az NSZK-ban a nyolcvanas években.

A „*történelem-vita*” („Historiker-Streit”) tehát tárgya szerint az abszolút határátlépés egy tárgyat veti fel, a filozófiai politika használatát egyes konkrét szövegösszefüggések fogják meghatározni. A „történelem-vita” a maga jelenében – a közvetlen Holokausz-tagadást természetesen leszámítva – egy sor, egymással szorosan összefüggő, addig sokáig elfojtott politikai, erkölcsi és érzelmi hullámot váltott ki. A 2024-2025-ös év perspektívájából már teljesen egyértelmű az is, hogy a revízió *kétszeresen is áttételes volt*. Az első áttételt a kivételes határátlépésben játszott szerep *szingularitásának* felvetése jelentette, azaz annak szenvedélyes feszegetése, hogy a Holokauszhoz hasonló jelenségek más korszakokban, más államokban és más világtörténelmi összeütközésekben is történtek. Tanulságos ilyen szemmel újraolvasni Ernst Nolte vitaindító szövegét, ahol ez az elem szinte a mértéktelenségig ki van hangsúlyozva.² Ez az elem ekkor szinte háttérbe szorít olyan mozzanatokot, amelyek a vita későbbi fázisaiban kerültek előtérbe. Nolte nemcsak filozófilag művelt, nemcsak rendelkezik baloldali múlttal, nemcsak jól ismeri a marxizmus egyes oldalait, de különleges és sokszoros pszichológiai nyomás alatt is áll, ami érdemes lenne önálló és elmélyült elemzésre. A történelmi korszakok közötti különbség foglalkoztatja, az egyes korszakok eltűnése és közös élményekből a történettudomány tárgyaivá váló szakadatlan átalakulása. E mechanizmus felidézésekor ütközik bele legmélyebb, egzisztenciális problémájába: a Hitler-korszak kirí ebből a sorból, a Harmadik Birodalom a maga bellicizmusával nem válik ebben az értelemben múlttá, sőt, „még mindig egyre előbbé és erőteljesebbé válik...ami majdhogynem berendezkedik a jelenben is”. Nolte számára ebben a felütésben kifejtett formában az jelenti a problémát, hogy a jelen elbizonytalanodik (!), nem tekint kellő távlatból erre a történelmi szakaszra, hiszen azzal kell szembenéznie, hogy a „két szuperhatalom évről-évre jóval nagyobb összeget ad ki fegyverkezésre, mint (annak idején) Hitler.” Ebben a mondatban benne van a nolte-i revízió legfőbb vágya, a *történelmi szingularitás relativizálása*. Mindebből nyilvánvaló, hogy ez egy egészen *különleges* revíziós szándék, amely bármelyik pillanatban igénybe veheti a filozófiai politika és a filozófiai társadalomszemlélet finom eszköztárát, és amely már a kezdet-kezdetétől a határátlépések médiumában teljeseedik ki. A Holokausz legszimplább értelmezése (ha egyáltalán lehet ilyen) eleve a határátlépés értelmezése és kényszerűen egy filozófiai politika tárgya, s nem játék a szavakkal, hogy a Holokausz-értelmezés revíziója új módon határátlépés és új filozófiai kérdéseket is vet fel. Nolte tehát a kivételes határátlépést úgy kívánja revízió alá vonni, hogy annak alapjelenségét a huszadik században általánosnak mondja. „Egyenlő

bánásmód”-ot követel, „szimmetriát” az érdemileg azonos jelenségek megítélése között. Irányában ez természetesen már a szingularitás megszűnését vonná maga után, az ezt alátámasztó tények kimutatása lenne a tudomány feladata. Ebben a pillanatban ez leginkább még *pszichológiai* motivációra emlékeztet, de azért a konstrukció minden feltételezett irrealitása ellenére nem lehetnek nagyobb illúzióink afelől, hogy kedvező körülmények között rögtön átszaphatnak politikába is. Nyelvileg sokszor próbálgatja a szimmetrikus viszony kifejezését, *Reagan* elnök 1986-os látogatását aprópónak véve (az elnök szóvá tette egy *Kohl* kancellárral közösen napirendre tűzött katonai temető meglátogatása után, hogy ott SS-katonák sírjai is voltak, igaz, a hirtelen havazás miatt erre a német rendezők nem figyeltek fel), hogy (bezzeg) Adenauer 1953-ban meglátogatott egy angol katonai temetőt, jóllehet ott feküdhetek olyan angol katonák is, akik éppen a németek elleni büntető légitámadásokban vettek részt. Néha szándékolatlan kontraproduktivitásba bonyolódik, tiltakozik például az olyan ábrázolások ellen, amelyek a Wehrmacht részesedését kutatták az atrocitásokban, majd ez nagy kutatási hullámot indított el, amelyben újabb deliktumok kerültek nyilvánosságra. A törökök örmények elleni genocídiumának felidézése újabb és immár végleges kiindulópontnak bizonyul Nolte számára, a nemzeti szocializmus atrocitásainak is meglesz a maga megfelelője, s ez a vörös terror (bár Nolte a pártatlanság látványosnak szánt demonstrációjaként már ezen a kezdeti helyen megemlíti a fehér terrort). Auschwitz mellett megjelenik a horizonton tehát a GULAG. A nagy szimmetria immár kirajzolódik, s mi több, már ezen a ponton a GULAG kerül viszonylagosan előtérbe, hiszen nemcsak *korábbi* történelmi esemény volt, de Nolte szerint még „eredetibb” is.

Szigorúbb tudományos szempontból a megtalált azonosság (Auschwitz = GULAG) kérdése három szinten vethető fel. Az *első* szint: meghatározó történelmi tény, hogy a hetvenes évek közepén *Szolzsenyicin GULAG-szigetsoportja* egy természeti katasztrófa erejével vetett véget a neomarxizmus európai hegemoniájának. Itt nem volt szó tudományos érvelésről, ez elemi tény volt. Kicsit csodálkozunk természetesen, hogy a GULAG-rendszer elleni nyugati felháborodás miért éppen 1975-ben érte el a tetőpontját, amikor Sztálin 1953-ban halt meg és Hruscsov 1955-ben már elmondta a maga titkos beszédét (arról nem is beszélve, hogy a GULAG-rendszer ekkorra már meg is szűnt, jóllehet teljes felszámolása eltartott még egy ideig). Ugyanezt a több mint két évtizedes titokzatos moratóriumot Ernst Nolte szemére is hányhatjuk, az Auschwitz = GULAG megfeleltetés az ő *korábbi Marx-monográfiájából*⁶ is hiányzik. Mindez teljesebbé teheti Nolte motivációjának rekonstrukcióját. Sokféle pszichológiai elem, némi monómánia, erőteljes elismerési vágy mellett világosabban kirajzolódik ebben a *konjunkturális* elem, ami nem hat jól egy ennyire filzófiai-erkölcsi összefüggésben, Nolte felkapaszkodott a neomarxizmus hetvenes évek közepén bekövetkezett összeomlásának hullámára, s kinyújtotta kezét a *marxizmus-Szovjetunió-baloldal* széteséséből származó szellemi zsákmány iránt.

A marxizmus ekkori kihunyása hatalmas és hirtelen *átértékelési* és *átértékelődési* folyamat volt (e dolgotatban ezt elsősorban a *tartalom-transzferek* átalakulásának

fogjuk nevezni). Tényleges folyamat tehát, amely azonban semmiben sem alapozza meg Nolte téziséét. A *második* szint az erre a fordulatra erőre kapó „totalitarizmus”-elméletnek a „történész-vita”-ra vetett árnya. Hannah *Arendt* elméletének sorsa⁴ bizonyítja, hogy ezt az elméletet is érte hátrányos megkülönböztetés az ötvenes-hatvanas években, de valóságos üzenete ugyancsak igen távol áll az „Auschwitz = GULAG”-tézistől. Mind a marxizmus kihunyása, mind a totalitarizmus-elmélet megélénkülése kétségtelenül fontos *atmoszférikus* átértékelési folyamat (változik a „tartalom-transzferek” útvonala és tartalma), ezeket a tudományos közvélemény is érzékeli, önmagukban mégsem döntenek a nagy tézis igazságtartalma felől. S végül a *harmadik* szint immár a tézis valóságos, konkrét tartalma. Az egész vita ezzel kapcsolatos „eredményei”-t nemhogy nem tekintjük relevánsnak, de tendenciózus és szelektív adatsoportosításokat látunk bennük, ami végül oda vezetett, hogy jónévű szerzők részletesen hasonlították össze az egyes táborok egyes sajátosságait.⁵ A meghatározó különbség szemléletesen is megfogalmazható. *Rózsás* János írta meg visszaemlékezéseiben,⁶ hogy a tábor könyvtárában esténként rendszeresen találkozott Szolzsenyicinnel, gyakran el is beszélgettek. Kapcsolatukat Szolzsenyicin a későbbiekben visszaigazolta. Nos, nem tudunk arról, hogy Auschwitz-ban lett volna könyvtár.

Nolte fellépésének alapvonalai már világosan mutathatják annak *áttételes* karakterét. Az *első* áttétel célja közvetett: a „kizárólagos” elkövető bélyegét relativizálni, a bűn elkövetését magát kifejtett módon nem. Ugyanennek az *első* áttételnek egy második összetevője a közvetettségen belül már a közvetlenség gesztusával lépett fel, ha ezt a relativizálást történettudományilag is bizonyítani kívánták (más kérdés, hogy végső eredményeiben mennyire lehetett azután ezeket az eredményeket komolyan venni). A *revízió második* áttétele már a kommunizmus és a baloldal ellen holisztikusan irányul (a Holokauszt szempontjából azonban ugyancsak áttétel marad). A baloldalt szimbolizáló bolsevizmus egyrészt – Nolte teljesen egyértelműen utal erre – ugyancsak részes a Holokauszt bűnében, de ezen kívül, még ha óvatos megfogalmazásokkal is, de a bolsevizmus *hatott is* Hitlerre és a náci mozgalomra. Ez a második áttétel érdemileg az *első* áttétel második elemének az általánosítása és explikálása: *a kommunizmus legalább annyira bűnös a Holokausztban, mint a nácizmus volt*, „ha éppen” még nem bűnösebb is. Ez utóbbi tézis a kor szereplői szemében már annak idején teljesen transzparens volt, mindenkinek tudomásul kellett vennie, jóllehet a többszörös áttétel miatt nem feltétlenül került gyakran kimondásra.

A „történész-vita” két, eltérő mozzanatot használt fel, mintegy két átellenes oldalról közelítette meg célját. Az egyik oldal volt a kizárólagos bűn elviselésének nyomása, a másik annak világos megérzése, hogy a hetvenes évek közepétől a Szovjetunió és a szocialista tábor helyzete változik, s ezeket a változásokat akár a rendszer (és a birodalom) gyengüléseként is lehetett értelmezni.⁷ A nagyközönség számára olyan történelmi pillanatban szélesedett ki a „történész-vita”, amikor elsősorban a kommunizmus ideológiai pozíciói gyengültek, miközben maga a rendszer és a hozzá

kapcsolódó birodalom még teljesen érintetlennek látszott, a felvetés, a revíziós próbálkozás az újdonság ereje mellett még egy hatalmas aktort is kikezdett. A pillanat sajátosságaiból származott, hogy legalábbis egy ideig fenn tudta még tartani azt a látszatot is, hogy mivel a felvetés új, a közeli jövőben a meglévő bizonyítékoknál akár még többet is a nyilvánosság elé tud tárni.

Hogy a világtörténelmi határátlépések problémája milyen erővel állt *valójában* a „történész-vita” középpontjában, mutatja, hogy már Nolte vitaindítójában⁸ megjelenik az „Auschwitz = GULAG”-tézis, mégpedig a legnyíltabban kifejtett formában. Ebben az esetben *a legnagyobb határátlépést csak abban az esetben lehet egyáltalán témává tenni, ha megjelenik mellette a másik legnagyobb határátlépés is.*⁹ Innentől fogva az is világos, hogy az egész revízió egyáltalán *csak abban az esetben lehetséges*, ha a fenti azonosság valóban fennáll, az energiák döntő részének a GULAG abszolutizálásának irányában kell elmozdulnia.

A revízió tehát abban az értelemben is *re-vízió* volt, hogy egy addig a Holokauszttal kapcsolatba még nem hozott birodalom és ideológia került a középpontba. *A Holokauszt revíziója a kommunizmus revíziójává vált, miközben a kommunizmus azonossá vált a GULAG-gal.* A revízió alap gondolatainak adódott emiatt valamilyen közös metszete az ugyancsak ebben az időben felemelkedő nyugat-európai szélsőjobb, illetve új jobboldali populizmus gondolkörével, akiknél az antikommunizmus mindenféle aktuális esemény vagy tudományos kihívás nélkül is fontos szerepet játszott. Maga a revíziós vita ezért – minden eddig említett tényezőt túlmenően – egyben a *szélsőjobb felemelkedésének* szimptomája is volt, és megfordítva, a szélsőjobb felemelkedésének szélesebb folyamata világosan fémjelmezte a „történész-vitát”, annak még a meglévőnél is nagyobb súlyt és jelentőséget kölcsönözve. A tudományos formák és érintkezési módok érdemileg megmaradtak, ami azonban nem akadályozta meg a kölcsönös politikai áthatásokat és áthallásokat.

Érdekes politikai beágyazottság jött létre. Az akkori nyugat-német nagypolitika szempontjából a vita politikai dimenziója megmaradt nyilvánosan *marginálisnak*. A hetvenes évek már világosan látható neoliberális és antikommunista tendenciái ellenére a hivatalos és a demokratikus közvélemény nagyon szilárdan állt mind a Holokauszt, mind pedig az őt létrehozó okok kérdéseiben a korábbi, radikálisan elutasító állásponton. Ez a marginalitás azonban mégiscsak egy sok szempontból már változó Európában realizálódott, s a vita éle az áttételeken keresztül mégis csak az akkori európai helyzet (nevezhetjük európai „egyensúly”-nak is) egyik fundamentuma, a Szovjetunió és a marxizmus ellen irányult, s a demokratikus közvetítettség egyenletes szerkezete mögött felsejlett egy kiéleződő új radikális szembenállás lehetősége. Elnyomott szenvedélyek és indulatok is lángra kaphattak, a „kizárólagosság” kérdése pedig számos olyan réteget is vonzott, akik még csak nem is voltak akkori értelemben szélsőjobboldalinak nevezhetőek. A „történész-vita” a sokáig nyilvánosan elnyomott jobboldali érzület és érvrendszer széles horizontját is megmozgatta, sokban nyilvánvalóan függetlenül a kimondott historiográfiai tartalmaktól. Ez a motivációrendszer ugyancsak alapvetően színezi a vita egész lefolyását.

Az eredeti historiográfiai „mag” (a „kizárólagosság” kétségbe vonása és ezen keresztül a Holokauszt revíziója) egyre szélesebb koncentrikus körökre áradt ki. Ehhez a már eddig is hosszú közvetítési lánchoz hozzá kell még illesztenünk az egész akkori ún. „német”-problematikát, a maga igen széles közvetítési láncával, ami a „német különút” hosszú évtizedekig folytatott vitájában öltött maradéktalanul testet. A historiográfiai „mag” ilyen jellegű koncentrikus kisugárzása egyébként nemcsak a történettudományban, de a történelemnek a politikába való áthatásakor is meglehetősen gyakori. Egy történelmi dráma színházi előadása robbantott már ki nagyhatalom ellen forradalmat. Azért is kivételesen releváns jelenség a historiográfiai „mag”-nak ez a saját határain is túlmenő kisugárzása, mert ennek *médiumban a történettudományi revizionizmus újra megérkezhet oda, ahonnan kiindult, mégpedig a politikába.* Mind a Holokauszt-problematika (már amikor egyáltalán nyíltan vitatják), mind pedig a német különút historiográfia tárgyalása közben szükségszerűen megjelennek a filozófiai politika (filozófiai történelem) elemei, ez azért is elkerülhetetlen, mert kezdettől fogva nem normáltudományos problémákról van szó. A filozófiai politika sajátossága éppen abban áll, hogy megvan a maga külön mozgástere a szokványos politikai elmélet, a szokványos politikai filozófia, a klasszikus politikatudomány és korunk politológiája között. A filozófiai politika sajátossága nem az elmélet és gyakorlat sajátos viszonyának (gyakorlatilag az azokat elválasztó távolság meghatározásának) új meghatározásában áll. Ez a távolság egyébként döntő dimenzió, ha túl közeli, veszélybe kerül az elmélet identitása, ha túl távoli, az elmélet túl absztrakttá válik és alkalmatlanná a valóság érzékelésére. A filozófiai politika ezzel szemben *új megoldásokat* mutat fel, amely innovációk nem a már meglévő gondolati és pragmatikus cselekvési készlet új kombinációiból jönnek létre, sokkal inkább egyenesvonalú és töretlen elvek alkalmazásából, olyan elvekből, amelyeknek „egyébként” optimális esetben már amúgy is érvényesülniük kellett volna. Egyszerre közvetlen és egyszerre absztrakt. Közvetlen azért, mert egyetlen aktussal fordítja meg a vita lefolyását, absztrakt azért, mert filozófiai eredetű. Beavatkozása a dolog természete miatt „*normatív*” jelleget kell, hogy öltson, az új impulzus teoretikus karaktere követeli ki ezt. Ami a filozófiai politikában az intervenciók természete miatt „moralizálás”-nak tűnhet, az *valójában* a politikai mezőben is érvényes „értelemadás” megkövetelése (Sinngabung).

A filozófiai politika többféle motivációra mehet vissza, ezek között van a markáns *filozófiai-erkölcsi felelősség motívuma*. Éppen ezért kerülhet előtérbe nagy történet, illetve történetfilozófiai fordulatok (magától értetődően a totalitarizmussal kapcsolatos historiográfiai kérdések) tárgyalásánál. *A morális dimenzió közössége azonban zavaró is lehet.* A filozófiai politika affinitása az elvi-erkölcsi transzparencia iránt ugyanis határozottan *nem* tolja el ezt a megközelítést a kizárólagos vagy akár csak a nagyfokú moralizálás irányába. A filozófiai politika rendre megjelenik, amikor magas morális igények jelennek meg, ettől még megmarad önelvű történelmi és politikai megközelítésnek. Nincs ez másképpen a „történész-vita” esetében sem.

A *normativitás* állandó jelenléte ebben a vitában annál is érthetőbb, mert a „történelem-vita” kivételessége abban is megmutatkozik, hogy a nembeli határok kérdésénél (a normativitást) állandóan napirenden tartja. Egy egyedülálló határátlépést (Holokauszt) ugyan nem relativizál revizionista fellépés, de az viszonylagossá akarja tenni annak számos már-már véglegessé váló következményét. Új dialektika lép működésbe. A *legnagyobb határátlépés akárcsak áttételes következményeinek revideálása maga is határátlépés*. A tudományos, majd hamarosan a mediális nyilvánosság előtt folyó harc *koreográfiáját* jórészt már az is meghatározza, hogy a revizionista szándék megvalósítása maga se lépjen át valódi határokat.

Tanulságos lehet a „történelem-vita” mai reflexióját összevetni ugyanannak a korszaknak egy másik, ugyancsak történelmi jelentőségű revíziójával, Francois *Furet* értelmezésével a Francia Forradalomról. A két revízió két tárgya egymástól nemcsak minden szempontból igen távol helyezkedik el, mélyebb, történetfilozófiai értelemben azonban még egymás ellenpólusaiként is felfoghatóak. Természetesen ez nem az egyetlen értelmezési lehetőség, mégis, ha például Alfred *Rosenberg* 1939-es nagy nekigyürkőzésére gondolunk, amellyel a nemzeti szocialista uralom egy sikeres pillanatában, még a világháború kitörése előtt, az új rend alapjai lerakásának páto-szával az 1939-es nemzeti szocializmust, mint egészet, 1789 eszméi visszavételének állította be,¹⁰ a Francia Forradalom és a Holokauszt szingularitásának revíziója el-lentétes pólusokon helyezkedhetnek el. Ezt a lényeges viszonyt nem tekintjük egy szélesebb azonosság kiépítésének, inkább csak annyit vonnánk le belőle dolgozatunk szempontjából, hogy az igazi történelmi-történettudományi revizionizmus rendre *a legfontosabb eseményekkel* foglalkozik, amelyek előszeretettel csoportosulnak a nagy világtörténelmi fordulatok viharai körül. Van azonban egy olyan közös elem is, ami, ha nem is kizárólagosan, de mégis közösen határozza meg a két revíziót. Ez az elem a *kommunizmus-Szovjetunió-marxizmus*-komplexum elemeinek együttes megjelenése. Ez a komplexum kezd gyengülni a hetvenes évek közepén, a marxista tudományos szemlélet, s ha szükséges volt, a Szovjetunió nagyhatalmi befolyása és egyúttal a baloldali ideológiai vitalitása (olyan körökben is, amelyek maguk nem voltak marxistának vagy akár csak baloldalinak nevezhetőek) erős támasza volt mind a Holokauszt értelmezésének, mind pedig a Francia Forradalomról kialakult nézeteknek. „Támasz”-t és „legitimáció”-t mondunk, s nem közvetlenül kauzális értelemben meghatározó értelmezést. Ez a lehetséges *támasz-viszony* azonban annyira mégis látható volt, hogy a kommunizmus-Szovjetunió-marxizmus-trió hegemoniájának megingása maga is felébresztette a revízió vágyát. Ez közös alap és közös mozzanat volt. Mindkét esetben megjelennek közvetett, de tiszta formában *politikai érdekek* (az ideológia formájában közvetetten megjelenő politikai érdekeket rendre hajlamosak vagyunk kissé leértékelni, de ha például arra gondolunk, hogy az egész 1989-es átalakulás végső soron filozófiai-világnézeti-ideológiai átalakulás volt és csak ezen keresztül vált politikává, könnyen megváltozhat ez a véleményünk). Az értékelés megváltoztatásának, a revízióknak a „történelem-vita” esetében a Holokauszt-

jelenségek „egyedülisége”, „kizárólagossága” volt az elsődleges, a németekre egyedül nehezedő vádak megosztása másokkal (elsősorban természetesen a gyengülőben lévő kommunizmus-Szovjetunió-marxizmus-komplexummal). A Francia Forradalom esetében az értékelés megváltoztatásának revizionista oka közvetlenül magának a történelmi eseménynek az újraértelmezése volt, ami azonban már a következő pillanatban egy sor ideológiai, majd azon keresztül politikai értelmezés alapja lett. A kommunizmus-Szovjetunió-marxizmus-komplexum nagyon erősen és sok szálon erősítette a Francia Forradalom érvényben lévő értelmezését, ez az összefüggés azonban megfordítva is működött: a Francia Forradalom érvényben lévő értelmezése erősítette a kommunizmus-Szovjetunió-marxizmus-komplexumot, többek között azon az alapon, hogy a marxizmus klasszikusai különös érdeklődéssel tanulmányozták ezt az eseményt (a fiatal Marx például kívülről fújta az összes szereplő nevét és szerepét), s ezt az eseményt sokban saját politikájuk és történelmük előzményének tekintették. Ez a kapcsolat ugyan nagyon közeli volt, de mégsem kizárólagos és nem is kauzális. Egy nem-marxista alapon elvégzett elemzés is könnyedén juthatott a marxista értelmezésre emlékeztető eredményekre (mint például ezt a 19. századi nem-marxista szerzők hosszú sora bizonyíthatja).

Furet esete jobban mutatja a kivételes célt önmaga elé kitűző „történelem-vita”-nál a legfontosabb világtörténelmi események történettudományi begyökerezettségének sajátos természetét. Ez a karakter bizonyos értelemben érthetővé teszi, sőt, néha már egyenesen indokolja általában a revizionizmusnak, különösen pedig a „történelem-vita”-nak azt a nyilvánvalóan képtelen elképzelését, hogy a nagy vita némely határfeltételének (esetleg egyenesen környezeti feltételének) megváltozása elég lehet az események új értelmezésének „tangenciális” elmozdításához. A Francia Forradalom esetében széles körök és több nemzedék számára majdhogynem végérvényesen a baloldalé volt az értelmezési fölény, ezért nemcsak a Forradalom szűkebb eseményeinek kutatásokon alapuló változó értelmezése vezethetett elvileg revízióhoz, de (amit a „történelem-vita” esetében nyilván sokan némi csodálkozással vesznek tudomásul) az ideológiai paletta valamelyes, de relevánsnak ítélt elmozdulása is vezethet revíziójához. Rendkívül jellemző, hogy Furet már a hetvenes évektől pontosan érzékeli a *kommunizmus-Szovjetunió-marxizmus*-komplexum megingását s történelmi tevékenységét kezdettől fogva erre a hullámra építi fel.¹¹ Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy az 1989-es 200 éves jubileumi dátum egészen különleges nyilvánosságot teremthetett volna egy átütően eredményes revizionizmus számára. Furet bizonyosra vehetően, a kor összes szereplője előtt tökéletesen magától értetődően, számolhatott azzal, hogy nagy revíziója egy pillanat alatt a legnagyobb történészek közé röpti majd fel nevét. S ha innen nézzük, valóban *kivételes balszerencséje* volt. Gorbacsov peresztrojkája világosan háttérbe szorította a világ addigi leghatásosabbnak szánt történettudományi revízióját.¹²

A két nagy történelmi esemény revíziója tehát *igen hosszú filozófiai-világnézeti-politikai közvetítési láncolatokon* fut keresztül. E láncolatok pusztá léte, s az egyes tartalmak

keresztüljutása ezeken a láncolatokon emlékeztet arra a jelenségre, amit Jakob Burckhardt a Római, majd a Bizánci Birodalom leírásakor *teokráziának* nevezett.¹³ Az analógia nem teljes és nem is szeretnénk túlfeszíteni. A teokrázia az a láncolat, amely az egyes antik istenek régiókon és más határokon áthaladó olyan kultuszát jelenti, amelynek során ugyanazok az istenek az egyes összefüggésekben más, újabb vonásokat is ölthetnek magukra, miközben ugyanannak a folyamatnak a részeként más istenek is átvehetnek tartalmakat és funkciókat e láncolatban az eredetileg ezeket a funkciókat képviselő istenektől.¹⁴ Az analógia elsősorban *a hosszú és nem minden részletében felismerhető tartalmi áttételekben jelenik meg*, amelyek folyamán az egyes istenek tulajdonságai más istenekben is felismerhetőek lesznek. Az analógia itt véget is ér. Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy (eredetileg) az egyik isten felismerhetővé lesz a másikban, a mi példánkban pedig, hogy a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus* hármassága meghatározóan felismerhető egy nagy történelmi esemény vagy fordulat értelmezésében, s amikor a hármasság szilárd ereje gyengülni kezd, új indíttatás jön létre magának az eseménynek az újraértelmezésére. Ez a sajátos historiográfiai teokrázia közvetíti a történelmi érdeklődés számára a kor nagy átértékelési folyamatait, teszi lehetővé a tartalom-transzferek lassú módosulásait és teremti meg a legszilárdabbnak tűnő értékelések revíziójának vágyát. Ilyen tartalmi áttétel volt a Francia Forradalom historiográfiájában a marxista történelem- és társadalomszemlélet meghatározó szerepe (érvényesülése), s ezen kívül még az a középponti tény, hogy a Forradalom az explicit marxista történelemszemléletnek is egyik igazoló középpontja volt.¹⁵ A tartalmi áttételek hosszú sora teremti meg annak a lehetőségét, hogy a marxizmus meggyengülése felbátorítsa Furet-t arra, hogy újraértelmezze a Francia Forradalmat. A Forradalom eltérő tagolásával relativizálja azt az érvényes változatot, amelyet a marxizmussal való szoros, belsőleges kapcsolat jellemzett. A *teokrázia*-analógia itt abban a mozzanatban nyeri el a maga jelentőségét, hogy a láncolat egyes elemeinek összetartozása a társadalom tudatában létezik, az utalásokat nyomban megértik, s mintegy világos, hogy a marxizmus meggyengülése után a Francia Forradalom relativizálása lehetséges, és fordítva, hogy a Francia Forradalom esetlegesen sikeres revizionista értelmezése újabb szög lehet a hanyatló marxizmus koporsójába.

Az egymással keveredő, egymást egyesítő, összevonó tartalmak természetesen olyan esetekben alkotnak a közvélemény számára is felismerhető láncolatot, ha ez a láncolat az akkori ösztársadalmi helyzet szempontjából kivételesen releváns, központi és közérdekű. Nem kétséges, hogy a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasság a huszadik században ilyen középponti helyet foglalt el. A mai politikatudomány nyelvén ezt úgy lehetne kifejezni, hogy a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasság 1917 után a huszadik század politikai törésvonalának kellős közepén helyezkedik el. Annyiban tehát valóban érvényes a teokrácia-analógia, hogy releváns tartalmak itt is átmennek egymásba és nyomaikban szüntelenül egymást is jelentik. Az ötvenes évek végén játszották Magyarországon King Vidor *Háború és béke* című filmjét. Jóllehet az adaptáció Lev *Tolsztoj* regényéből készült, 1956 után mindenképpen problémát jelenthetett a színes amerikai szuperfilm bemutatója. A tartalmak transzformációja

nyomban meg is indult egy korabeli kabaréban. Egy jelenetben Salamon Béla sugárzó örömmel közli, hogy látta a *Háború és békét*. Maga is tudatára ébred azonban időközben annak, hogy a kijelentés politilag és rosszhiszeműen félreérthető (rajta van a „törésvonal”-on). Ezért gyorsan hozzáteszi, hogy „albán film”. De a tartalmak egymásba való átmenetének veszélyétől továbbra sem tud megszabadulni, ezért a kiegészítést újabb kiegészítéssel látja el: „észak-albán”. Ő tehát egy „észak-albán” filmtől volt elragadtatva. Az „észak-albán” kategória használatával Salamon persze már teljesen biztonságban érezheti magát a politikai gyanúval (azaz az amerikaiakkal szemben érzett rokonszennvel) szemben, hiszen az akkori geopolitikai helyzetben az „északi” államok voltak a „jók”, ők voltak a szövetségesek (mint például „Észak-Korea” vagy „Észak-Vietnam”). Az „észak-albán” *Háború és béke* így tehát sokszoros tartalom-transzfer eredménye, lényegileg ugyanezek a tartalom-transzferek mozognak a nagy revíziós viták *szellemi előterében*.¹⁶

A *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasság természetesen nem önmagában áll a revíziós mozgás mögött és különösen nem is az egyedüli szereplő. Annál kevésbé nem, mert lévén szó történettudományi revízióról, *a vitát történettudományi érveknek kell eldöntenie*. Élesen vetődik fel tehát a kérdés a permanens átértékeléseket közvetítő tartalom-transzferek és a konkrét történettudományi kutatások konkrét viszonyára nézve.

Az átértékeléseket hordozó *tartalom-transzferek és a konkrét történettudományi kutatások viszonya* két esettanulmányunkban már eleve eltér egymástól.

Mivel a Francia Forradalom furet-i revíziója jobban emlékeztet ideáltipikus revíziókra, a feltett kérdés is ebben az esetben egyértelműbben válaszolható meg. Értelmezésünk szerint ez a revízió a kezdetektől érzékeny a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasságra,¹⁷ a tartalom-transzferek közvetlen hatása nem lehet vita tárgya, ettől függetlenül maga az ezekre a motívumokra épülő konkrét kutatás természetesen megőrzi a maga elsődleges, meghatározó fontosságát. Furet módszere azonban nem tesz eleget a legmagasabb tudományos elvárásoknak. A Forradalom egyes állomásainak újrameghatározása, az egyes szakaszok funkcióinak új meghatározása, az új funkciók új kategorizálása természetesen lehetséges és megalapozható. Fontos megfogalmazni, hogy nem Furet innovációinak egyes elemei jelentik a problémát, de az, hogy ezek összessége távolról sem fedti le a Francia Forradalom problematikájának értelmes teljességét, *nem hogy nem jobban, de egyáltalán nem old meg olyan problémákat*, amelyek a régi magyarázat feltételezett elesésének idején szükségszerűen megjelennek. Az egyes elemek értelmezése nagyon is lehet különböző, mindegyik támaszkodhat tényekre és állhat az értelmezések mögött eltérő világnézet, de végső soron a szerző kutatások között az lesz az első, amelyik az ábrázolt történelmi tárgy lehetőleg legtöbb érdemi oldalát felmutatja és magyarázni is tudja. *Nota bene* az eleve holisztikus beállítottságú marxizmusnak éppen ez volt az előnye és gyengéi éppen az egyes részletek differenciált kidolgozásában voltak kimutathatók.

Furet a meghatározó tartalom-transzferek (a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasság kritikus meggyengülése már a hetvenes évek közepétől) pontos érzékelése

után határozott revíziót hajt végre. A revízió egyes elemei transzparensék és színvonalasak, de ami a végén kijön, mégiscsak egy fajta redukció és dekonstrukció, válaszában sem tartalma, sem terjedelme nem fedi le a Francia Forradalom jelenségének teljes terjedelmét, illetve tartalmát. Az viszont egyértelmű, hogy pozitív koncepciója szinte sugározza a a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasság tarthatatlanságát és ideológiai átítatottságát. Nincs terünk annak bemutatására, hogy viszont az ő ábrázolása erősen neoliberális preferenciákat mutat (hűen 1989 szelleméhez).¹⁸

A tartalom-transzferek hatásának (amit nevezhetünk a kor nagy átértékelési folyamatai lecsapódásának is) és a *konkrét történettudományi kutatások eredményeinek viszonya* ettől a „történelem-vita”-ban egészében eltér. Az előzőekben utaltunk már magának a konkrét, „tulajdonképpeni” revíziós célnak a többszörös áttételezettségére. Ennek következtében a tartalom-transzferek hatása is kényszerűen nagyon áttételes (változik a korai szovjet történelem értékelése, az hozza magával a szovjet-német viszony átértékelését, amely elemek egyáltalán ezután középpontba helyezik a részletesebb kutatást). Mind a tartalom-transzferek, mind a valóságos kutatások tehát meglehetősen távol álltak a „tulajdonképpeni” revíziós céltól.

Ebből a tényből több következtetést is levonhatunk, amelyek konzekvens végiggondolása új oldalról vezethet el a vita valóságos lényegéhez. Így például a kezdetektől a *politikai* álláspontok (és nem kevésbé: a *politikai pszichológia* elemei) uralkodtak el a vitában, jobban, mint maguk a tények. S az is ebből fakadó következmény, hogy ugyan a Holokausztot nem akarták relativizálni, de azért nem bánták volna, ha ebből valami „átsugárzik” arra a problémára is. S mindebből az is következik, hogy volt valamilyen „akcionista”, más szóval „kalandor” vonása a „történelem-vita” megindításának, s bárhogy nevezzük ezt a vonást, szinte mindvégig megtaláljuk Nolte magatartásában. A „történelem-vitát” a jelenleg használt terminológia szerint úgy jellemezhetnénk a legjobban, hogy *akcionista* és *kockázatvállaló* volt. A nagy átértékelési folyamat (a *baloldal-Szovjetunió-marxizmus*-hármasság erodálódása) láttán e folyamat „gyenge” jeleit ragadta meg, reménykedve abban (innen az akcionizmus), hogy a Szovjetunió bűneinek egyre elmélyülő kiaknázása egyre szimmetrikusabbá teszi Auschwitz és a GULAG viszonyát. Így tehát ami itt valóságos kutatómunka, nem is annyira a revíziós cél, mint inkább az átértékelések felerősítésének érdekében történt. Az, hogy ebben a látens akcionizmusban rejtett kockázat, magától értetődik, ez a kockázat azonban már a vita kirobbanásának kezdetekor sem vezetett eredményre.

Jegyzetek

1 Karl Jaspers: *Wohin treibt die Bundesrepublik?* Piper Verlag, München, 1966. S. 27. Lásd ehhez: Endre Kiss: *Von der Verjährung zur oligarchischen Demokratie.* Karl Jaspers: *Wohin treibt die Bundesrepublik? vor dem Horizont des postsozialistischen Systemwechsels* 1989. In: Cesana, Andreas und Gregory J. Walters (Hrsg.): *Karl Jaspers: Geschichtliche Wirklichkeit mit Blick auf die Grundfragen der Menschheit. Beiträge zur Fifth International Jaspers Conference, Istanbul, 10–16 August 2003;* Karl Jaspers: *Historic actuality in view of fundamental problems of mankind.* Königshausen & Neumann, Würzburg, 2008.

2 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1986. június 6.

3 Ernst Nolte: *Marxismus und Industrielle Revolution.* Klett-Cotta, Stuttgart, 1983. Lásd ehhez: Lendvai Ferenc: *Ernst Nolte filozófiai történetírása.* In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica XVI. kötet, 2011. 2. szám, 231–250. o.*

4 Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarianism.* Schocken, New York, 1951.

5 Az úgynevezett „Diktaturvergleich” általános divattá vált, amelyhez a legtöbb történész csatlakozott. Egyben klasszikus példája ez annak, hogy a mindennapi tudat természetes és magától értetődő törekvés (melyik diktatúra milyen?) a történettudomány számára nem közvetlenül folytatható, ekkor van szükség „filozófiai poltiká”-ra és „filozófiai történelem”-re, hiszen összehasonlíthatatlan határlépeésekről van szó.

6 Rózsás János: *Keserű ifjúság.* Szovjet fogságom naplója. Magánkiadás, München, 1986.

7 A hetvenes évek közepének fordulatától a hetvenes évek végéig időben is rövid volt az út, ekkor már Thatcher és Reagan uralkodtak a nyugati diskurzus fölött, s a nyilvános ideológiai erőviszonyok évről-évre a neoliberalizmus-neokonzervativizmus irányában mozdultak el. A Szovjetunió ezen a hullámon belül már 1989 előtt a „Gonosz Birodalma”-vá avaszták.

8 Ernst Nolte: *Vergangenheit, die nicht vergehen will.* = Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1986. június 6. – Nolte gondolati rendszere első ízben 1963-ban jelenik meg a nyilvánosság előtt, ennek elemei természetesen megjelennek a „történelem-vita”-ban, anélkül, hogy annak radikális újrakezdését kétségbe vonhatnák (Lásd: *Der Faschismus in seiner Epoche. Action française, Italienischer Faschismus, Nationalsozialismus.* Piper, München, 1963). Az 1963-as opusz számos vonásban kitágítani látszott az akkori diskusszió kereteit, elsősorban a nemzetközi összehasonlítás szempontjából.

9 Maga a szituáció emlékeztet a szellemes anekdotára: Isten megteremtette a német professzort és ellátta minden széppel vagy jóval, hogy azután megteremtse mellé a másik német professzort.

10 Albrecht Betz: *Exil et engagement. Les intellectuels allemands et la France 1930–1940.* Gallimard, Paris, 1991.

11 Furet valóban elismerésre méltó nyíltsággal ismeri el ezt. Lásd François Furet: *Penser la Révolution française.* Éditions Gallimard, Paris, 1978. *Bibliothèque Des Histoires* 19.

12 2025-ben talán még nem szükséges külön magyarázattal ellátni ezt a kijelentést, néhány évvel később már bizonyosan nem ez lesz a helyzet. Az 1989-as év történetében a Szovjetunió Gorbacsov-irányította önfelszámolása lényegileg minden más eseményt elhomályosított a nyilvánosság előtt, kutatásaink és közvetlen emlékeink szerint igen erőteljesen korlátozta Furet revíziójának valóságos kisugárzását is. S ez nemcsak az események fizikai nagyságrendjének következménye, de igen adekvát rejtett tartalmi összetevője is van: Gorbacsov egy csapásra kiiktatta a világpolitikai és az eszmei játéktérből magát a baloldal-Szovjetunió-marxizmus-triót, ezért e trió további relativizálása a Francia Forradalom médiumban érdemileg el is veszítette legerősebb, egyenesen motorikus funkcióját.

13 Jakob Burckhardt: *Die Zeit Constantin's des Grossen.* Schweighauser'sche Verlagsbuchhandlung, Basel, 1853. S. 107.

14 Lásd ehhez mint aktuális definíciót: „Theokrasie, die Vereinigung oder Vermischung verschiedener Götter oder göttlicher Attribute in einer zusammengesetzten Gottesvorstellung.” = <http://www.esotericreligion.com/deu/d/theokrasie/theokrasie.htm> (letöltés: 2025. április 16.)

15 Itt nem arról van szó, hogy eltérő filozófiák vagy nézetrendszerek eltérően értelmeznek egy nagy történelmi eseményt. Az az eset áll fenn, hogy az egyik elmélet sokszorosan alaposabban és mélyebben tudja feltárni az eseményt, mint a másik.

16 Hasonlóan transzparens tartalom-transzfer volt a nyolcvanas évek második felében a Szent Ferenc életéről szóló reprezentatív színes film bemutatója a Filmmúzeumban. Az a pusztán tény, hogy ez a bemutató az adott körülmények között lehetséges volt, elmozdulást jelentett a nagy törésvonal (a baloldal-Szovjetunió-marxizmus-hármasság) állapotában. Ugyanezt jelentette Ernst Nolte első cikkének már pusztán megjelenése is 1986-ban a Frankfurter Allgemeine Zeitungban. Megmozdul a törésvonal.

17 Nyilvánvalóan akarata ellenére történelmi kutató helyett Furet maga is „historiográfusként” viselkedik, végrehajtja a történelmi változások ítéletét. Lásd: François Furet: *Penser la Révolution française, i. m. 28–29. o.* Ebben a megvilágításban hirtelen kettős értelemre tehet szert a címben szereplő „penser”:

jelentheti az új kutatások alapján megfogalmazott revíziót, de jelentheti az átértékelés végigvételét, ugyanannak az egyszerű „újragondolását” a megváltozott világnézeti koordináták között. Ehhez kapcsolódik: Michael Scott Christofferson: François Furet between History and Journalism, 1958–1965. = French History, Volume 15. Issue 4. December 2001, 421–447. o. = <https://doi.org/10.1093/fh/15.4.421> 18 Uo.

Terézia kápolna Tarcalon. Fotó: Szántó Tamás

JÁVORFFY - LÁZOK Alexandra

A Kárpát-medence mint egységes földrajzi tér a főbb geopolitikai elméletek tükrében

A Kárpát-medence a Kárpátok, az Alpok és a Dinári-hegység által közrefogott nagy kiterjedésű medence Kelet-Közép-Európában, amely nagyjából a Duna középső vízgyűjtő területét foglalja magába. Tehát a Kárpát-medencére, mint országhatárok nélküli területi nagytájra tekintünk. Ez a térség ma az Európai Unió államterületileg leginkább felszabdalt egységének tekinthető. Azonban Magyarország szomszédos országai számára a Kárpát-medence egészen más színezetű asszociációt jelent, gyakran ezt a földrajzi elnevezést Nagy Magyarországgal azonosítják, ezért ezekben az államokban ez a földrajzi kifejezés nem terjedt el.¹

A Kárpát-medence valóban sokáig összefonódott a Magyar Királyság határaival és a magyarsággal. A világháborúk ezt jelentősen megváltoztatták, olyannyira, hogy a Kárpát-medence és térségei a rendszerváltást követően jelentek csak meg ismét Magyarországon. Országgyűlési határozat először 1993-ban, törvényszöveg 1996-ban tartalmazta a földrajzi fogalmat.² Jelen tanulmány erre a gondolatmenetre fókuszálva vezet végig a Kárpát-medence történetén, a legfontosabb geopolitikai elméletek mentén, összekapcsolva a magyar történelem legfontosabb eseményeivel.

A Kárpát-medence, mint természetes határ

Sok időbe telt, mire kikristályosodott a Kárpát-medence fogalma. Magyarország, mint állam és a Kárpát-medence, mint táj közötti viszony több átalakuláson ment keresztül. 1918-ig a fogalom főleg elméleti síkon jelent meg. A világháborúk között érthető okokból politikai tartalmat kapott, míg a második világháborút követően önreverzióra szolgált. A szocializmusban kifejezetten tiltott volt a tájállamiság megjelenésének minden formája, így a Kárpát-medence fogalma is visszaszorult a köztudatban. 1989-et követően már csak a földrajztudományra jellemző a fogalom használata.³

Magyarország a 18. századi leírásokban úgy jelenik meg, hogy határvidékei hegyes és erdős részek, amelyek egyértelműen a Kárpátokra utalnak. A 19. században is erős természetes határokkal jellemzik hazánkat, amelyet északról és keletről a Kárpátok, nyugatról az Alpok, délen pedig folyók határolnak.⁴ A 19. század végén a geopolitikai elméletekben nagy hangsúlyt kapott a természetes határok fontossága, de

Magyarország meghatározottsága szempontjából szintén fontos volt, mert nem volt önálló identitása, hiszen az Osztrák-Magyar Monarchia részét képezte.⁵

De miért fontos vagy miért volt fontos az államok számára a megfelelő természetes határ? A természetes határok jelentőségéről számos geopolitikai gondolkodó alkotott véleményt. A latin-amerikai geopolitikusok a határvonalakat geostratégiai szempontból vizsgálták. Jaime Vicens Vives és Augusto Pinochet a természetes határookra, mint katonailag jól védhető határookra gondoltak.⁶ Magyarország esetében a természetes határok megtestesítője katonailag és geostratégiai szempontból a Kárpátok és az Alpok volt, azonban délen nem határolta az országot hegység, ezért ez a terület stratégiai szempontból nehezen volt védhető.⁷ Ezt feszegeti Hunfalvy János, aki írásaiban arról számolt be, „hogy a Magyar Birodalom általában véve természeti viszonyaiban világosan kifejezett jellemmel bír, földirati egység”;⁸ határai tehát, kevés kivétellel természetesek, azaz hegygerincek és folyók által kijelöltek, azonban délen nincsen ilyen természet által kijelölt határ. Hasonló állásponton van Prinz Gyula, aki szintén hangsúlyozza munkáiban, hogy a folyók nem elegendők, mint határvonalak. A jó természetes határok nemcsak hadászati szempontból lényegesek, hanem politikai szempontból is, hiszen ezek vezetnek tartós államhoz, vélekedik Cholnoky Jenő. Prinz szintén elvonatkoztatott a határok pusztán védelmi szerepétől, ugyanis azt mondta, Magyarország határai szerepet játszottak abban, hogy az állam hosszú időn keresztül gazdag és erős maradt.⁹

A természetes határok fontosságával igazán Friedrich Ratzel, a szociáldarwinista geopolitikai gondolkodás legfőbb képviselője foglalkozott. Ennek az irányzatnak a tagjai (Ratzel és Kjellén) az államokra élő organizmusként tekintettek, tehát természetes velejárójuk, hogy születnek, fejlődnek és pusztulnak. Ratzel szerint az államok állandó mozgásban vannak, változik a területük és legfőbb céljuk a terjeszkedés a legértékesebb területek irányába.¹⁰ Ebből következik, hogy Magyarország az Adria felé történő terjeszkedésével ért el természetföldrajzi optimumáig, hiszen a tengeri kijárat hozta meg a függetlenség bázisát. Ratzel hasonlóan vélekedik, hiszen azt mondta, hogy Magyarországot Erdély és Horvátország területei tették természetes egésszé.¹¹

Magyarország az Adria partjának megszerzésével elérte földrajzi optimumát. Szent László és Könyves Kálmán országa többé-kevésbé 800 évig megőrizte állandó határait. Az Adria elérése egyéb geostratégiai szempontból is meghatározó volt, hiszen a Magyar Királyság partjait először mosta tenger a történelem során. A tengeri kijáratok fontosságára számos geopolitikai gondolkodó hívta fel a figyelmet, talán a leghíresebb közülük Alfred Thayer Mahan, aki, mint az Egyesült Államok haditengerésze, nem is képviselhetett volna más álláspontot. Mahan nagy szerepet tulajdonított az államok nagyhatalommá válásában a földrajzi helyzetnek (például tengeri kijárat), a fizikai szerkezetnek (például megfelelő éghajlat), a népesség nagyságának, a nemzeti karakternek és a kormányzati jellemzőknek.¹² A középkor során azt mondhatjuk, hogy a Magyar Királyság sok jellemzővel rendelkezett ezek közül. A tengeri kijáratot Könyves Kálmán uralkodása idején érte el az ország. Földrajzi

helyzetünk változásával az állam területének formája is megváltozott, konkávból kompakttá. Carlos de Meira Mattos ezt a területi formát tartja a legmegfelelőbbnek az állam kohéziója szempontjából.¹³ A Kárpát-medence kedvező természetföldrajzi adottságai előnyösek voltak a mezőgazdaság számára. A népessége egyes időszakokat (például tatárjárás) leszámítva folyamatosan gyarapodott. A török kor azonban teljes mértékben átrendezte a nemzetiségi viszonyokat és a magyarság kisebbségbe szorult.

A „civilizációk összecsapása”

A történelemben a török expanzió idején a Kárpát-medence a civilizációk összecsapásának helyszíne lett. Bár Huntington elméletét sokkal később, 1996-ban dolgozta ki,¹⁴ mégis talán ez a teória írja le legjobban a középkor Kelet-Közép-Európáját. A 21. századi civilizációs törésvonalak közül a Nyugat és a Kelet, a kereszténység és az iszlám szembenállása jellemzi leginkább az időszakot. A Hunyadiak országára abban a korban, mint a Nyugat, vagy a kereszténység védőbástyájaként tekintettek, amely motívum a magyar történelem során számos alkalommal feltűnik. A várkapitány szimbólum Hunyadira, Dobóra és Zrínyire utal, akik a török idők várháborúinak hősei voltak.¹⁵

Az Oszmán Birodalom a kor szuperhatalmának számított, amely folyamatos fenyegetettséget jelentett a régió számára. A török kor, a nyilvánvaló katonai kitérttség a térfoglaláson túl felborította a Kárpát-medence vallási és nemzetiségi viszonyait is. Míg a Kárpát-medence lakossága István király óta keresztény, főleg katolikus túlsúllyal bírt, addig a 16. századtól a török uralom korszakában terjedtek el a reformáció eszméi Magyarországon, aminek következtében a keresztény vallás tovább fragmentálódott. Ezt követően az ország vallási megosztottsága vált jellemzővé: az Alföld és a keleti részek többsége református, míg a nyugati országrész megmaradt katolikusnak. A kivételt az Erdély dél-keleti részén élő katolikus székelység jelentette.¹⁶ A vallási különbségeken túl egyéb geopolitikai problémával is szembesült az ország a korszakban. Magyarország gyakorlatilag az Oszmán és Habsburg Birodalom Cohen-i értelemben vett ütközőzónájává vált. Az Oszmán Birodalom visszaszorulását követően a Kárpát-medence vallási és etnikai térképe átrendeződött, amely miatt kulturális törésvonal alakult ki, ami az 1848 és 1849-es szabadságharc idején vált a legmarkánsabbá. Erdélyben és a Bánságban az ortodox vallású szerbek és románok kerültek többségbe.

A szabadságharc idején a magyar hadsereg több fronton csatázott, egyrészt a horvátokkal, a szerbekkel és a románokkal, akik kihasználva a szabadságharc alatti zűrzavart megpróbálták kiharcolni függetlenségüket, hátba támadva a Habsburgok ellen harcoló magyarokat.

Az első világháború és Trianon következményei a Kárpát-medencében

Az első világháborút megelőzően azt mondhatjuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia Kelet-Közép-Európa meghatározó, soknemzetiségű állama volt. Minden

jellemzővel bírt, amivel egy nagyhatalomnak rendelkeznie kell. Megfelelő számú népesség, kiváló területi és természeti tényezők birtokában volt, továbbá fejlett közlekedési hálózata és viszonylagosan rendezett politikai berendezkedése volt.¹⁷

A Monarchia az első világháború idején a Német Császárság szövetségese lett, amely Európán belüli hegemóniára törekedett és saját geopolitikájának (Mitteleuropa) csapdájába esett. Szerette volna uralni az egész kelet-közép-európai régiót úgy, hogy ebből a térségből kiszorítja az oroszokat. Magyarország a németek oldalán vesztesen került ki a háborúból. A magyar politika és a politikai földrajz a háború előtt és különösen közben rosszul mérte fel az ország esélyeit a háború kimenetelét illetően.¹⁸

Az első világháborút lezáró béke teljesen átrajzolta Európa térképét, amely új nemzetállamok kialakulásához vezetett és elmélyítette az etnikai konfliktusokat a régióban. Az új határok megrajzolásánál többnyire politikai szempontokat vettek figyelembe. A béke mellőzte az etnikai, a gazdasági és a földrajzi aspektusokat a határok megrajzolásánál.

A versailles-i tárgyalások során a nemzetközi (főleg német és francia) földrajztudósok véleményét sem tartották szem előtt. A tudósok a háború előtt éltették a magyarok tökéletes táji egységét, amely nemcsak geográfiai és geológiai folyamatok révén jött létre, hanem az ott élő emberek tevékenysége is hozzájárult. A Kárpát-medence tehát nem pusztán természeti egység volt, hanem gazdasági, történeti és politikai egység. Az újonnan húzott határok ellenkeztek a természetes állapottal, a természet által kialakított határokkal.¹⁹

A trianoni döntés értelmében az ország elvesztette területének 70 százalékát és lakosságának több mint a felét. Bár az elcsatolt népesség többsége nem magyar nemzetiségű volt, így is 3,3 millió magyar nemzetiségű lakos került az ország határain kívülre. A leginkább fájó pontot, a nemzetiségi tagozódást, az úgynevezett „vörös térkép” ábrázolta, amelyet gróf Teleki Pál készített a békekonferenciára, az 1910-es népszámlálás adatai alapján.

A trianoni döntés következtében az országnak esélye sem volt a Haushofer-i értelemben meghatározó hatalommá válni. Karl Haushofer szerint az alábbi összetevőkkel kell rendelkeznie egy vezető hatalomnak: elegendő erőforrás, megfelelő számú lakosság és tengeri kijárat. Ezek közül Magyarországnak a döntés értelmében *land-locked* országgként szinte semmije sem maradt. Az elcsatolt területek többségével a természeti erőforrások jelentős része a határokon túlra került. A világháború után Magyarország lakóinak száma a több mint 20 millióról közel 7 millióra esett vissza. Ez azzal járt, hogy a kis térrel rendelkező megcsonkított ország nem volt képes nagyhatalmi célokat elérni.²⁰

A versailles-i béke Henry Kissinger értelmezésében is kudarcnak számított. A legyőzöttek nem vehettek részt a béketárgyalásokon, továbbá Oroszországot sem hívták meg, így kizárták a tárgyalásokból Európa két legnagyobb hatalmát, emellett az európai népesség nagy részét. Ezek a lépések hosszú időre bizonytalanságba sodorták Európát, amelynek egyik következménye a második világháború lett.²¹

A Kárpát-medence a második világháborúban

A béke nem tartott hosszú ideig Európában. A második világháború kirobbanásának egyik oka a Kissinger által megfogalmazott tézis volt, miszerint a nagyhatalmak nem tudtak presztízvesztés nélkül kihátrálni a konfliktusból, így állandó fenyegetettségnek voltak kitéve, amely természetesen csak egyetlen tényező volt a háború számtalan oka közül.²² A trianoni döntés következménye, hogy a Kárpát-medence fogalma végleg elvált Magyarországtól, bár az első és második bécsi döntést követően a magyar határokat ismételtelen kiterjesztették, de a második világháború után visszaállították a Versailles-i békében meghatározottak alapján. A Német Birodalom a háború előtt és alatt jól felismerte a régió országainak szembenállását és többször fordította egymás ellen az itt lévő államokat. A Kárpát-medencei régió a második világháborúban a német és a szovjet birodalom Cohen-i értelemben definiált ütközőzónája, lényegében a két hatalom felvonulási területe lett. Geopolitikai szempontból a régió kisállamainak jelenlétével nagyhatalmi pufferezónává alakult, Németország és a Szovjetunió „játésteréként” volt jelen.²³ A jaltai egyezmény Kelet-Közép-Európát és ezen belül a Kárpát-medencét a Szovjetunió érdekszférájába csatolta. A szovjet érdekszféra miatt a régió államai kimaradtak az „újjáépítési” Marshall-segélyből.

A szovjet érdekszféra árnyékában

A második világháborút követően új típusú, kétpólusú világrend alakult ki, ahol a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió volt. A szovjet területek szinte teljesen megegyeztek a Mackinder-i magterülettel. Sir Halford John Mackinder Heartland elméletének alapját a korábbi *Pivot area* elmélet adta. Az első világháború után felborult világrendnek köszönhetően Mackinder nézetei módosultak. A németek geopolitikai helyzete megváltozott, az Osztrák-Magyar-Monarchia és a Török Birodalom szétesett, ráadásul a törökök Európából is kiszorultak, továbbá Oroszországban megtörtént a bolsevik hatalomátvétel. Ezek az események átfomálták Európa és a világ nemzetközi viszonyait, amelyben Kelet-Európa fontos szerephez jutott.²⁴ A magterület a Balti-tengert a Duna középső és alsó szakaszát, a Fekete-tengert, Kis-Ázsiát, Örményországot, Perzsiát, Tibetet és Mongóliát foglalta magába. Mackinder a magterület elméletét kiegészíti egy stratégiai területtel, amely a kelet-közép-európai régiót fedi le. Mackinder olyan kelet-közép-európai puffer államok létrehozását javasolta (a nyugati szövetségesek számára) ebben a régióban, amelyek az esetleges német és szovjet szövetség kialakulását megakadályozzák, továbbá önálló pólusként szolgálhatnak a német és orosz terjeszkedéssel szemben.²⁵ Ez a stratégiai terület majdnem teljes egészében megegyezik a Spykman Rimland elméletében felvázolt peremövezettel. Spykman a peremövezetet a magterület ütközőzónájaként fogja fel, amely függ a magterület uralmától. A peremterületek alapvető kérdése mindig a biztonság, hiszen törekeny létüket két oldalról fenyegeti veszély, egyrészt a magterület oldaláról, másrészt a magterület számára ellenséges erők felől.²⁶ A magterület általi fenyegetettséget talán az 1956-os események írják le a legjobban, amikor mindenki számára egyértelművé vált, hogy a szovjetek hatalmukat vérontás

révén is hajlandóak fenntartani. Egyszerűen nem engedhették el Magyarországot a hidegháborúban a szovjet befolyás alól. Kissinger számára ekkor vált egyértelművé, hogy a hidegháború hosszabb lesz, mint addig bárki gondolta volna.²⁷

A Kárpát-medence a NATO és EU integrációt követően

Kelet-Közép-Európa, mint geopolitikai fogalom a '90-es években már nem tartozik a szovjet tömbhöz, de még nem kapott meghívót a Nyugathoz. A Kárpát-medence térségében a 20. században komoly kérdés volt és a mai napig nem eldöntött, hogy ki tartozik Kelet- és ki tartozik Közép-Európához. Utóbbihoz tartozás egyenlő a civilizáltsággal és a demokráciával, ezért azoknak az államoknak, amelyek ide sorolhatók, nagyobb esélyük volt arra, hogy csatlakozzanak az EU-hoz és/vagy a NATO-hoz.²⁸ A 2000-es években megkezdődött a Kárpát-medence országainak uniós csatlakozása, amely elindította a felzárkózás folyamatát, és életre hívta a V4-et.²⁹ A Kárpát-medence országai, így hazánk egyre kevésbé tekinthető periféria vagy félperiféria térségnek, inkább kapu- vagy hídrégióként jelenik meg. A térség ütközőzónából kapurégióvá alakult át. Míg az ütközőzóna stratégiai/politikai fogalom, addig a híd-, avagy kapurégió inkább gazdasági, aminek lényegét a világ gazdasági szereplők adják. Cohen szerint a Kárpát-medence régiója félperiféria ütközőzónából, félperiféria kapurégióvá változott. Azonban a Kárpát-medence úgy válhat ténylegesen kapurégióvá, ha minél erősebb és szuverénebb gazdasági erőtérré válik, hiszen ekkor a nagyhatalmak politikai hatása kevésbé érvényesül.³⁰

Hasonló álláspontot képvisel Magyarország a 2008-at követő keleti nyitással. A magyar politika hangsúlyozta, hogy Magyarország híd Kelet és Nyugat között, a Nyugat és Eurázsia között, sőt Kína és a Nyugat között. Ezen koncepció mögött számtalan egyéb ok áll. Egyrészt Nyugat-Európában a versenyképességünk gyengébb, és az EU-ban csak másodlagos szerepe van az egész régióknak. Hazánk többek között ezért sürgeti a balkáni államok EU-s csatlakozását, amellyel versenyképesebbé tenné magát a piacok megközelítése révén. Az ország keleti nyitása koncepciója nagyon erős, mert Magyarország szerepe hangsúlyosabb lehet Ázsia felé, azonban a magyar export 80 százaléka az irányába továbbra is az EU és főleg Németország. Kelet-Közép-Európa egyik legmeghatározóbb gazdasági partnere változatlanul Németország, amelyhez a régió sok szálon kapcsolódik.³¹

Az elmúlt időszak geopolitikai eseményei, mint a 2015-ös migrációs válság újra előtérbe helyezte Huntington civilizációk összecsapása elméletét. Ismét napirendre került a nyugatiság-keletiség és a kereszténység-izlám kérdése. Európában megsokszorozódtak a terrorcselekmények, amelyek közvetlenül nem a Kárpát-medencében történtek, de a migrációs mozgások mégis ezt a régiót érintették a leginkább, ezen belül hazánkat is. A több mint 500 éves *kereszténység védőbástyája* kép újjáéledt, hiszen Magyarország déli határára mindig a kultúrák összecsapásának helyszínékként tekintettek.³²

A Kárpát-medence kapurégióvá alakulásával új ütközőzónák születtek Európán belül. Az egyik ilyen a Balkán, amely a Nyugat és az iszlám ütközőzónája lett.

A másik Ukrajna, amely a Nyugat és Oroszország ütközőállamává vált. A Nyugat, főleg Amerika beavatkozása az ukrán politikába egyértelmű fenyegetést jelentett, amely cselekedetre sarkallta Oroszországot, egyértelmű jelét mutatva annak, hogy a Nyugat túlságosan belenyúlt az érdekszférájába. Putyin fő tanácsadója Alekszandr Dugin, aki a mai orosz geopolitikai gondolkodás meghatározó személye, a mai napig az oroszok saját érdekszférájának tekinti nem csak a Kárpát-medencét, de Kelet-Európát, sőt Kelet-Közép-Európát.³³

*

A Kárpát-medence fogalma az idők során számos átalakuláson ment át. Hazánk szomszédai a „Nagy-Magyarországgal” azonosítják, így nem használják a kifejezést. Azonban a Kárpát-medence alapvetően földrajzi fogalom, amely egy országhatárok nélküli nagytájat ír le. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy a Magyar Királyság határaival évszázadokig összefonódott. Számtalan impulzus érte az itt lévő országokat és népeket. Szent László és Könyves Kálmán Magyarországa tengeri hatalommá vált, így ez a régió Európán belül meghatározónak számított. A Kárpát-medence gyakran volt a civilizációk összecsapásának színtere, először a középkorban, majd napjainkban, a migrációs válság következtében. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején a Kárpát-medence felvirágzott, gazdasági, kulturális és hatalmi szempontból egyaránt jelentős szerepet töltött be, de vallási és nemzetiségi tekintetben megosztott volt. Területén gyakran dúltak háborúk, amelyek eredményeként az Európai Unió államterületileg leginkább felszabdalt térsége lett. A régió nagyon hosszú ideig volt ütközőzóna, illetve puffer állam, továbbá a szovjetek felvonulási területe. Ma már inkább kapurégió szerepet tölt be.

A mai napig értekezések és viták szólnak a Kárpát-medence Európán belül elfoglalt helyéről. Nem tekintik igazán Nyugatnak, középnek és Keletnek sem. A Kárpát-medencében található országok állandó törekvése a Nyugat-Európához való tartozás, de az itt lévő államok közös öröksége abban fejeződik ki, hogy nem részesültek a Nyugat kiváltságaiban a történelem során.

Jegyzetek

- Hajdú Zoltán: A Kárpát-medence fogalom újjászületése Magyarországon az 1980-as évek végétől. In: Frisnyák Sándor – Gál András (szerk.): Kárpát-medence: természet, társadalom, gazdaság. Földrajzi tanulmányok. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet – Bocskai István Gimnázium, Nyíregyháza–Szerencs, 2013. 5–14. o.
- 11/1993. (III. 12.) OGY számú határozat: A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelvei, 8. pont; 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről, 8.§ (2) bek.
- Hajdú Zoltán: A Kárpát-medence és a magyar államterület közötti kapcsolatok elemzése a magyar földrajztudományban 1863–1947 között. In: Győri Róbert – Hajdú Zoltán (szerk.): Kárpát-medence. Települések, tájak, régiók, térstrukturák. Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2006. 390–417. o.
- Balogh Péter: The concept of the Carpathian Basin: its evolution, counternarratives, and geopolitical implications. = Journal of Historical Geography, Vol. 71. 2021. 51–62. o. = <https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-historical-geography/vol/71/suppl/C>

5 Uo.

6 Szilágyi István: Geopolitika Chilében. = Acta Scientiarum Socialium, 36. szám, 2012. 23–34. o. = <https://journal.uni-mate.hu/index.php/asc/article/view/247>

7 Szilágyi István: Geopolitika a Mediterráneumban – elmélet és gyakorlat. = Gazdaságetika, 5. szám, 2013.

8 Hajdú Zoltán: A Kárpát-medence és a magyar államterület közötti kapcsolatok..., i. m.

9 Uo.

10 Szilágyi István: Geopolitika. Pallas Athéné Innovációs és Geopolitikai Alapítvány, Budapest, 2018.

11 Hajdú Zoltán: A Kárpát-medence és a magyar államterület közötti kapcsolatok..., i. m.

12 Szilágyi István: Geopolitika, i. m.

13 Szilágyi István: A brazil geopolitikai iskola. = Politikatudományi Szemle, XVI. évf. 2007. 3. szám, 69–83. o.

14 Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.

15 Glied Viktor – Pap Norbert: The ‘Christian Fortress of Hungary’ – The Anatomy of the Migration Crisis in Hungary. = Yearbook of Polish European Studies, Vol. 19. 2016. 133–149. o.

16 Balogh Ádám: A magyarországi reformáció gyökerei. = Országépítő, 12. évf. 2001. 2. szám, 28–31. o.

17 Szilágyi István: Geopolitika, i. m.

18 Hajdú Zoltán: A Kárpát-medence és a magyar államterület közötti kapcsolatok..., i. m.

19 Balogh Péter: The concept of the Carpathian Basin..., i. m.

20 Szilágyi István: Geopolitika, i. m.

21 Henry Kissinger: Diplomácia. Panem-Grafo Kiadó, Budapest, 2008.

22 Uo.

23 Bernek Ágnes: Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2018.

24 Klemensits Péter: Eurázsia szerepe a klasszikus geopolitikai elméletekben. = Eurasia Center, 2021. (<https://eurasiacenter.hu/2021/02/17/euraszia-szerepe-a-klasszikus-geopolitikai-elméletekben/>)

25 Uo.

26 Szilágyi István: Geopolitika, i. m.

27 Henry Kissinger: Diplomácia, i. m.

28 Schmidt Andrea: The Uncertain Revival of Central Europe – Central European thought from a Hungarian Perspective. = Politics in Central Europe, Vo.16. Issue s1. 2020. 1–22. o. (<https://reference-global.com/article/10.2478/pce-2020-0001>)

29 Balogh Péter: The revival of ‘Central Europe’ among Hungarian political elites: its meaning and geopolitical implications. = Hungarian Geographical Bulletin, Vol. 66. No. 3. 2017. 191–202. o. (<https://ojs.mtak.hu/index.php/hungeobull/article/view/541>)

30 Bernek Ágnes: Közép- és Kelet-Európa a 21. század geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban, i. m.

31 Balogh Péter: The revival of ‘Central Europe’..., i. m.

32 Glied Viktor – Pap Norbert: The ‘Christian Fortress of Hungary’, i. m.

33 Szilágyi István: Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés. = Geopolitikai Szemle, 1. évf. 2019. 1. szám, 9–39. o.

(A jegyzetekben szereplő internetes hivatkozások utolsó megtekintése egységesen: 2026. január 31.)

ERDEI Róbert

A *Kamaszok* és ami mögötte van

Film a fiatalok által elkövetett késes erőszakról

A Netflix *Kamaszok* (*Adolescence*) című sorozata nagy visszhangot váltott ki. A film megrázó és őszinte portrét fest a fiatalokról, akik egy olyan társadalmi közegben nőnek fel, ahol az erőszak, a kilátástalanság és a túlélés stratégiái összefonódnak. A sorozat nem csupán egyéni sorsokat mutat be – bár ez kétségkívül hangsúlyos eleme –, hanem kollektív társadalmi tüneteket tár elénk: a fiatalok elidegenedését, az intézményekkel kapcsolatos bizalom elvesztését, valamint azt az internalizált erőszakot, amely egyre természetesebb részévé válik a serdülők mindennapjainak. A filmben használt narratív eszközök és a dokumentarista stílusú megközelítés révén a néző számára nehezzé, kényelmetlenné válik az alkotás megtekintése. Kénytelen szembenézni azzal a valósággal, amely sok tizenéves számára egyáltalán nem fikció, hanem a mindennapok tapasztalata. A sorozat szociológiai szempontból is jelentős: láttelepet ad arról, hogyan válhat a kés – mint fizikai tárgy – identitásképző eszközzé és a túlélési stratégia jelképévé egyes fiatalok számára.

Noha tudjuk, a médiareprezentációk gyakran torzítanak, dramatizálnak vagy kriminalizálnak, de a *Kamaszok* nem törekszik erre. A film egyensúlyoz a történetek és következmények megélésének dokumentálása és az empátia között. Ez a szemlélet alkalmas arra, hogy megértsük: a fiatalkori erőszak, különösen a késes támadások, nem tekinthetők elszigetelt jelenségnek, hanem komplex társadalmi és pszichológiai folyamatok termékei. A tanulmány célja alapvetően nem a film elemzése, hanem annak feltárása, hogy a fiatalkorúak által elkövetett késes támadások mögött milyen okokat, tendenciákat és következményeket találhatunk – a sorozat által megidézett világot tágabb társadalomtudományi keretbe helyezve.

Elméleti keret

A fiatalkorúak által elkövetett erőszak elméleti megközelítései multidiszciplináris háttérrel igényelnek. A szociológiai, pszichológiai, kriminológiai és oktatásszociológiai elméletek egyaránt képesek hozzájárulni a jelenség árnyalt megértéséhez.

A devianciaelméletek közül Merton¹ anomiaelmélete hangsúlyozza, hogy a társadalom által képviselt normák és célok közötti diszharmónia feszültséget eredményezhet, különösen a strukturálisan hátrányos helyzetű csoportoknál. Az ide tartozó fiatalok gyakran szembesülnek azzal, hogy a társadalom által hirdetett és pozitívnak

tartott célok (például anyagi siker, társadalmi státusz) elérhetetlenek számukra, így alternatív, deviáns eszközökkel próbálják ezeket elérni.

A társas tanulás elmélete szerint² a fiatalok a környezetükből, elsősorban kortársaiktól sajátítanak el bizonyos viselkedési normákat. Ha a kortárs csoport pozitív módon viszonyul és ilyen attitűdöket közvetít az erőszakkal kapcsolatban, az növeli az esélyét annak, hogy az egyén elfogadja ezeket a viszonyulásokat és így viselkedjen. Ez az elmélet jól illeszkedik a *Kamaszok* világához, ahol a közösség és az utca kultúra normái sok esetben ellentmondanak az intézményi szabályrendszernek.

A pszichológiai nézőpontok közül kiemelendő a fejlődéslélektani megközelítés, amely szerint a serdülőkor érzékeny időszak az identitásformálás, az autonómia és az impulzuskontroll fejlődése szempontjából. Steinberg kutatásai szerint az agy prefrontális kérgének késleltetett érése hozzájárul a kockázatkereső és impulzív magatartásformákhoz.³

A traumaalapú elméletek szerint azok a fiatalok, akik gyermekként bántalmazást, elhanyagolást vagy közvetlen erőszakot éltek át, hajlamosabbak lehetnek az agresszív, önvédelmi viselkedésre. A poszttraumás stressz, a „hiperarous” állapot (az agykéreg fokozott izgalmi állapota), a „harcolj vagy menekülj” reakció túlzott aktivitása mind hozzájárulhatnak a késes támadásokra való hajlamhoz.⁴

A strukturális elméletek az egyenlőtlenségeket, a szegregációt, az iskolai és munkaerőpiaci esélyegyenlőtlenségeket helyezik középpontba. Wilkinson és Pickett⁵ szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek által sújtott társadalmakban az erőszakos bűncselekmények előfordulása is magasabb, ami a nyugati típusú társadalmakban is sajnálatosan megfigyelhető tény.

A kulturális kriminológia újabb megközelítései rámutatnak arra, hogy az erőszak nemcsak eszköz, hanem jelentéshordozó is lehet. A „kultúra mint közvetítő közeg” elve szerint a fiatalok identitásképzésében az erőszakos szubkultúrák, zenei és vizuális reprezentációk is szerepet játszanak.⁶ A *Kamaszok* ebből a szempontból is jelentős, hiszen megmutatja, hogyan válik a kés nemcsak eszközzé, hanem önkifejezéssé, védekező gesztussá, hatalmi szimbólummá.

Összefoglalva: a fiatalkori késes bűnelkövetés nem értelmezhető egyetlen elmélet mentén. A jelenség átfogó megértéséhez szükséges az egyéni pszichológiai vonatkozások, a család, iskola és kortársak hatásának és a makroszintű (társadalmi struktúrák, média, politika) összefüggések együttes elemzése.

A fiatalkori késes támadások társadalmi és pszichológiai háttere

A korábbi kutatások, különösen az ökológiai fejlődési modellek (például Bronfenbrenner) azt hangsúlyozzák, hogy a gyermek és serdülő viselkedését nem csupán egyéni hajlamok, hanem a mikroszintű (család, iskola), mezoszintű (kortárs csoportok, közösségek) és makroszintű (társadalmi, gazdasági és kulturális) tényezők együttesen befolyásolják.⁷

A jelenség hátterének értelmezésében pszichológiai szempontból meghatározó a korai kötődés minősége, a szülő-gyermek kapcsolat jellemzői, valamint a tanult érze-

lemszabályozási minták, amelyek jelentős részben szintén a korai kötődési kapcsolatból eredeztethetők. A bizonytalan, ambivalens vagy elutasító kötődésben felnövekvő fiatalok hajlamosabbak lehetnek a külső kontroll hiányának ellensúlyozására olyan eszközökkel, mint a fegyverviselés.⁸ Perry és Szalavitz kutatásai szerint a koragyermekkor trauma közvetlen hatást gyakorol az agy limbikus rendszerének fejlődésére, ami hiperéberséghez, kontrollálatlan érzelmi reakciókhoz vezethet.⁹

A kés nem csupán fizikai tárgy, hanem szimbolikus jelentéssel is bír, amint arra már utaltam. Harcourt szerint a fegyver „kiterjesztett énként” funkcionál, amely az egyén hatalomérzetét, védettségét vagy éppen félelmeit kifejezve értelmezhető.¹⁰ Ezért a késviselés sokszor nem agresszív szándékból, hanem az egyén által megtapasztalt vélt vagy valós veszélyek miatti félelemből ered. Ezt támasztják alá az angliai felmérések is, amelyek szerint a fiatalok több mint fele „biztonsági okból” hord magánál kést.¹¹

Szociológiai szempontból kulcsfontosságú a társadalmi tőke, illetve annak hiánya. Coleman és Putnam kutatásai rámutattak, hogy azokban a közösségekben, ahol alacsony a társas bizalom, illetve szűkebb a formális és informális kapcsolati háló, magasabb az erőszakos bűncselekmények aránya.¹² A *Kamaszok* által bemutatott városi terekben a társadalmi izoláció, az intézményekbe vetett bizalom hiánya és a generációkon átívelő depriváció mind hozzájárulnak a fiatalok kriminalizálódásához.

Az iskolai szegregáció, a tanulmányi kudarc, valamint a pedagógiai figyelem hiánya is szerepet játszik a deviáns magatartás kialakulásában. A kiemelkedően magas arányban bűnelkövetővé váló fiatalok közül sokan tapasztalták meg az iskolából való kizárás különböző formáit.¹³ Ezek az „intézményi elutasítások” sok esetben megelőzik a kriminalizálódást.

A korábban már említett kortárs csoportok szerepe valóban kulcsfontosságú, nem kizárólag a szociális tanulásban betöltött pozíciójuk miatt. A fiatalkorúak körében gyakori a státuszalapú viselkedés – a fiatalok olyan szerepekbe próbálnak beilleszkedni, amelyeket a közösség értékesnek, „férfiasnak” vagy dominánsnak tart. Ebben a kontextusban a kés nemcsak fegyver, hanem „tiszteletet kivívó” eszköz is lehet.¹⁴ A szubkulturális normák szerint a tisztelet és a dominancia gyakran az erőszakos viselkedéssel áll összefüggésben, amely a sértődés, a verbális konfliktus vagy a fenyegettség esetén fizikai agresszióba, akár késes támadásba torkollhat.

Ezzel együtt fontos kiemelni azt, hogy a fiatalkori bűnelkövetés gyakran impulzív, szituatív és nem előre megfontolt szándékkal következik be. Ez különbözteti meg a felnőttkori szervezett bűnözéstől. A serdülői agy éretlensége, a gyors érzelmi reakciók, valamint az absztrakt gondolkodás fejletlensége miatt a fiatalok hajlamosabbak lehetnek a „pillanat hatása alatt” elkövetett cselekményekre.¹⁵

Összességében a fiatalkori késes támadások mögött komplex társadalmi, kulturális és pszichológiai tényezők húzódnak. A megelőzés érdekében ezért nem elegendő kizárólag rendészeti eszközöket alkalmazni: szükséges az oktatási, mentálhigiénés, közösségfejlesztő és családtámogató rendszerek megerősítése is.

A fiatalkori késes támadások előfordulási gyakorisága

A jelenség pontosabb megértéséhez szükséges bizonyos előfordulási gyakorisággal összefüggő adatokat prezentálni. Ezek – a film kontextusa miatt – leginkább a brit közegre vonatkoznak. A fiatalkori késes erőszak aggasztó mértékben van jelen az Egyesült Királyságban, különösen Angliában és Walesben. A legfrissebb adatok szerint a 2023/24-es évben több mint 50 000 késes bűncselekményt regisztráltak, ami 4%-os növekedést jelent az előző évhez képest, és 2,8%-kal alacsonyabb a 2019/20-as évhez viszonyítva.¹⁶ Ezen belül a 10–17 éves korosztályhoz tartozó elkövetők az esetek körülbelül 17,3%-áért voltak felelősek.¹⁷ A fiatalkorú elkövetők száma nagyobb mértékben emelkedik a felnőtt elkövetőkével összehasonlítva.¹⁸

A fiatalkorúak által elkövetett késes vagy más éles tárgygal kapcsolatos bűncselekmények száma a 2023/24-es évben meghaladta a 3 200-at, ami 6%-os csökkenést jelent az előző évhez képest, ugyanakkor 20%-kal magasabb, mint tíz évvel korábban.¹⁹ Ezeknek az eseteknek a túlnyomó többsége (99,7%) pusztán fegyverbirtoklási bűncselekmény volt, míg a fenyegetéssel járó esetek aránya jóval alacsonyabb, mindössze 0,1%.²⁰

A késes támadások azonban mégis együtt járhatnak fizikai sérülésekkel. Az ilyen incidensek következtében kórházi ellátásra szoruló gyermekek száma emelkedett. A 2023/24-es évben 509 olyan esetet regisztráltak, ahol 0–17 éves gyermekek kerültek kórházba késes támadás miatt, ami 9%-os növekedést jelent az előző évhez képest, és 58%-kal magasabb, mint tíz évvel korábban.²¹

A fiatalkorú áldozatok száma sem jelentéktelen. A 2023/24-es évben 40 gyermek vesztette életét késes támadás következtében, közülük 17 volt 15 éves vagy annál fiatalabb.²² Adatok igazolják, hogy a 13–19 éves korosztályban az emberölések 82%-át késes támadások okozták.²³ A fiatalok sok esetben nem ismerik a késbirtoklás jogi következményeit, ami miatt a szankciók szigorítása várhatóan nem lesz hatékony. A többség nem támadó szándékkal, hanem védekezésként, a saját biztonsága miatt hord kést magánál. A korábban már említett társadalmi tényezők, mint az iskolából kizárás, társadalmi kirekesztettség, mentális egészséggel kapcsolatos problémák, szociális és gazdasági hátrányok pedig növelik a kés maguknál tartásának valószínűségét, egyúttal az erőszak esélyét is megnövelve.²⁴

Ezek az adatok rávilágítanak arra, hogy a fiatalkori késes erőszak nem csupán egyéni tragédiák sorozata, hanem egy szélesebb társadalmi probléma, amely komplex és integrált megközelítést igényel a megelőzés és a beavatkozás terén.

Prevenációs stratégiák és válaszok a fiatalkori késes erőszakra

A fiatalkori késes bűnözés megelőzése több szinten történhet, rendelkezésre állnak beavatkozási lehetőségek egyéni, családi, közösségi és intézményi szinten egyaránt. Az empirikus kutatások egyértelműen arra mutatnak rá, hogy a kizárólag represszív, büntetőjogi alapú megközelítés önmagában nem hatékony, sőt, bizonyos esetekben kontraproduktív lehet.²⁵

Különböző országokban eltérő megközelítéseket alkalmaznak a késsel elkövetett bűncselekmények megakadályozására. Az Egyesült Királyságban a *Tackling Knives*

and Serious Youth Violence Action Programme (TKAP) célja a fiatalokkal szembeni megelőző fellépés volt, ám a program hatásosságát korlátozta a politikai rövidlátás, a forráshiány és a rendészeti dominancia.²⁶ A program keretében bevezetett iskolai előadások és rendőrségi jelenlét csak ott volt sikeres, ahol azt közösségfejlesztő beavatkozások is kiegészítették.²⁷

Ezzel szemben a skandináv országok – különösen Svédország és Norvégia – a megelőzést interdiszciplináris megközelítéssel végzik. A svéd *Fryshuset* program ötvözi a szociális munkát, az oktatást, a mentorálást és a sportot, lehetőséget teremtve arra, hogy a fiatalok újfajta közösségi identitást építhessenek.²⁸ Norvégiában a *Barnevernet* gyermekvédelmi rendszer korán beavatkozik a veszélyeztető élethelyzetekben, együttműködik az iskolákkal, pszichológusokkal és közösségi szolgáltatókkal.²⁹

Hollandiában a *Nieuwe Perspectieven* program személyre szabott mentorálással, munkaerőpiaci reintegrációval és pszichoszociális támogatással dolgozik. A hosszú távú eredmények szerint a résztvevők körében csökkent a visszaesési arány és javult a megszerzett iskolai végzettség szintje.³⁰

Összegezve, a nemzetközi szakirodalom rövid áttekintése és a probléma kezelésére kialakított jó gyakorlatok alapján az alábbi tényezők elengedhetetlennek tűnnek a hatékony prevencióhoz:

- Közösségi beágyazottság, tehát a programok csak akkor hatékonyak, ha a helyi közösségek életének aktív részévé válnak, nem csupán célcsoportokat jelölnek ki.
- A hosszú távú finanszírozás és fenntarthatóság szempontja sem megkerülhető. A prevenció nem oldható meg egy-két éves projektek keretében, generációs távlatban kell gondolkodni.³¹
- A szociális támogatás szerepe kiemelkedő, a családokat és fiatalokat mentálhigiénés, lakhatási, oktatási és anyagi támogatás egyaránt segíti, így csökkentve a késes bűnelkövetések számát.
- Az erőszak oktatási prevenciója, amelyben az iskolai programok túlmutatnak az elrettentésen – empátiát, érzelmszabályozást, kommunikációs készségeket szintén tanítani kell a gyermekeknek és fiataloknak.³²
- Kiemelkedő a pozitív példaképek szerepe, így a korábban bűnelkövetőként élő, de változáson átesett mentorok különösen hitelesek lehetnek a célcsoportnak.

Az iskolák szerepe kiemelt: a *Whole School Approach* megközelítés szerint az egész iskola – a pedagógusok, diákok, szülők és partnerek – részese a megelőzésnek. E szemlélet célja, hogy az intézmény ne csupán tudásközvetítő, hanem megtartó és védelmező közeg is legyen a fiatalok számára.³³

A magyar kontextusban is elérhetőek adaptálható elemek. A bűnmegelőzési tanácsadók és az iskolai szociális segítők hálózata jelentős potenciált rejt, ám hiányzik az országos szintű, egységes koncepció, valamint a fenntartható finanszírozás.

Összegzésként kijelenthető: a fiatalkori késes erőszak megelőzése csakis akkor lehet hatékony, ha a rendszerszintű válaszok egyéni érzékenységgel és közösségi

tudatossággal párosulnak. A *Kamaszok* sorozatban ábrázolt valóság azt üzeni: a fiatalokat nem szankcionálni, hanem támogatni kell abban, hogy biztonságos, értékes életutat találjanak.

*

A *Kamaszok* sorozat nem pusztán egyéni sorsokat mutat be, hanem közösségi tükröt is tart a társadalom elé. A fiatalkori késes erőszak nem önálló, spontán és elszigetelt jelenség, hanem egy sor strukturális, pszichológiai és kulturális hatás terméke. A fiatalok gyakran nem pusztán „elkövetők”, hanem egy olyan társadalmi valóság szenvedő résztvevői, amely marginalizálja, megbélyegzi vagy láthatatlanná teszi őket.

A sorozat azt az alapvető kérdést is felveti, hogy mitől érzi magát biztonságban egy fiatal? Miért lesz egy kés a túlélés metaforája iskolatáskába rejtve? Hogyan lehet elérni, hogy a társadalom ne csak a „rend” fenntartására, hanem a „kapcsolódás” újrateremtésére is törekedjen? A válaszok nem egyetlen intézmény, módszer vagy irányelv kezében vannak, hanem a közös társadalmi felelősségvállalásban.

A kutatások és nemzetközi példák egyértelműen bizonyítják, hogy a fiatalokat nem elég kriminalizálni vagy elrettenteni. Meg kell hallani a hangjukat, biztosítani kell a kapcsolódási lehetőségeket, megerősíteni a közösségben rejlő megtartó erőket, ezáltal képessé tenni őket arra, hogy alternatív, nem erőszakos megküzdési stratégiákat válasszanak. A prevenció nemcsak eszközöket jelent, sokkal inkább szemléletmódot.

Ez a szemléletmód – amely egyszerre figyel társadalmi igazságosságra, méltóságra és hosszú távú gondoskodásra – lehet az a keret, amelyben a fiatalkorúak késes bűncselekményeinek száma nem csak statisztikai adatként, hanem valós emberi történetek megváltozásaként jelenik meg.

A *Kamaszok* arra emlékeztet, hogy a fiatalok jövője nemcsak az ő választásai-ikon és viselkedésükön, hanem a mi kollektív döntéseinken is múlik: milyen világot építünk számukra vagy velük együtt. Nehéz film, még nehezebb mondanivalóval. A történetet nézve tisztában kell lennünk azzal, hogy itt nem az alkotói képzelet játéka zajlik, hanem egy olyan eseménysor, amely – legyen ezt bármilyen nehéz kimondani – a mi környezetünkben is megjelenhet.

Jegyzetek

- 1 R. K. Merton: *Social Theory and Social Structure*. Free Press, New York, 1968. 142. o.
- 2 R. L. Akers: *Social Learning and Social Structure*. Transaction Publishers, New Brunswick, 1998. 87. o.
- 3 L. Steinberg: *Risk Taking in Adolescence: New Perspectives*. = *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 16. No. 2. 2008. 55–59. o.
- 4 B. D. Perry – M. Szalavitz: *The Boy Who Was Raised as a Dog*. Basic Books, New York, 2007. 102–106. o.
- 5 R. Wilkinson – K. Pickett: *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger*. Bloomsbury Press, London, 2009. 134. o.

- 6 J. Ferrell – K. Hayward – J. Young: *Cultural Criminology: An Invitation*. Sage, London, 2008. 59–64. o.
- 7 U. Bronfenbrenner: *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press, Cambridge, 1979. 22. o.
- 8 J. Bowlby: *Attachment and Loss, Vol. 1. Basic Books*, New York, 1969. 117. o.
- 9 B. D. Perry – M. Szalavitz: *The Boy Who Was Raised as a Dog*, i. m. 106. o.
- 10 B. E. Harcourt: *Language of the Gun: Youth, Crime and Public Policy*. The University of Chicago Press, Chicago, 2006. 118. o.
- 11 Office for National Statistics. *Crime Survey for England and Wales*. London, 2023. = www.ons.gov.uk
- 12 R. D. Putnam: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York, 2000. 265. o.
- 13 M. Stephenson: *Young People and Offending*. Willan Publishing, Cullompton, 2007. 97. o.
- 14 J. Ferrell – K. Hayward – J. Young: *Cultural Criminology*, i. m. 61. o.
- 15 L. Steinberg: *Age of Opportunity: Lessons from the New Science of Adolescence*. Houghton Mifflin Harcourt, Boston, 2014. 44. o.
- 16 House of Commons Library: *Knife crime statistics England and Wales, 2025*. = <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn04304/>
- 17 Uo.
- 18 E. Brenner: *Youth Knife Crime in London and Croydon: A Data and Literary Analysis*. University of Edinburgh, 2023.
- 19 Youth Justice Board: *Knife Crime Insights Pack, 2025*. = <https://www.gov.uk/government/news/youth-justice-board-publishes-knife-crime-insights-pack>
- 20 Uo.
- 21 Youth Endowment Fund: *Statistics update (January 2025): Trends in violence affecting children, 2025*. = <https://youthendowmentfund.org.uk/reports/statistics-update-january-2025-trends-in-violence-affecting-children/>
- 22 Youth Endowment Fund: *Beyond the Headlines update: a data-driven look at the rise in fatal stabbings, 2025*. = <https://youthendowmentfund.org.uk/beyond-the-headlines-update-a-data-driven-look-at-the-rise-in-fatal-stabbings/>
- 23 Children seriously hurt by knives up 47% in a decade = *The Times*, 2024, <https://www.thetimes.com/uk/crime/article/children-seriously-hurt-by-knives-up-47-percent-in-a-decade-fk33fcd85>
- 24 Nacro: *Lives Not Knives: Young People's Perspectives on Knife Crime*, London, 2020. = <https://www.nacro.org.uk/resource/lives-not-knives-young-peoples-perspective-on-knife-crime/>
- 25 D. E. Stephen: *Time to Stop Twisting the Knife*. = *Journal of Social Welfare and Family Law*, Vol. 31. No. 2. 2009. 193–206. o.
- 26 L. Ward – S. Nicholas – M. Willoughby: *TKAP Phase II*. Home Office, London, 2011. 62. o.
- 27 A. Silvestri et al.: *Young People, Knives and Guns*. Centre for Crime and Justice Studies, London, 2009. 54. o.
- 28 Fryshuset Foundation: *Annual Report, Stockholm, 2021*. 12–15. o. (<https://fryshuset.se/fryshuset-global>)
- 29 E. Backe-Hansen et al.: *Child Welfare in Norway*. NOVA Report, Oslo, 2013. 23–30. o.
- 30 Nederlands Jeugdinstuut: *Nieuwe Perspectieven Evaluatie*, Utrecht, 2020. (<https://www.nji.nl/>)
- 31 B. Golding – J. McClory: *Getting to the Point*. Policy Exchange, London, 2008, 11. o.
- 32 K. Weare – M. Nind: *Mental Health Promotion and Problem Prevention in Schools*. = *Health Education*, Vol. 111. No. 1. 2011. 75–90. o.
- 33 Empathy Lab UK: *Impact Summary*, London, 2022. 3. o. (<https://empathylab.uk/>)

KOVÁCS Ágnes
**Salamin Ferenc és
 Tokaj-Hegyalja**

Salamin Ferenc a világörökségi védettségű Tokaj-Hegyalja elkötelezett építésze, a magyar organikus építészet oszlopos tagja, a szerencsi járás főépítésze, az Országos Főépítési Kollégium elnöke, a Magyar Művészeti Akadémia Építészeti tagozatának vezetője 1958-ban született Budapesten. A műegyetemi évek idején találkozott Makovecz Imre építésszel, akivel szellemi szövetségre lépett és ez alapvetően meghatározta, behangolta a későbbi életútját, szakmai kiteljesedését. 1990-ben harmadmagával megalapítja az AXIS Építész-irodát, ahol a Kós Károly Egyesülés tagjaként a Makovecz Vándoriskola működtetésével komoly részt vállal a szakma pályakezdő fiataljainak nevelésében.

Közel negyven esztendeje dolgozik a borvidéken, jelentősebb munkái Tarcalon a Degenfeld Pincészet (1996) és a Degenfeld Kastélyszálló (2001), Szerencsen az Általános Iskola bővítése és a Sportcsarnok (1988–1993), Bodrogkeresztúron a Deresztla Borház régi épületei (2002), Bodrogkisfaludon a Patrícus Borház (2005), Szerencsen a Világörökségi Kapuzat és Fogadóépület (2007), Golopon a Vay-kastély műemléki felújítása (2008), Erdőbényén a Szepsi Lackó Máté Emlékház (2012), Tarcalon a Terézia kápolna műemléki felújítása (2015), közösségi borászatok Bodrogkisfaludon, Hercegkúton és Tállyán (2020–2022) valamint a tolcsvai Általános Iskola (2024).

Kimagasló, lelkiismeretes teljesítményét 1999-ben Podmaniczky-díjjal, 2005-ben Ybl Miklós-díjjal, 2007-ben az Év főépítésze díjjal, 2012-ben Kós Károly-díjjal, 2014-ben a Magyar Érdemrend tisztikeresztjével, 2016-ban Takács András-díjjal, 2024-ben Kosuth-díjjal ismerték el.

Tokaj-Hegyalja

Salamin Ferencet, egykori építész mesteremet – akivel hétről-hétre együtt dolgozunk a településkép-védelmi munkában és a világörökségi Tervtanácsban – egy újjévőkészítő beszélgetésen kérdezem a borvidékről, a szervező építészeti gondolkodásról, a főépítési munka örömeiről és árnyoldalairól.

Az első és legfontosabb közös ügyünk, Tokaj-Hegyalja, 2002-ben világörökségi státuszt kapott történelmi kultúrtáj kategóriában, ami jelentős fordulat, rangos elismerés volt, egyúttal az országosnál odafigyelőbb építészeti előírásokat eredményezett. A szakmai

értékmentő és értékteremtő szándék a mindennapokban sokszor elszakad az átlagos izlésvilágtól, a gyakori igénytelenségtől, a felgyorsult építőkedvtől. Az itt lakók miért idegenkednek attól a kitüntetett védett szereptől, amibe kerültek?

Szerintem a védettségi kezdeményezés jó, mert kulturálisan és történelmileg értékes, gazdag régióról van szó. Azonban a mindennapi kezelése bonyolult folyamat, amit az állam próbál megoldani rendelkezésekkel, fejlesztési tanáccsal, tervtanács-csal. A világörökség értéke akkor kezdene el emberivé, élhetővé válni, hogyha az emberek bekapcsolódnának, mondjuk a civil szervezetek lélekkel-szívvvel, vagy egyházi szervezetek, vagy az önkormányzatok. Hiába van központi szabályozás Tokaj-Hegyaljánál, az nem fog kulturális értelemben működni, hogyha nincsenek leosztva a szerepek a hétköznapi szintig, egészen le a sárig, a „dudva és muhar” szintjéig.

Mi kellene még, hogy működjön? Egyrészt nagyon egyszerű és érthető törvényi szabályozás, érthetőbb a mostaninál, valamint ösztönző programok. A Tervtanács jól működik az elkötelezett, Hegyalját szerető tagokkal, akik szakmailag is magas színvonalon állnak, rávezetik, sok esetben nevelik a tervezőket és építetőket a helyi karakter értékére, fontosságára. Ám az sem működik teljesen, mert nincs ellenőrző, végrehajtó és nincs szankcionáló szerepe és nem tud támogatást adni. Amikor elkészül a ház, akkor lehet, hogy teljesen más lesz belőle, és szinte lehetetlen kijavíttatni, amit már elrontottak.

Sajnos ilyen közegben élünk, kezdve az idegen alpesi tetőktől egészen a bitumenes és cserpes lemezekig. Várjuk, hogy majd felelős közösségként felnövünk a feladathoz?

Nincs kitalálva az a rendszer, amelyben az értékekre nevelés, az odafigyelés, a szankcionálás és elsősorban a támogatás egyszerre működhetne. Se a hivatalos rész, a szabályozás nincs teljesen kitalálva, se az emberi része nincs végig gondolva, hogy kinek mi a szerepe és hogy lehet ezt betartani. Ki kellene nevelni újabb szakembereket, néha az is szerencsés, ha messziről jön valaki, mert akkor külső szemmel látja a helyzetet. Az biztos, hogy több ember és több idő kellene, amit nem lehet azonnal megoldani.

Jogszabály szerint a Világörökségi Gondokszágnak monitoring szerepe, feladata lenne.

Támogatni ő sem akar, pedig a jó településképi, építészeti megoldásokat anyagilag kellene segíteni. A világörökségi státuszt sokan hátrányként élik meg, úgy, hogy neki ezt, meg azt az előírást be kell tartania. Holott ennek úgy kellene megjelennie, hogy az előíráshoz legyen támogatás. Örömforrás legyen, hogyha valami szebb lesz, és még egy kevés pénzt is kap a megvalósításához. Az elmúlt 20 év alatt már lehetne érzékelhető eredménye a településképben az ilyen támogatási rendszernek, ahogy több településen láthatjuk, például Kisorosziban, Závodon vagy Torockón.

Vajon mi lehet a módja annak, hogy beoltsuk az itt élőket, hogy együttműködjenek Tokaj-Hegyalja aranykori szépségével? Szerintem nem jut el hozzájuk az információ. Vajon nem lehet-e őket megszólítani közvetlenül, akár világörökségi napot szervezni, vándor programként mindig más és más településen? Miért ne lehetne? Mert az is furcsa, hogy ha jön 4 milliárd forint Tokaj-Hegyaljára, abból kettő Tokajban landol és csak a maradék kettő jut a többi 26 településre. Ez akkor úgy felbőszítette az embereket, hogy 2014 körül egyesek azon morfondíroztak, hogy hogyan kellene leválni a világörökségről.

Az a baj, hogy minden településre kellene kétmilliárd és Tokajra tíz. Biztos, hogy a nevet adó városnak kell ennyi pénz első nekifutásra, tehát csak az a baj, hogy a többiek keveset kapnak. Annyira lepusztult szegény Tokaj-Hegyalja, hogy bármely külföldi idejön, akkor nem érti, mitől olyan híres.

Nem volt direkt nagy pénzinjekció a területen, így olyan rejtett kincsek kerülnek elő Csipkerózsika-álomból, olyan épületek, amelyekben csoda történik. Amit például a Patrícus Borházból kihoztál, abból a leromlott állapotból, az egyrészt nem csak azt az épületet, meg azt a borászatot emelte meg, hanem a Szegi Várhegynek visszaadta az atmoszféráját, amit még a Tokaj-Hegyalja Albumban szépen rézkárpával megörökítettek. Visszabilen minden a helyére, ha nem csak a pénz diktál, ha tisztességes anyagokból, szép arányokkal, visszafogott színekkel, jó ízléssel, klasszikus formákkal épül meg egy ház.

A településképi vizsgálat, amióta a tervtanácsi véleményezésnél kötelező munkarész, önmagában segíti a tervezőknek megérteni az illeszkedési szempontjainkat, a harmóniára és egyensúlyra való törekvést. A Tervtanácsban többször találkoztunk azzal, hogy az a tervező, aki messzi földről jön közénk, előadja a tervét, amiből érdemi kritikával hozzászólunk és kérünk javításokat, sokszor úgy jön vissza, hogy köszöni a kritikát, örül, hogy a terve kimozdult beragadt állapotából, jobb lett.

Igen. A másik lehetősége az, hogy a megbízójával szemben mi segíthetünk neki, hogy inkább építészet legyen a terv és kevésbé csak megbízói érdek.

A Tervtanácsnak egyébként sokszor rossz híre van.

Ha csinálsz valamit az életben, akkor sokszor rossz (vagy jó...) híred van.

A legnehezebb az, amikor már előre megvették a barna mediterrán cserepet, vagy a cserpes lemezt, vagy a fém rácsos tartót és mindenképp azt akarják felrakni. Nehéz kimozdítani, rávenni, hogy adja tovább, és ne kezdjen neki egy építkezésnek úgy, hogy szakmai segítség nélkül bevásárol. Tehát az anyaghasználat és a színhasználat, sokszor ez a két nagyon durva hiba, ami tájsebet szül.

Meg a tömegforma. Ugyan fásítással nagyon sok hibát el lehetne rejteni. Ha nincs fa, akkor meg jön a sok klíma tovább csúfítani a házakat...

Patrícus borház. Fotó: Dénes György

Alapszabály volt a Településképi Arculati Kézikönyveknél, a TAK-oknál, hogy a jó példák minél kevésbé tagoltak legyenek, tehát minél nyugodtabb legyen az épület, lomberdő, nyújtózkodó, hegyaljai karakterű tömegek szülessenek. A főépítészek ahogy gazdái a területnek, erről az egységes minőség jegyében egy beszélgető műhelymunka elindulhatna? Nagyon jó lenne.

Fontos lenne. Valamikor a '90-es évek elején, még mielőtt bármilyen Tervtanács, vagy szervezett összejevetel lett volna, összehívtam fél évente a főépítészeket, Bodonyi Csabát, Olajos Csabát, Rudolf Mihályt és másokat. Hatan-nyolcan Szerencsen különböző dolgokról egyeztetünk és beszélgettünk arról, hogyan kellene a főépítészséget csinálni. Ezek az emberek kerültek azután a Tervtanácsba. Nagyon sok település van, ahol nincs szabályozási terv, de ha van egy jó főépítész és egy jó tervtanács, akkor az illeszkedés alapján minden egyes telket egyedileg meg tudunk vizsgálni és támogatni, segíteni az embereket. Ahol egy kialakult beépítés van, történelmi településszövet, ott csak telkenként vizsgálva lehet a helyhez illeszkedő épületet létrehozni, és így a városképhez és a funkcióhoz tudjuk igazítani a paramétereiket. A főépítész személye hitelesíti, hogy ezt így fenn lehet tartani, mert szakmailag odafigyel. Tokaj-Hegyalján most jó a helyzet, mert a tervtanácsi tagok, meg az állami főépítész is a borvidékért dolgozik.

Fiatalok

Salamin Ferencnek 1989-től 15 éven át a Makovecz Vándoriskola titkáráként az volt a fő feladata, hogy a fiatalokat vezesse, programokat szervezzen, vidéki utakon kísérje őket. Családot alapítva átadta ezt az irányító feladatot, bár irodájában évről-évre fogad friss diplomás építészeket féléves gyakorlatra. A kiviteli részletrajzok szerkesztésétől kezdve a tervezői művezetések át a főépítési munkáig egyaránt megmutatja a szakmai helytállás színtereit, megtanítja a felmérési manuáléktól a tárgyalási készségig terjedő építészeti tevékenységet.

A Vándoriskolába mostanában kevesebben jelentkeznek. Nem találnak rá a fiatalok, nem motiválja őket, hogy ezt válasszák? A mestereknek, vagy a végzett vándoroknak lenne szükséges jobban megmutatni magukat? Be kellene keverednünk az építészoktatásba? Vagy a mostani érdektelenség miatt várni kell, a bűvópatak egyszer úgyszólván feltörik újra és majd csak akkor lesz dolgunk?

Szerintem ez mind egyszerre. Próbálom a nagy építész mestereket végigjárni a fiatal vándorépítésekkel, de egyrészt sok húzó ember kiesett és a helyzet is átalakult. A '90-es években volt egy szellemi felszabadulás, hogy akkor most lehet mindent csinálni, és nyitottá vált a világ, és még a 2000-es években is sokan jöttek tanulni hozzánk. Közben azonban az egyetemek átalakultak, szinte mindegyik hasonló stílust tanít, egysíkúan szinte csak a „kortárs” építészeti irányzat, ami a hallgatói terveket jellemzi.

Amikor egyetemista voltam, akkor az volt a sablonszerű jó megoldás, hogy a lapostetőt díjazták, hozzá végigfutó tornácot nagy üvegablakkal, kétszint magas fehér oszlopokkal. Sokan ezt is rajzolták az ötösért. Makovecz Imre neve el sem hangozhatott. Egyetlen külsős óraadó, Kapy Jenő tanár úr volt, aki beszélt nekünk minden fajsúlyos irányzatról, többek között bemutatta Makovecz Imre iskoláját, szakmai szemléletét.

Úgy érzem, ma az építészoktatásból hiányzik a széleslátókörűség, a többféle irányzat megmutatása és gyakorlása. Így nem szerepel az organikus vagy a regionalista építészeti irányzat sem, és ezért a hallgatók nem is tudnak róla. Amikor eljön a Vándoriskolába egy értelmes fiatal, valahogy idekeveredik, akkor megdöbben, hogy ez a szerves építészet is létezik, és milyen izgalmas gondolatokat közvetít, milyen nyitottságot ad.

És azonnal beoltódik...

Igen, az értelmesebbje mindenképpen. Egyetértek azzal, hogy sokféle akciót kellene csinálni, például többen tanítanak már gyerekeknek is környezetkultúrát, építészete-t. A művészettel nevelés mostanában nagyon fontos és aktuális téma és szerintem

ebbe több építész, művészt kellene bevonni. Egyébként egyre nehezebb rávenni az embereket, hogy elkezdjenek gondolkodni és dolgozni. Annyira könnyen beleütközünk a telefonba és lejön az információ, hogy akkor már mindent tudnak. Ez egyre nehezebb, de ettől függetlenül szerintem próbálkozni kell vele, ez a dolgunk, néhányan csak meghallják a hangunk... Erhardt Gáborral közösen mi az építészetbe ástuk bele magunkat, csináltunk egy *Tokaj, a borvidék építészete* című könyvet, meg egy honlapot is készítettünk (tokajepiteszet.hu), amely végtelenségig tölthető azzal az építészeti emlékkanyaggal, ami Hegyalján van, és ami nagyon értékes. Ehhez is ember kell, meg idő, de leginkább ember.

Szeretnék munkatársatok lenni ebben, mert ez fontos.

Meg kellene találni azokat az embereket, akiket be lehet ilyen tevékenységekbe vonni. Egy csapat, tíz-tizenöt ember szükséges hozzá, aki hajlandó ezekben részt venni, és lehetne például gimnazistákat tanítani építészetre, Hegyalja környezetkultúrájának megértésére, szeretetére.

Amikor a Vándoriskolában foglalkoztál velünk, tanítványként, vagy akár csoportban, mindig igyekeztél egyrészt talányosan fogalmazni, nehogy azt egy kötelező megoldási kódnak érzékeljük, másrészt próbáltad nyitogatni a szabadságfokot bennünk, hogy induljon már be az a gépezet, a fantáziánk. Motiválni igyekeztél, abból a mély, beragadt állapotból támogatólag kilendíteni bennünket.

Az ember belső erőit kell felszabadítani, amelyek a mai iskolai oktatás révén nagyon egyoldalúvá váltak, és egy irányba hatnak, megkötik a gondolkodást. A saját gyerekeimen is érzem, hogy nehéz őket kizökkenteni abból, amit tanultak. Ez egész odáig megy, hogy mondjuk van-e a homeopátiás gyógymódnak, bogyónak hatása. Amikor az újságban megjelenik olyan cikk, hogy ez csak humbug, mert nincs benne anyag, akkor hogyan hat? Azt mondják, az biztos csak placebo. Jó, de egy néhány hónapos gyereknél nincs olyan, hogy placebo hatás – és náluk is hat. És nálunk felnőtteknél is hat. Csakhogy a gyógyszerlobbi, meg az orvoslobbi azt az irányzatot képviseli – és cikkeket jelentet meg évente –, hogy „annak nincs hatása”. Az oktatási rendszer annyira leszűkíti a látókört, hogy még nálunk a családban is beszélgetések folynak erről, és nem biztos, hogy hisznek nekem a gyerekeim. Hosszú folyamat, míg a megrogzott dolgoktól eljut az ember oda, hogy elkezd gondolkodni és utánanézni mindennek. Sajnos nem járhat mindenki Waldorf-iskolába, a többi iskolát kellene nyitottabbá tenni.

Van, aki a Waldorf-középiskolát elvégezte és nem is vágyik arra, hogy továbbtanuljon, hanem képes visszafordulni azokhoz a hagyományos szakmákhoz és egy természethez közelebbi látásmódhoz, amire valójában, be kell lássuk, nagyon is szükség lenne, hogy ne mindenki sokdiplomás nagyvárosi főtudor legyen...

Ez általános probléma Magyarországon, ez a központosítás, akár az, hogy az emberek beköltöznek Miskolcra meg Budapestre, és elköltöznek például a borvidékről, és evvel együtt létrejön egy szellemi elfordulás is a vidéktől. Azt mondják, hogy lakhatási problémák vannak, de hát üresen állnak a házak a falvakban, azaz nem lakhatási probléma van, hanem életszervezési, szociális és gazdasági probléma, ami már az '50-es évek központosításával, a vidék elsorvasztásával elkezdődött. Makovecz is sokat írt erről, hogy a VÁTI-ban (a Városépítési Tervező Intézetben) kidolgozták a '60-as években, hogy melyek lesznek az elsorvadó falvak és területek az országban, és melyeket kell fejleszteni. Ennek a hatása ma egyre erősebb, és én úgy tapasztalom, hogy többségében az igazán aktív, a valamit akaró, gondolkodó emberek mennek el, vagy nem jönnek vissza egyetem után. Azt mesélik a helyiek, hogy nem találnak mosolygó, jókedvű kiszolgáló lányt a kávézóba, jó séfet a bisztróba, megbízható embert a szőlőbe. Már szüretelő gép beszerzésén gondolkodnak, ami jól mutatja az életünk átalakulását, elgépiesedését.

A földhöz egyre kevesebben akarnak visszatérni, mert meg kell hajolni hozzá.

Nekem persze könnyű azt mondani, hogy maradj a faluban és kapálj, mert én se csináltam sose.

Eltűnnek a fiatalok, és közben meg van feladat helyben rengeteg. Amikor elmegy, Nyugat-Európában többnyire olyan munkát vállal el, amit Magyarországon nem csinálna, csak kétszer-háromszor-tízszer annyit kap érte és beleáll, és lassan elfelejti, hogy vissza ígért jönni. Mert régen úgy járt egy fiatal Nyugat-Európába tanulni pár évre, hogy hozta haza azt a tudást és visszaoltotta itt helyben. Tényleg úgy tudott visszajönni, hogy be tudott illeszkedni, többletet adott a közösség javára.

Néhány éve beléptem egy helyi borász egyesületbe, mint tag, mert úgy gondolom, hogy a Tokaj-hegylajai társadalomban a borász az értelmiség krémje, akiknek víziója és nemzetközi kitekintése is van. Ők nem tudnak és nem akarnak elmenni, mert itt a szőlő. Tanulás után visszatelepülnek, vagy épp ideköltöznek más vidékekről. Erős elhatározás, a régióhoz kötöttség munkálkodik bennük.

Észrevetted, hogy az egyetemen a lányok aránya megfordult? Amikor a Vándoriskolába mentem, vagy az egyetemre felvételizni, maximum 30 százalékos volt a lányok aránya és most 70-30 arányban fordítva van. Az építőipar tele van férfiakkal és egy tervező nő, ha kimegy egy építkezésre, lesöprik, tehát nem is hallják meg, amit mond. Valójában hova tűntek a fiúk? Mit csinálnak? Hogyan lehetne Őket megszólítani?

Elementek például az informatikába szerintem. Nem tudom, nehéz ügy ez, mert ha az ember azt mondja, hogy az építészet nem igazán női szakma, akkor leszólják, hogy most emancipáció van, és ne mondjak ilyeneket. Kivételek, nagyszerű építész hölgyek persze mindig vannak és lesznek.

Érzem a bőrömmön, hogy nem nőnek való. Újra gondolva biztos valami belsőépítész, vagy egyéb kézműves irányba mennék tovább.

Amit egyébként csinálsz is, mármint a belsőépítészetet. Szerintem túlpörgette kicsit a szebbik nem ezt az emancipációt. Ez az én személyes tapasztalatom. Ugyanis át akart venni olyan férfias szerepeket, amelyekkel együtt részben elvesztette a nőies szerepeket és a nőiességét, ami anakronizmus, merthogy a testalkata és a szellemi alkata a nőiességre teszi alkalmassá. Ha ezt elveszíti, akkor ebben ez ellentmondásban boldogtalan élet kerekedhet ki a legvégére. Másrészt pedig kényszerűségből vagy ösztönből részben megtartotta a női szerepeket is: anyaság, befogadás, otthon melege, érzékenység. Túl sok a kettő együtt, ami belső skizofréniát is okozhat, mert akkor az egyik órában férfias és meg akarja mondani, hogy mi legyen, a másik órában meg nőies, és arra vágyik, hogy valaki vigyázzon rá és megölelje.

...és biztonságot kapjon, igen.

Bizonyos dolgokban nagyon is kellett az úgynevezett emancipáció hosszú folyamata. Mégis, sokkal fontosabb, hogy mindenki a saját belső értékei, ösztönei felé haladjon. Szerintem az a nagy félreértés, hogy ha marketinggel felpörgetik azt, hogy karriert kell építened és vezetőnek kell lenned, és férfias értelemben kell önmegvalósítónak lenned, akkor ezt a nők egy része elhiszi. Holott önmegvalósítás a nőies princípiumban is lehetséges, sőt, ott kellene lennie, ha az belülről jön.

A nő valójában valószínűleg kompenzál, illetve azt élte meg gyerekkorában, hogy az iskolában ugyanúgy tud teljesíteni és szerepelni, sőt még jobban visszamondja azt a...

Közben nem tud varrni és hogyha leszakad egy zsebnyi varrás, akkor már el kell vinni a nadrágot a szabóhoz...

Régen az alapfelállás: a férfi adta a kubarát, megépítette a házat és a nő azt, mint egy fészket belakta, felöltöztette, kibélelte a szeretetével, meg egyáltalán úgy mindennel. Pont jó lenne a szereposztás ilyen szempontból, ha a belsőépítész, a kertész lenne a nő, belakná a teret, a férfiak által elképzelt, megvalósított tereket.

Az „építés drámája”

Makovecz Imre használta ezt a kifejezést. A tervezés kezdetétől a hatósági engedélyeztetésen át a kivitelezés befejezéséig ez egy erőpróba, igazi hullámvasút rengeteg döntési helyzettel, megpróbáltatással, együttműködési kényszerrel – mindenképp csapatjátékra van szükség. Legelőször van egy építész és a megbízó(k) közötti egymásra találás. Ideális esetben megbízás zajlik, tehát az építész azért kéri fel, mert bizalmi helyzet jön létre.

A megbízó megmutatja a konkrét épületet, vagy üres telket, elmondja, hogy mire van szüksége és átengedi a feladatot az építésznek, aki a helyszíni ihlet alapján egy gondolati szálát kézi rajzzal elindítva megálmodja a vázlattervet, amit miután elfogad a megbízó, meg lehet mutatni a Tervtanácsnak jóváhagyásra és a végén születik ebből egy olyan engedélyezési terv, ami már csak apróságokban módosul.

Van azután egy pont, amikor az engedélyeztetés végén egy kivitelező, legalább egy, bekapcsolódik a folyamatba és akkor következik egy elég konfrontatív rész, hogy Őt is be kell vonni, rá kell hangolni, hogy ez a feladat, ezt kérjük szépen megcsinálni. Ezt a csapatmunkát hogy éled meg? Hány ponton gondolod, hogy fontos a jelenléted?

Az egyik legfontosabb az, hogy a megbízó ne csak kapja az építészt, hanem ő válassza ki, mert az már feltételez egy későbbi közös gondolkodást. Amióta kötelező a kisebb beruházások kivitelezését is közbeszerzéssel megversenyeztetni, nekem majdnem minden középületemet elrontják. Tapasztalatom szerint a nyílt közbeszerzésen a legolcsóbb nyer, aki a legrosszabb építő szokott lenni. Amikor még három ajánlat alapján lehetett választani, akkor ismerték és tudták, hogy milyen a munkája, vagy hogy kivel tudnak tárgyalni, ráhatni. A közbeszerzéses ügy álságos dolog, ami legtöbbször rosszat szül, mert a legolcsóbb nyer. És mivel nagyon lemegy az árral és nem tudja belőle megcsinálni, már előre számol azzal, hogy mit fog lecsalni a feladatból. Rossz erkölcsi hozzáállás jellemzi ezt a helyzetet, amiből nehéz jót kihozni.

Régen a tisztességes, hiteles mestermunka volt a belépő, mára maga a kézműves tudás is eltűnik, sőt lassan nem találsz kőművest, aki szívesen vakolna. Ráadásul a szakipar a végén nagyon sokat tud öltöztetni vagy ártani...

Rettenetesen el tudják rontani, ha nem értenek hozzá, vagy ha nem akarják igényesen megépíteni. Pedig mindenképpen fontos, hogy a kézi munka megjelenjen, akár egy épületen, akár egy városban. A nyílászárók, a rácsok, a kapuk és a kőfaragás, egy-egy részlet fel tudja dobni az egyébként olcsó anyagokból épülő, vagy normál, átlagos anyagokból épülő házat, és az ácsmunka, a látszó tetőszerkezet nagyon sokat számít, mindezek felértékelődnek.

A legfontosabb az, hogy a megbízó, az építtető válasszon építészt, tehát nézze meg a többi tervezőt, beszéljen több építésszel és úgy válasszon, ne pedig közbeszerzésen kapjon egy ismeretlen embert. Másrészt állandóan ott kell lenni az építésznek a kivitelezésen, hetente egyszer, vagy többször is. Ott kellene lenni legalább egy nappal a kényes munkák, például a betonozás előtt.

De a kivitelezőt, vagy a mestert, azt tudod motiválni? Személyes kapcsolattal?

Nagyobb cégnél, személytelenebb viszony nál kevésbé. Ám néha még működik, ahogy régen általános volt, hogy ha az ácsok, a kőművesek, bádogosok, asztalosok

látják, hogy az életem múlik azon, hogyan építik meg a házat, és érzik, hogy partnernek, embernek tekintem őket, akkor nagyon jó kapcsolatba, szinte baráti viszonyba lehet kerülni velük és olyat is megcsinálnak az építésznek, amit a főnöknek nem is kell tudnia. Ha érzik a figyelmet, az érdeklődést, a mesterek, a melósok is szívből, szakmai büszkeségből fognak építkezni és később elmondják az unokájuknak: „Látod fiacskám, ezt én építettem a mérnök úrral.” Hogyha jó a művezető, vagy ha csak nem akadályozza a közvetlen kapcsolatot, akkor ez működik. Ma már sokszor úgy kell odamenni a mesterekhez, hogy a főnökök ne tudjanak róla, akkor talán tudsz beszélni velük.

Mert milyen könnyű, amikor már másodszorra, harmadszorra találkozol ugyanazzal a kivitelező csapattal, akkor már tudja, hogy amit Te kérsz, bármennyire eltér a megszokottól, annak jó oka van. Rád meri bízni magát a munkás, mert rájön, hogy tíz lépéssel előrébb vagy fejben. Tudja, hogy ha Te mondasz valamit, annak akkor és ott tényleg van értelme. A végén még büszke is lesz arra, hogy ebben a munkában segített, ott a verítéke...

A magyar mesterek nagyon kreatívak, sok térbeli problémát átlátnak és meg tudnak oldani. Most például van egy ács, akivel már a harmadik épületen dolgozunk együtt, egy nagyon jó ács. Vele szót lehet érteni bármiben, és ha a cég vezetője nincs ott, az a legjobb.

Emlékszel, hogy Makovecz Imre hogyan tudta ezt kezelni? Neki olyan tekintélye volt, hogy nem volt visszabeszélés. Sokszor egész rövid hozzászólással helyére billentette a helyzetet akár a tervezési, akár a kivitelezési fázisban, visszament a valós gyökérproblémára.

Igen, meg rengeteg partizánakciót csinált mindig a háttérben, mindenkivel összefogott, és mindenkihez elment az épület érdekében.

Odament a mesterekkel megbeszélni a dolgot, mikor nem volt ott a főnök?

A mesterekkel, a párttitkárral, a pappal, mindenkivel tárgyalt. Emlékszem, és amiket elmesélt, azokból is az jön le, hogy Ő a háttérben mindent – akár fű alatt is – megpróbált segíteni, előre vinni az épület, a megbízó és a település érdekében. Ő olyan konspirációs helyzetben nőtt föl, amikor nem lehetett nyíltan harcolni, hanem mindenkit rá kellett venni, akár az ördögöt is egy pálinkázással, vagy egy beszélgetéssel, hogy haladjon az épület ügye.

A támogatási rendszerek szintén adnak felesleges akadályokat. Azzal megbarátkoztál, hogy a pályázati kiírásokra attrakció címkével kell beadni minél látványosabb terveket, azaz turisztikailag kéri tőlünk a házakat minél feltűnőbbre, „nagyobbra fűjni...”?

Igen, néha messziről kitalált ostobaságokra kell pályázni, nem pedig arra, amire tényleg szükség van. Az, hogy felújítasz egy épületet, ami nem fog elpusztulni és a település rendezettebb lesz, az nem pályázati cél. Az a pályázati cél, hogyha benne valami attrakció történik, amit egyébként, például a látogatószámot, sose tudnak teljesíteni. Azok, akik ezeket kitalálják, sokszor nem ismerik a valóságot, az életet. Hegyalján a sok „Borok Háza”, meg „Látogatóközpont” épületet valamilyen jobban működő más funkcióval töltenek be. Szerencsére azonban kicsit változik ez a szemlélet, és pozitívan tekintem az önkormányzatoknak ezt a fajta kreativitását, hogy mindent elkövetnek azért, hogy pályázati pénz érkezzen a településre. Szükséges volna egy turisztikai stratégiára Hegyalján, ami összefogja a településeket, és amelyekhez mindegyik csatlakozik. Valós összefogás volna indokolt a turizmusban, a gazdaságban és a fejlesztésekben, és persze közös stratégia. Ahogy az építészetben is erre lenne szükség, az állami és civil szervezetek, az önkormányzatok és a polgárok tényleges összefogására, a közös nevezőre.

Szegi Faluház. Fotó: Szántó Tamás

Iskola Szerencsen. Fotó: Szántó Tamás

Monok Kúria. Fotó: Szántó Tamás
Máriapócsi Zarándokház. Fotó: Dénes György

Terézia kápolna Tarcalon. Fotó: Szántó Tamás
Öregek otthona Monokon. Fotó: Szántó Tamás

Vay kastély Golopon. Fotó: Szántó Tamás

Olaszliszkai Zarándokház.
Fotó: Dénes György

Közösségi Borászat.
Fotó: Szántó Tamás

Hercegkúti Rendezvénytér.
Fotó: Szántó Tamás

Patrícius Borászat.
Fotó: Dénes György

Iskola Tolcsván. Fotó: Szántó Tamás

Iskola Szerencsen.
Fotó: Szántó Tamás

Borászat Tarcalon.
Fotó: Dénes György

Iskola Gödön. Fotó: Dénes György

Vendégház Tiszalőkön. Fotó: Szántó Tamás

Lakóház Zebegényben. Fotó: Dénes György

Szegilongi Tájház. Fotó: Dénes György

Degenfeld Borászat Tarcalon. Fotó: Szántó Tamás

Iskola Szerencsen. Fotó: Szántó Tamás

Közösségi Borászat. Fotó: Szántó Tamás

Lakóház Zebegényben. Fotó: Dénes György

ZÉKÁNY Krisztina A magyar nyelv napja

„A nyelv nem az enyém, nem a tiéd, hanem az édes mienk.” (Kazinczy Ferenc)

Nekem minden nap a magyar nyelv napja, még az is, amikor egész nap nem beszélek magyarul... hangosan. Mert magamban mindig csak magyarul. Talán tőlem még nem hamis ez a mondat. Bár erőt hatnak a nyelvhasználatomra az utóbbi időben innen-onnan, még mindig az én választásom, hogy mikor és meddig lesz magyar nyelv napja az én napom Kárpátalján.

Olyan szerencsés vagyok, hogy még épp elcsúsztam a „technikai forradalom okozta elmagányosodás” előtti korszak végét. Városi gyerek lévén egész tanévben a nyári szünidőt vártam, amit mamikámnál töltöttem falun. Magyar falun. Ahol mindenki ismerte a másikat, ahol sose került vissza üresen a tányér, amin kóstolót vittek át, és vasárnap, a templom utáni sétán mindenkinek köszönni kellett, aki kiült a lócára kitérgyalni a sétálókat. Ilyenkor a legszebb bókna számított: „milyen szép jány ez a ruha!”

Ahol az öregek surckötőt vettek, mikor lementek a kert alá tetejelni a szőlőt. És volt náluk egy darab kenyér valamivel, papírba tűrve, annak az időnek az emlékére, amikor fiatalon úgy vitték el őket „három napra” a határból, hogy csak a ruhájuk volt, ami rajtuk.

A padra lábtón jártak, szilkében tartották a lekvárt, a színben a szenet, a csűrben a szalmát, egész nap volt dolog a nyári konyha leeresztőjében, de azt a kis időt mindig ki tudták igazítani, míg a *Dallas* következő részét megnézték. Senki nem sietett, de minden portát kisépertek szombat estére. Szigorúan az udvarból az utca felé, mert az volt a szokás.

Estére néha még az emberek is kiültek, vagy megálltak a kapuszuláknak támaszkodva, mert az ügyes gazda úgy rakta a kerítést, hogy a szuláknak kijárjon a hegye. Aztán majdnem felig meghordta apró mucskával, csak annyi hóját hagyva, amibe belefért az a flaska vagy legalább egy kis csekuska, amiről az asszonnak nem kellett tudni.

Nagyanyám főzte a legfinomabb habart paszulyt, nyögvenyelőt és ciberelevest, s ha valamelyik pulyának nem ízlett az ebéd, azt mondta, hogy menjen, oszton fogjon magának az ablaktőcön.

Abban egyetértettünk, hogy a kenyérnek jobb a haja, mint a bele, főleg a koperától hazáig. A bicikli rájáig vittük egymást, s mikor hajtani tanultuk, már jónak számított, ha két drugár között nem borultunk a sánca. Rövid lehetett az a nyár, mert én azóta is csak egyenes úton tudok hajtani a kanyarig.

Balháztunk (fogócskáztunk) esténként sötétig vagy legalább sűrűvédekig. Napraforgó kalapot törtünk a kolhoz táblájából, a magot belőle csak úgy kiszemeztük, kora nyárban még puha volt a haja, s azzal se sokat törődtünk, hogy kipattogunk tőle. Olyankor volt már gyenge tengeri. Hetekig nem untunk rá, mindig elfogyott poriba, pedig nagy fazékkal rittyentették. Egyikünk se volt hóka, beteges vagy kákabélú.

Jókor reggel kiültünk az utcára, összegyűltünk, durákat játszottunk magyar kártyával. S ha a kanális felé igyekvő horgászbotos társunktól szándékosan megkérdeztük, hogy: „hová mensz?”, mérgében inkább visszafordult.

Széthajigált minket az Isten. Ahányan voltunk, annyifele szóródtunk. S legfeljebb a temetések hívnak össze minket a kis magyar faluba, ahol minden nap a magyar nyelv napja, mert ők így döntöttek valaha régen, s csudamód máig tartják magukat hozzá.

2011 szeptemberében az országgyűlés 339 igen szavazattal, ellenszavazat és tartózkodás nélkül döntött arról, hogy november 13-át a magyar nyelv napjává nyilvánítja. Azóta napja van a magyar nyelvnek, s nekünk, akik hordozzuk, koptatjuk, műveljük, egy újabb alkalom, hogy felhívjuk a figyelmet: ezen a páratlanul szép magyar nyelvünkön beszélni otthon nem is olyan természetes és magától értetődő dolog.

(Elhangzott a Tokaj-Hegyalja Egyetem Regionális Történelmi és Művelődéskutatói Tanszéke, valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének közös konferenciáján, a magyar szórvány napja alkalmából, Ungváron, 2025. november 17-én. Első megjelenés: Magyarságkutató Intézet honlapja, 2023. november 13. <https://mki.gov.hu/>)

KOPASZ GÁBORNÉ GERI Beáta

Az iskola mint tehetséggondozó szervezet

A szervezet fogalma

A szervezet fogalmának meghatározása rendkívül sokszínű, akárcsak maguk a különböző szervezetek. Kronológiai sorrendben kívánjuk megvizsgálni a szervezet fogalmát, eltérő megközelítésekkel, de a teljesség igénye nélkül.

Chester (1938) amerikai üzletember úgy fogalmaz, hogy a szervezet két vagy több ember szándékosan összehangolt tevékenységeinek, vagy erőinek a rendszere. Ackoff rendszertechnikai megközelítése szerint a szervezet egy adott feladat megvalósítására létrehozott, a társadalmi környezet által deklarált rendszer, amelyet a vezetés által kialakított stratégia és struktúra tart össze.¹ Schein már egy ettől is komplexebb fogalom meghatározással élt, miszerint a szervezet több személy tevékenységének ésszerű koordinációja, valamely közösen kinyilvánított szándék vagy cél megvalósítására jön létre, adott feladat végrehajtására irányul, a személyek munkamegosztásán alapszik, valamint tekintély- és felelősség-hierarchia alapján működik.² Klein nemes egyszerűséggel azt mondja, hogy emberek és eszközök rendszerét értjük szervezet alatt.³ Farkas (2003) szerint a szervezet a szervezeti célok elérése érdekében kialakult státuszok és szerepek funkcionális összekapcsolásaként is értelmezhető.⁴ Egy másik megfogalmazásban tudatosan koordinált, két, vagy több ember alkotta társadalmi egységről van szó, amely egy közös cél, vagy célok együttesének elérése érdekében működik, határai viszonylag jól körülírhatók.⁵

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a szervezet minden esetben adott feladat és cél végrehajtására jön létre, ami egy iskola esetében például a tehetséggondozást is magában foglalja. Különböző betöltött státuszok rendszeréből áll, minden pozícióhoz meghatározott szerep- és feladatkör kapcsolódik. Az is elmondható, hogy minden szervezetben jelen vannak a mellé- és az alá-fölé rendeltségi viszonyok. A szervezetben dolgozó egyéneket folyamatos együttműködés, állandó kölcsönhatás jellemzi.

A szervezet jellemzői

Minden szervezet különböző adottságokkal rendelkezik, amelyek függenek a szervezet jellegétől és méretétől. Ezek határozzák meg szerkezetét, a kapcsolatrendszerét, a környezethez való viszonyát és a kultúráját. Vegyük szemügyre ezeket a jellemzőket

egyenként. Nézzük meg, hogyan befolyásolják a szervezet működését. Az alábbiakban bemutatjuk a szervezet stratégiáját, struktúráját, kultúráját és egyéb jellemzőit, mint a kapcsolat, az együttműködés vagy a kommunikáció fontossága.

A szervezeti stratégia

A szervezet-meghatározott célok érdekében jön létre. Egy szervezetnek vannak rövid- és hosszú távú, illetve manifeszt és látens céljai. A célok eléréséhez szükséges lépések együttese a stratégia. A szervezet stratégiájának a megalkotása a vezető vagy a tulajdonos/fenntartó feladata, megvalósítása pedig több lépésben történik, amelyek az alábbiak: a) stratégiai tervezés; b) célok megvalósítása; c) nyomon követés, mérés; d) értékelés; e) átalakítás, újratervezés.

A stratégia megalkotása során történik a küldetés vagy jövőkép megfogalmazása. Ennek egyértelműen tükrözni kell a szervezet rendeltetését, hogy miért is jött létre, mik a céljai, feladatai, tevékenységei, milyen szerepet kíván betölteni a társadalmi, politikai életben.⁶

A szervezet struktúrája

A szervezet struktúrája a szervezeten belüli kapcsolatok rendszerét jelenti. Minden szervezet meghatározott struktúrával rendelkezik. A szervezet tagjai különböző pozíciókat töltenek be, folyamatos kapcsolatban vannak egymással és hatással vannak egymásra, amellyel befolyásolják a szervezet működését. A feladatok, a felelősség és a hatáskör, a jogok és a kötelességek nem egyenlően oszlanak meg a szervezet tagjai között. Ez eredményezi a szervezeten belüli hierarchiát, vagyis a horizontális és a vertikális struktúra kialakulását. Míg előbbi mellérendelt szerepeket jelent, addig utóbbi az alá- és fölérendeltségi viszonyokat.

Egy másik osztályozás szerint a szervezet struktúrája lehet mechanikus vagy organikus. Előbbit vertikális, utóbbit horizontális kapcsolatrendszer jellemzi. Míg a mechanikus struktúrájú szervezet szabályozott és stabil környezeti feltételek mellett tud hatékonyan működni, addig az organikus szervezet emberközpontú, rugalmas, jól kezeli a bizonytalan környezeti tényezőket is, valamint érvényesül benne az autonómia.⁷

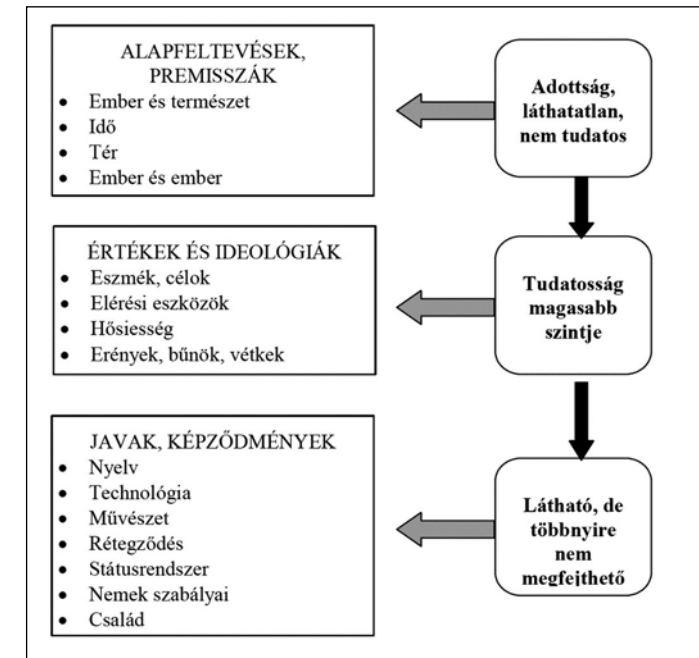
A neo-institutionalista megközelítés a struktúrák helyett az egyének szerepét hangsúlyozza. Az elmélet szerint egy szervezet legitimitását nem elsősorban a jogi-formális struktúrák adják, hanem a tagok által érzékelt jelentősége.⁸

A szervezeti kultúra

A szervezeti kultúra a szervezetben megjelenő, a tagjai által elfogadott attitűdök, értékek, szokások, hiedelmek, előfelvetések és vélekedések összefüggő rendszere.⁹ A szervezeti kultúrának vannak közvetve és közvetlenül megtapasztalható összetevői, ezek az explicit és implicit összetevők. Az előbbieket mindenki ismeri, ezek a vizuális és materiális formában megjelenő jegyek, mint a szervezet neve, felszereltsége, esetleg logója vagy egyenruhája. Az utóbbiakat nehezebb felismerni, mivel a dolgozók,

vagyis a szervezet tagjainak viselkedésén, hozzáállásán, egymáshoz és a környezethez való viszonyán keresztül nyilvánulnak meg. Ezek a mindennapi szokások, rituálék, ünnepek, értekezletek, szabályok, előírások, vagy a különböző munkaszervezési módok.¹⁰

A szervezeti kultúra kialakulását több tényező is befolyásolja, ilyenek a külső hatások, mint a természeti környezet, a szervezetspecifikus tényezők, vagyis a dolgozók szakképzettsége, készségei, illetve a szervezet történelme, azaz a generációkon keresztül örökölt értékek, akár mítoszok, legendák.¹¹ A szervezeti kultúra szintjei a következők:

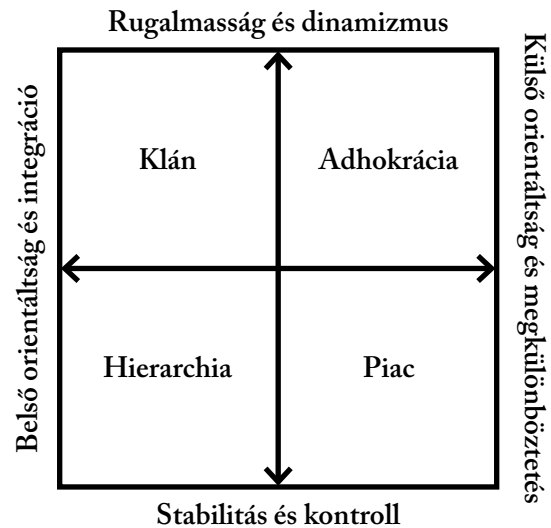
1. ábra: A szervezeti kultúra szintjei¹²

Ez a hármas felosztás, amelyet eredetileg Schein fogalmazott meg, a kultúra különböző rétegeit mutatja be. Az első szint a javak, képződmények szintje, amelyek a felszínen jelennek meg, a környezet iránt tanúsított magatartásformákban, erkölcsi, etikai megnyilvánulásokban, szokásokban. A második szint az értékek, ideológiák szintje, ez irányítja a struktúrát. A harmadik, egyben legabsztraktabb szint az alapfeltevések és premisszák szintje. Itt jelennek meg olyan nemzeti, kulturális sajátosságok, mint az ember és a természet viszonya, a kommunikációs jellegzetességek, sajátosságok.¹³ A szervezeti kultúra tudatos formálása rendkívül fontos, ahogy a dolgozók beilleszkedésének elősegítése is.

A szervezeti kultúra különböző típusait különböztetjük meg. Covin és Slevin kétféle, mechanikus és organikus kultúráról beszél.¹⁴ A mechanikus kultúrák

hierarchikusak, formalizáltak, a működés erősen szabályozott, szoros ellenőrzés és a döntések centralizáltsága jellemző rájuk. Az organikus kultúra ezzel szemben kevésbé formalizált, lazább, az egyéni szaktudásra épít.¹⁵ Quinn és Cameron osztályozása két dimenzió mentén, négy tényező figyelembevételével négy kultúrátípust határoz meg:¹⁶

2. ábra: Cameron és Quinn kultúra típusai

A Quinn és Cameron által kidolgozott rendszer alapja a szervezeti hatékonyság vizsgálata volt, amelyben azt figyelték meg, hogy az egyes szervezetek milyen alapvető erők mentén alakítják ki kultúrájukat, hogy az megfeleljen a belső, illetve külső környezet által támasztott követelményeknek.¹⁷

A legelterjedtebb osztályozás a Handy-féle tipológia, amely négyféle kultúra típust különböztetett meg, melyeket kapcsolódási pontok mentén mutatott be. Ezek az erő vagy hatalomkultúra, a szerep-, a feladat- és a személykultúrák.¹⁸ Jellemzőiket az alábbi ábra mutatja be:

	ERŐ/HATALOM-KULTÚRA	SZEREPE-KULTÚRA	FELADAT-KULTÚRA	SZEMÉLY-KULTÚRA
A szervezet fő jellemzője	tekintélyelvű hierarchikus	hierarchikus bürokratikus	flexibilis elhalványuló	flexibilis elhalványuló
A kontroll forrása	külső	külső	belső	belső
A kontroll eszközei	A személyes hatalom. A vezető jó esetben erős, igazságos, jóindulatú, paternalista, rossz esetben kihasználja, elnyomja az alattvalókat.	Szabályok, rendszerek, eljárásmodok. Írott és íratlan szerződésben definiált munkaköri követelmények, jutalmazási és büntetési eljárások.	„Világmegváltó” tervek, célok.	Közvetlen kapcsolatok az alkalmazottak és a szervezet között. A kölcsönös bizalom alapján kialakuló elkötelezettség.
Fő motivációforrás	A fent levőknél: a hatalomra törekvés. Az alul levőknél: a félelem, a függés.	A dolgok helyes végrehajtásáért cserébe kínált jutalmak: pénzügyi, előmenetel stb. A kiszámítható, fair bánásmód.	Maga a feladat, illetve a közös, nagyra törő cél.	Az emberi kapcsolatok melegsége.
Központi értékek	A jóindulatú paternalizmus a „noblesse oblige” alapján.	Hatékony, jól adminisztrált rendszerek és az érdekeltekkel (alkalmazott, vevő, eladó, részvényes) kapcsolatos őszinteség, igazságosság.	A teljesítmény legmagasabb szintje professzionalizmus.	A részvétellel és empátiával teli működés.
Negatív jellemzők/ követelmények	Nagyobb szervezetben, vagy a dominanciáért küzdő vezetők esetén degenерálódhat.	A bürokratikus forma csak az „átlag vevő”, átlag igényeire szabottan hatékony.	Nagy mértékben igénybe veszi az alkalmazottak idejét és energiáját.	A harmónia fenntartása érdekében túlságosan konfliktuskerülő.

3. ábra: Handy kultúrátípusai

A szervezet tagjai

A szervezetben kiemelt szerepet töltenek be az egyének, vagyis a szervezet tagjai, hiszen ők működtetik a szervezetet. Az egyének csoportokat alkotnak, amelyeket munkacsoportoknak, vagy munkaközösségeknek nevezünk. Ezek a munkaközösségek segítik a szervezet hatékony működését. A különböző szintek egymásra épülnek, valamint illeszkednek egymáshoz. Az egyén illeszkedik a csoportba, a csoportok illeszkednek a szervezetbe, a szervezet illeszkedik a környezetéhez. Az egyéni szinten az észlelés, az értékek, attitűdök, a motiváció, az egyéni döntés áll a középpontban. Csoportszinten a kommunikáció, a csoportos döntéshozatal, a konfliktus és a csoportközi viszonyok kerülnek a fókuszba. Az egyének a teljesítmény növelése érdekében alkotnak csoportokat. A csoportalakítás előnyei a tudás- és információmegosztás lehetősége, a többoldalú problémamegközelítés, a közös döntés, elfogadás. Vannak azonban hátrányai is, mint a bizonytalan felelősség, a csoportnyomás, az egyéni dominancia, vagy a viták, problémák kezelésének nehézségei. A csoport struktúráját befolyásolja annak mérete, összetétele, a szabályok, normák, státuszok és a csoporton belül betöltött szerepek.¹⁹

Ahhoz tehát, hogy az egyén hozzá tudja segíteni a szervezetet céljainak eléréséhez, motiváció, személyes elhivatottság szükséges. Az egyéni érdekeken túl azonban a szervezet működését befolyásolja a szervezet tagjainak együttműködése. A szervezet sikeres működéséhez sikeres kommunikációra is szükség van. A kommunikáció hiánya, vagy a nem megfelelő kommunikáció konfliktust szülhet, amelyek szerves részei a szervezet működésének, de azok megoldását az egyén kommunikációs- és konfliktuskezelő stratégiai befolyásolják. A konfliktusok nem feltétlen negatív jelenségei a szervezetnek, hiszen elősegítik a környezethez való alkalmazkodást. A szervezeti szintű konfliktusok esetén azonban már nem csak egyéni, hanem a csoportok közötti konfliktusról beszélünk. Ezek kezeléséhez már nem elegendők az egyéni konfliktuskezelési technikák. Szervezeti szinten a konfliktus jóval összetettebb, mint csoport vagy egyének szintjén.²⁰

Az iskola mint szervezet

„Az iskola speciális célok érdekében létrehozott és működő szervezet.”²¹ Az iskola mint szervezet pozíciók rendszereként és a pozíciókhoz kapcsolódó szerepek rendszereként is jellemezhető, ugyanakkor vannak olyan specifikus, egyéni sajátosságai, mint például a tanulók és a pedagógusok szervezeteinek összekapcsolódása. Az iskola működését olyan szervezeti egységek egészítik ki, mint a tantestület, az osztályszervezet, a szakmai munkaközösségek, a napközi, vagy a tanulócsoporthoz.²²

Elmondható tehát, hogy az iskola a pedagógusok és a tanulók sajátos szervezete, melynek további szervezeti egységei, mikroszervezetei vannak, amik némileg elkülönülnek egymástól. A fő szervezeti egységek az iskolavezetés, a tantestület, a munkaközösségek, az osztályok, a tanulócsoporthoz. Az iskola a különböző szervezeti egységek működése által tudja megvalósítani céljait. Ezek a mikroszervezetek is meghatározott funkciót töltenek be a szervezeten belül, sajátos szerepek és pozíciók

rendszerét alkotják. Egy iskolai szervezet lehet centralizált, azaz alárendelő, hierarchikus, vagy decentralizált, azaz mellérendelő, amelyek mértéke függ az intézmény méretétől. Ezek a szervezeti egységen belüli összekapcsolódások befolyásolják az iskolai döntéshozatal körülményeit. Vannak egyszemélyes, vagyis igazgatói döntések, ugyanakkor vannak tantestületi vagy fenntartói döntések. Megállapítható, hogy az iskola egy formálisan bürokratikus rendszer, melynek jól körülírható feladatai és funkciói vannak. Az iskolák leginkább szervezeti kultúrájukban különböznek, amelyet szintén az intézmény mérete befolyásol leginkább.²³

Az iskola egyszerre formális és informális szervezet. Formális, hiszen meghatározott célok elérésére, adott funkciók betöltésére jött létre. Hivatalos dokumentumokkal ellátott, a szervezeti egységek feladata és szerepköre formálisan dokumentált. Hivatalos működését olyan dokumentumok szabályozzák, mint például a köznevelési törvény, a szervezeti és működési szabályzat, pedagógiai program, a helyi tanterv, a kollektív szerződés, a munkaköri leírások és a házirend. Ezek a szabályozó dokumentumok, formális kapcsolatok és a hierarchia tartósan működőképessé teszik az iskolát mint szervezetet, biztosítják a stabil működés kereteit. Az informális voltát a nem formális csoportosulások és a nem hivatalos emberi kapcsolatok alkotják.²⁴

Az iskola mint szervezet funkciói

Az iskola különböző funkciókkal rendelkezik, melyek a következők: a) individualizációs funkció: hozzájárul a tanulók egyéni fejlődéséhez, biztosítja az ahhoz szükséges feltételeket; b) szocializációs funkció: közvetíti a tanulók számára a társadalmi normákat, értékeket, az elvárt viselkedésformákat; c) kvalifikációs vagy képzési funkció: célja, hogy a tanuló az iskolai tevékenységek során megszerzett tudást, készségeket, képességeket és kompetenciákat képes legyen használni élete során; d) szelektív vagy alokációs funkció: célja, hogy a tanulót teljesítménye alapján meghatározott foglalkozási területekre irányítsa, elősegíti a pályaválasztást.²⁵

Az iskola mint tehetséggondozó szervezet

Magyarországon számos szervezet foglalkozik tehetséggondozással, amely nem csupán a köznevelési, nevelési-oktatási intézményekben zajlik. Az iskoláknak azonban fontos szerepe van a tehetséggondozásban, hiszen a tanuló ott tölti ideje nagy részét. Továbbá arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az iskola alkalmas közeg arra, hogy felismerje a gyermek tehetségét, mivel széleskörű rálátással rendelkezik a tanulók képességeire, tudására, érdeklődésére és motivációjára.

Fontos, hogy egy iskolai szervezet stratégiájába is beépüljön a tehetséggondozás mint manifeszt, hosszú távú küldetés. A nemzeti köznevelési törvény 10. §-a kimondja, hogy „az általános iskola a tanulót az érdeklődésének, képességének és tehetségének megfelelően készíti fel a középfokú iskolai továbbtanulásra”. A 27.§ (5) bekezdése szerint pedig „az általános- és középiskola köteles megszervezni a tanuló heti kötelező óraszámát és az osztályok engedélyezett heti időkeret-különbözete terhére a tehetség kibontakoztatására szolgáló, differenciált fejlesztést biztosító foglalkozásokat”. A 47.§ (11) bekezdése azt is

előírja, hogy „a tehetséggondozás kereteit a Nemzeti Tehetség Program jelöli ki. A Nemzeti Tehetség Program elérendő célokat jelölhet ki a köznevelési intézmények számára”.²⁶ Mindezek alapján tehát az iskola mint szervezet stratégiájába szervesen épül be a tehetséggondozás, ami jó esetben formálisan meghatározott, tehetséggondozó programmal rendelkező tervezett, szervezett tevékenység, amelynek egyértelmű, konkrét, hosszú távú célja van.

A tehetséggondozásra nagy hangsúlyt fektető iskola struktúrájában is megmutatkozik a feladat ellátásának fontossága, hiszen ebben az esetben az intézményen belül tehetséggondozó munkaközösség működik. Egy organikus struktúrájú szervezetben, egy jól működő horizontális kapcsolatrendszer biztosíthatja a tehetségek felismerésének és gondozásának sikerességét.

Egy jól működő szervezet szervezeti kultúrájának minden szintjén megjelenik a tehetséggondozás igénye és szükségessége, ahol a szervezet minden egyes tagja számára fontos és közösen felvállalt cél a tehetségek felismerése, kibontakoztatása és gondozása.

Szervezetfejlesztés, iskolafejlesztés

„A szervezetfejlesztés tervszerű, a rendszer egészére kiterjedő és felülről szervezett törekvés, amely a szervezet hatékonyságának és életképességének növelését célozza a szervezeti folyamatokba való tervszerű beavatkozás útján, pszichológiai és szociológiai ismeretek felhasználásával.”²⁷ A szervezetfejlesztés célja a hatékonyság és az eredményesség növelése. Leggyakrabban olyan változásokat eredményez, mint a szervezeti kultúra vagy a kommunikációs folyamatok megváltoztatása, javítása. Minden esetben felülről szerveződik, a vezető által kezdeményezett. Tervszerűen avatkozik be a működés folyamatába.

A szervezetfejlesztés fázisai a következők: 1. A felsővezetés felismeri és tudatosítja a szervezet változásának szükségességét; 2. a szervezetfejlesztő szakember belépése a folyamatba; 3. diagnosztikus szakasz, információgyűjtés, problématerületek feltárása; 4. cselekvési terv kidolgozása; 5. szervezetfejlesztés; 6. szervezetfejlesztés értékelése; 7. utánkövetés.²⁸

Bolam szerint az iskolafejlesztés a tanulói teljesítmény növelésére irányul, javítja a tanítási-tanulási folyamatot.²⁹ Célja a minőségi oktatás. Az iskolafejlesztésben jelentős szerepe van az iskolavezetésnek. Az eredményes iskolához erős, célirányos vezetésre, valamint szoros együttműködésre van szükség.³⁰

A 2011-ben megjelent *Jelentés a közoktatásról 2010* című írásban a következőt olvashatjuk: „Az iskola vezetőjének egyik legfontosabb feladata az intézmény versenyképességének biztosítása.”³¹ Megállapítható tehát, hogy a szervezet működésében, a működés sikerességében legmeghatározóbb szerepe az intézmény vezetőjének van. Az intézmény versenyképességét növeli az azonnali eredményeket célzó intézkedések meghozatala, az intézmény kommunikációs gyakorlatának javítása, valamint a szakmai innováció.³²

Azonnali intézkedés a pedagógusok szakmai tevékenységének belső ellenőrzése, a tanórák hatékonyságának fokozása, a pedagógusok módszertani kultúrájának ja-

vítása és a tanulói teljesítmény romlásának megakadályozása. Az iskolák és a szülők kommunikációjában egyre fontosabb szerepet kapnak az internetes kapcsolattartási formák (e-mail, elektronikus napló, az iskola honlapján elérhető tájékoztatás). Az információáramlás sűrűsége önmagában is erősíti a család és az iskola kapcsolatát. A szakmai innováció érdekében számtalan pályázati lehetőséggel élhet az iskola. Meg kell említeni az új tanulási technikákat is, mint a kooperatív tanulás. Ezek bevezetéséhez azonban kevés az intézményvezető döntése. A pedagógusoknak elhivatottnak kell lenniük és nyitottnak az új módszerekre. A nehézségeket viszont abban látjuk, hogy a legelhivatottabb, legnyitottabb pedagógusoknak is kedvét szegik a napjainkban egyre inkább megfigyelhető devianciák, a fegyelmezési problémák, a nagymértékű hiányzások, a tanulók részéről érzékelt motivátlanság. A vezetők mellett hatalmas feladat hárul az osztályfőnökökre, akik ezek visszaszorítása érdekében próbálnak meg tenni nap mint nap. Az iskolák tanulólétszámának összetétele azonban meghatározó a sikeresség vagy sikertelenség szempontjából.

*

Összességében elmondható, hogy az iskola a köznevelés nevelő-oktató intézménye, amelynek speciális céljai a komplex személyiség- és képességfejlesztés, a kompetencianövelés és az ismeretátadás. Ilyen speciális cél a tehetséggondozás is, ami formális vagy nonformális keretek között valósul meg. A célokat meghatározó dokumentumai Magyarország Alaptörvénye, a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény, valamint az intézmény alapító okirata, pedagógiai programja és helyi tanterve. Struktúrája függ az iskola méretétől. A szervezet vezetője az igazgató, tagjai a pedagógusok és a pedagógusok munkáját segítő munkatársak, valamint a tanulók. A pedagógusok különböző mikroszervezeteket, szakmai munkaközösségeket alkotnak. Az iskola szerkezeti felépítése hierarchikus, ahol jól behatárolt a felelősség és feladatkör. A pedagógusok felelősek a tanulók személyiség- és képességfejlődéséért. A munkaközösség-vezetők a munkaközösség működését irányítják. Az igazgatóhelyettesek egy-egy terület vezetői. Az igazgató az intézmény vezetője, aki irányítja a szervezetet. Szervezeti kultúráját tekintve az iskola alapvetően a szerepkultúra körébe tartozik, ugyanakkor más szervezeti kultúrák is megjelennek az intézményben, annak méretétől függően. Az iskola mint szervezet elsősorban tagjai, illetve a tagok személyisége, motivációja által hat. Az intézménybe járó tanulók és szüleik összetételét figyelembe véve tudja csak meghatározni hosszú- és rövid távú céljait, ezt figyelembe véve tudja kialakítani szervezeti felépítését, meghatározni tagjai feladatait, hatáskörét és felelősségét.

Jegyzetek

- 1 Russell L. Ackoff (ed.): Progress in Operations Research. Volume I. Wiley, New York, 1961.
- 2 Edgar H. Schein: Szervezéslelektan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- 3 Klein Sándor: Vezetés- és szervezetpszichológia. SHL Hungary Kft., Budaörs, 2001.

4 Farkas János: A társadalmelemzés alapjai. Budapest, BME, 2003. Szervezetek c. fejezet. Lásd még: Mogyorósi Zsolt – Virág Irén: Iskola a társadalomban – az iskola társadalma. Líceum Kiadó, Eger, 2015.

5 Stephen P. Robbins – Timothy A. Judge: Organisational Behavior. Pearson, Boston, 2013. (15th edition)

6 Dobák Miklós – Antal Zsuzsanna: Vezetés és szervezés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016.

7 Baracsi Ágnes – Hagymásy Katalin – Márton Sára: Nevelési gyakorlat, változó iskolai szintereken. A kollégiumok nevelőmunkája. In: Szabó Antal (szerk.): Tanári mesterképzési szak összefüggő szakmai gyakorlat. Tanulmányok, Nyíregyházi Főiskola Pedagógiai Kar, Nyíregyháza, 2009.

8 Heinz-Dieter Meyer – Brian Rowan (ed.): The New Institutionalism in Education. State University of New York Press, Albany, 2006.

9 Edgar H. Schein: Organizational Culture and Leadership. A Dynamic View. Jossey-Bass, San Francisco, 1985; Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai. Aula Kiadó, Budapest, 2010.

10 Klein Balázs – Klein Sándor: A szervezet lelke. Edge 2000 Kft., Budapest, 2006.

11 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai, i. m.

12 Edgar H. Schein: Organizational Culture and Leadership, i. m.; Heidrich Balázs: Szervezeti kultúra és interkulturális menedzsment. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2017.

13 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai, i. m.

14 Jeffrey G. Covin – Dennis P. Slevin: New Venture Strategic Posture, Structure and Performance. An Industry Life Cycle Analysis. = Journal of Business Venturing, Vol. 5. Issue 2. 1990. 123–135. o. (<https://www.sciencedirect.com/journal/journal-of-business-venturing/vol/5/issue/2>)

15 Belényesi Emese: Közigazgatási szervezeti kultúra. Közzolgálati kompetenciafejlesztő tréner szakirányú továbbképzési szak. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest, 2021.

16 Robert E. Quinn – Kim S. Cameron (eds.): Paradox and transformation. Toward a theory of change in organization and management. Ballinger Publishing Co., Cambridge, MA, 1988.

17 Heidrich Balázs: Szervezeti kultúra és interkulturális menedzsment, i. m.

18 Charles B. Handy: So you want to change your organisation? Then first identify its culture. = Management Education and Development, Vol. 7. Issue 2. 1976. 67–84. o.

19 Bakacsi Gyula: A szervezeti magatartás alapjai, i. m.

20 Uo.

21 Tornyosi Nagy Éva: Alkalmazott vezetéselmélet. Rendszer, szervezet, szervezetfejlesztés. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 2006.

22 Mogyorósi Zsolt – Virág Irén: Iskola a társadalomban – az iskola társadalma, i. m.

23 Baracsi Ágnes – Hagymásy Katalin – Márton Sára: Nevelési gyakorlat, változó iskolai szintereken, i. m.

24 N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): Pszichológia pedagógusoknak. Osiris Kiadó, Budapest, 2004;

Baracsi Ágnes – Hagymásy Katalin – Márton Sára: Nevelési gyakorlat, változó iskolai szintereken, i. m.

25 Baracsi Ágnes – Hagymásy Katalin – Márton Sára: Nevelési gyakorlat, változó iskolai szintereken, i. m.

26 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről

27 Richard Beckhard: Organization Development. Strategies and Models. Addison-Wesley, Reading, MA, 1969. 15. o.

28 Berta Judit: Szervezetfejlesztés vezetőknél. In: Bajnok Andrea – Berta Judit – Kajtár Edit – Kriskó Edina – Roberts Éva (szerk.): Szervezetfejlesztés. Nemzeti Közzolgálati Egyetem: Budapest. 2019. 6–14. o.

29 Raymond Bolam: Leadership and Management in School Improvement. In: John Chi-kin Lee – Michael Williams (eds.): School Improvement. International Perspectives. Nova Science Publishers, New York, 2006. 21–34. o.

30 Mogyorósi Zsolt – Virág Irén: Iskola a társadalomban – az iskola társadalma, i. m.

31 Török Balázs – Szekszárdi Júlia – Mayer, József: Az iskolák belső világa. In: Balázs Éva – Kocsis Mihály – Vágó Irén. (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2011. 273–294. o.

32 Horváth Attila: A versenyképesség növelésének kulcsszereplői a pedagógusok. (2009) = <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/4-versenykepesség/versenykepesség> (Utolsó megtekintés: 2026. január 31.)

VOLOSCSUK Miklós

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum

Védett természeti komplexum antropogén terhelések és a klímaváltozás hatása alatt

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum Ukrajnában, Kárpátalja megyében található. Ez az egyik legnagyobb kiterjedésű védett terület a Keleti-Kárpátok középső részén.¹ Övezetei a Rahói, a Técsői, a Huszti és a Beregszászi (Nagyszőlősi) járásra terjednek ki, magterülete 66.417 hektár. E körül 137.000 hektáros átmeneti, pufferező zónát hoztak létre. Az eredeti kárpáti ökoszisztéma ezeken a területeken őrződött meg legjobban, számos ritka és veszélyeztetett növény és állatfaj él itt, ugyanakkor a terület erősen veszélyeztetett, számos kihívással néz szembe.² A terület számos hasonlóságot mutat a zempléni régióval, különösen fontos az esetleges együttműködés, a tapasztalatok megosztása.

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum főbb feladatai a legjellemzőbb természeti komplexumok természetes állapotukban való megőrzése és a Kárpátok biológiai sokféleségének védelme, a természeti környezet és annak antropogén tényezők hatására bekövetkező változásainak tanulmányozása, a régió környezetbarát, kiegyensúlyozott fejlődésének elősegítése, a hagyományos gazdálkodási típusok támogatása.³

Még a 19. század végén, az Osztrák-Magyar Monarchia idején hozták létre itt az első őshonos erdő-rezervátumokat a korabeli fenyő-bükk vegyes erdők területén, a Máramarosi- (1907-ben) és a Csornohora-hegygerincen (1912-ben). A Kárpáti Bioszféra Rezervátumot 1968-ban alapították „Kárpáti Állami Védett Terület” néven. A rezervátumot a legértékesebb földi ökoszisztémák közé sorolták, 1992-től az UNESCO Bioszféra-rezervátumok Világhálózatának része.⁴ A rezervátum adminisztrációs központja Rahó városban (ukránul: Раків) található.

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum területén az Ukrán-Kárpátok ökoszisztémájának minden magassági szint szerinti növényzeti-klimatológiai övezete fellelhető: alföldi területek (180-200 m) mellett lombhullató (tölgy- és bükk-) erdők (200-600 m), lombhullató és tűlevelű vegyes erdők (600-1200 m), tűlevelű erdők (1200-1600 m), törpefenyvesek (1600-1700 m), és szubalpesi (1450-1800 m), valamint alpesi területek (1800-2061 m) találhatóak itt meg.⁵ A rezervátumot négy övezetre osztják: A: szigorúan védett terület, azaz a magzóna; B: pufferező zóna vagy ütközőövezet, amely védi a magzónát a károsító külső behatásoktól; C: szabályozottan védett zóna; D: antropogén zóna: ember alkotta táj vagy hagyományos gazdálkodási terület.

A rezervátum területén sok hegyi folyó ered, ami a Tisza folyót táplálja, részben hozzájárulva Ukrajna, Románia, Magyarország, Szlovákia és Szerbia ivóvízellátásához. A rezervátum egyik legfontosabb feladata a Tisza felső folyásánál a vízgyűjtő terület ökológiai helyzetének stabilizálása.

2007-ben a Kárpáti Bioszféra Rezervátumot felvették az ukrán-szlovák közös UNESCO Világörökség listára a „Kárpáti ősbükkös erdők” nevű természeti helyszín részeként. 2011-ben ezt a világörökségi megjelölést kibővítették a Németországban található ősi, természetes bükkös erdőkkel.⁶ 2017-ben pedig további európai országokban található hasonló erdőterületekkel bővült a komplexum, azaz több egymással nem határos terület képezi a világörökségi megjelölést. Jelenleg ennek az UNESCO Világörökségi komplexumnak a hivatalos neve „Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe”, azaz „Ősi és elsődleges bükkös erdők a Kárpátokban és Európa más régióiban”.⁷ Az Északkeleti-Kárpátok természeti rendszereinek megőrzéséért és tanulmányozásáért a rezervátumot 1997-ben, 2002-ben, 2007-ben, és 2012-ben az Európa Tanács oklevéllel tüntette ki.⁸

A rezervátum területén három vizes élőhely a Ramsari Nemzetközi Egyezmény védelmében részesül. A Brebeneszkul-tó, a Druzhba (Barátság)-barlang és a Nárciszok völgye. A vizes élőhelyek sűrű folyóhálózatot, számos hegyvidéki eutróf és oligotróf tőzegmocsarat, gleccser eredetű magaslati tavat, mocsaras réteket és jelentős számú hegyi folyó ártéri partszakaszát foglalják magukban. Egyedülálló magaslati vizes élőhely a Brebeneszkul-tó, amely a Csorno hora déli lejtőin fekszik (955–2061 m). A területen több mint 30 kis tó található, amelyek közül a legnagyobbak: a Brebeneszkul (Tengerszem), az Ozirne és a Bretskul. A Nárciszok völgyében védett alföldi ártéri réti-mocsaras komplexumok találhatóak, amelyek egyedülállóak Európában. A védett terület egyik jellemzője az európai kontinensen ritka nedvességkedvelő faj, a keskenylevelű nárcisz, amelynek itt található a legnagyobb populációja. Számos karsztbarlang is védett, amelyek közül a legnagyobb a Druzhba (Barátság). Ez egy egyedülálló karsztos földalatti képződmény, ingadozó vízjárással.⁹

A rezervátum nyolc természetvédelmi területből áll: Szvidoveci, Csornohorai, Máramarosi, Kuzijszkij (Erdészvölgy), Uglya–Sirokoluzsanszkij, Dolina narcisziv (Nárciszok völgye), Csorna hora (Fekete-hegy) és Julivszká hora (Gyulai-hegy).

A Szvidoveci Természetvédelmi Terület a szvidoveci hegyek legmagasabb részein – 600–1883 méteres tengerszint feletti magasságban – helyezkedik el 6580 hektáros területen, a Rahói járásban. E területen hegyi vízesések (Trufanec, Lihij – Csőrőjberdo), valamint glaciális tavak találhatóak, mint például az Ivor (Drahobratszke), a Vorozseszke, és az Apsinec.

A Kuzijszkij Természetvédelmi Terület a Szvidoveci-hegygerinc déli részén található, 350–1409 méteres tengerszint feletti magasságban, a Rahói járásban. Területe 4925 hektár. A Máramarosi és Kuzijszkij Természetvédelmi Területen lévő elhagyatott tárnák tíz különböző denevérfajnak nyújtanak menedéket, köztük ritka és eltűnőben lévő fajoknak.

A Csornohorai Természetvédelmi Terület a Csornohora-gerincen található 600–2061 méteres tengerszint feletti magasságban, a Rahói járásban. Összterülete 16375 hektár. Itt találhatóak az Ukrán-Kárpátok legmagasabb pontjai: a 2061 méter magas Hoverla (Hóvár), a Brebeneszkul (Kökörcsines, 2035 m), a Petrosz (Pietrosz, 2020 m), Hutin-Tomnatik (Ősztető, 2018 m), Rebra (2001 m), Turkul (Bövényhavas, 1933 m). Ugyanitt egyedülálló hegyi tavak húzódnak meg: az Ozirne, a Breckul, a Brebeneszkul-tó. Utóbbi glaciális eredetű, azaz a jég felszínformáló ereje következtében alakult ki, a Brebeneszkul és Hutin-Tomnatik gerincei között fekszik 1801 m magasságban a tengerszint fölött. Az ovális alakú tó hossza 134 méter, szélessége 28–44 méter, mélysége akár 3,3 méter. Partjai meredek, magasak. Csapadék és talajvíz táplálja.

A Máramarosi Természetvédelmi Terület a Rahói hegyek északi lejtőin helyezkedik el, a máramarosi kristályos masszívum vidékén, 750–1940 méteres tengerszint feletti magasságban. Területe 8 990 hektár. Ezen a területen található a glaciális Johán-tó (Bukovec), ami a Pop Iván (Pip Ivan) és a Berlebászka-havas között jött létre. Innen, 1245 m tengerszint fölötti magasságban ered a Fehérpatak (a Tisza baloldali mellékfolyója), továbbá sok hegyi vízesés, például a Jalinszkij Kőhát-vízesés.

Az Uglya–Sirokoluzsanszkij Természetvédelmi Terület 400–1280 méteres tengerszint feletti magasságban helyezkedik el a Técsői járásban. Kiterjedése 15580 hektár. Itt több mint harminc karsztképződményt azonosítottak, köztük az Ukrán-Kárpátok legnagyobb barlangját, a Druzhba (Barátság) barlangot. A Druzhba járatainak összes hossza több mint egy kilométer. Szintén itt található a régészeti lelőhelyéről híres Molocsnij kaminy (Tejkő) barlang: késő paleolitikumi leleteket tártak fel ezen a helyen.

A Nárciszok völgye Természetvédelmi Terület 180–200 m tengerszint feletti magasságban, 256 hektáron terül el a Huszti járásban. Európa legnagyobb síksági nárciszmezőjében (*Narcissus angustifolius* Cupt.) gyönyörködhetünk itt.

A Fekete-hegyi és Gyulai-hegyi Botanikai Védett Területek a Nagyszőlősi járáshoz tartoznak. A Fekete-hegy területe 765 ha, magassága 508 m. A Gyulai-hegy a Vihorlát-Gutini-hegygerincen található, területe 176 hektár.¹⁰

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum területén 5215 növény- és gombafajt, 3605 állatfajt regisztráltak, amelyek közül soknak védelemre van szüksége, és szerepelnek a regionális, nemzeti és nemzetközi „vörös” listákon.¹¹ Az erdőkben rengeteg a különféle gomba, az erdei bogyós gyümölcs és a vadászható állat.

A védettség ellenére a Kárpáti Bioszféra Rezervátumot számos negatív antropogén hatás éri, amely komoly kihívást jelent az élőhelyek, az itt megtalálható rendkívül gazdag élővilág fennmaradását illetően.

Antropogén hatások

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum közvetlen szomszédságában található területeken jelenleg jelentős emberi hatások érik a természeti rendszereket. A legszembetűnőbb hatások közé tartozik a szomszédos hegyvidéki területek beépítése, a bányászat, kis vízerőművek és szélenergia létesítése, az intenzív erdőgazdálkodás, az erdei gom-

bák és bogyók ipari szintű gyűjtése, az idegenhonos növényfajok betelepítése, terjedése, az útépités és a terepjáró-közlekedés, valamint a vízhasználat.¹²

(*Túlzott erdőgazdálkodás*) Az erdőgazdálkodás hatása különösen érzékelhető a szomszédos állami erdőgazdaságok területén, ahol túlzott fakitermelés folyik. Ez a tevékenység károsítja a rezervátum természeti értékeit. A fakitermelés következményei közé tartoznak az eróziós folyamatok és a vízfolyások zavara. Az exportra szánt fa kitermelésének helyszínein a természetes élőhelyek gyakran megsemmisülnek, a területek járhatatlanná válnak a gépek miatt. Emellett mesterségesen telepített erdők is találhatóak itt, főként európai lucfenyő és jegenyefenyő klónokból, amelyeket még a védetté nyilvánítás előtt telepítettek.

(*Invazív fajok terjedése*) Az idegenhonos növényfajok terjedését illetően a legnagyobb problémát az akác (*Robinia pseudoacacia*), a száhalini keserűfű (*Reynoutria sachalinensis*), a parlagfű (*Ambrosia artemisiifolia*) és a vörös tölgy (*Quercus rubra*) jelenti. Ezek terjedése a rezervátum területén jelenleg még korlátozott, főleg utak és települések közelében figyelhető meg, de a jövőben komoly veszélyt jelenthet a biológiai sokféleségre.

(*Vad növények és gombák ipari gyűjtése, orvvadászat*) A vadon termő bogyós növények, gyógynövények és gombák ipari méretű gyűjtése szintén jelentős negatív hatással van a térségre. A legelterjedtebb az áfonya, szeder, málna és feketeáfonya gyűjtése, amelyet a helyiek jövedelemszerzés céljából végeznek. Emellett ritka gyógynövényeket is gyűjtenek, köztük a hegyi árnikát (*Arnica montana*), az izlandi zuzmót (*Cetraria islandica*), a galangalgöyöket (*Potentilla erecta*), a sárga enciánt (*Gentiana lutea*) és a rózsás varjúhájat (*Rhodiola rosea*). A rezervátum területén orvvadászat is előfordul. Bár a vadászat szigorúan tilos, elszigetelt esetekről beszámoltak.

(*Települések növekvő aránya*) Kárpátalja hegyvidéki térségeiben az emberi letelepedés története nagyjából ezer évre tekint vissza. A lankásabb hegyoldalokon kertek, kaszálók és legelők formájában urbanizált területek alakultak ki. Évszázadokon át az emberek nagy kiterjedésű területeken irtották, égették és sarjzatták az erdős növényzetet annak érdekében, hogy a hegyvidéki tájat hasznosíthatóvá tegyék. A modern korban a természetvédelmi területek közelében élő lakosság közelsége komoly hatással van ezeknek a védett területeknek a természetes rendszereire. Különösen veszélyeztetettek a nagyobb települések, például a Rahó, Huszt és Szőlős határában található védett területek. Megfigyelhető, hogy egyes, a rezervátummal közvetlenül szomszédos területeken intenzív fejlesztési tevékenységek zajlanak. Új földutak építése révén a védett területek könnyebben megközelíthetővé válnak. Az emberi jelenlét hatása megnyilvánul a tűzifa és az épületfa kitermelésében. Komoly problémát okoz a háztartási és építési hulladék illegális elhelyezése, valamint a fűtési szezon alatt jelentkező légszennyezés.

(*Kis vízerőművek és szélenergia létesítése*) Tervek szerint a kis hegyi folyókon számos kisebb vízerőművet építenének. Jelenleg kettő már működik a rezervátum működési területén belül, de a jövőben további tucatnyi építése van kilátásban, amelyek várhatóan negatív hatást gyakorolnak majd a halállományra. Szélenergia telepítését is tervezik a hegygerincek tetején. Ezek a projektek a védett területek határán komoly veszélyt jelentenek a rezervátum páratlan természeti komplexumaira.

(*Gazdasági tevékenységek hatásai*) A gazdasági tevékenység hatása érzékelhető a hegyi legelőkön történő állattartásban, a széna száraz maradványainak tavaszi elégetésében, a földművelésben, vagy annak megváltozott módszereiben. Az erdőkön keresztül időszakosan hajtanak át szarvasmarhát, és a legelőkhöz közeli erdők felső határán található istállók körül gyakori a túllegeltetés és a növénytakaró letaposása. A rezervátum területén nyilvántartott hegyi kaszálórétet a helyi lakosság hagyományosan széngyűjtésre és állattartásra használta. Ezek a kaszáló hegyi rétek a Kárpátok egyedi természeti területei, ahol jelentős számban fordulnak elő ritka réti növény- és rovarfajok. Az utóbbi évtizedekben azonban az állatállomány csökkenése következtében a kaszálás megszűnt, így a hagyományos gazdálkodás elmaradása miatt a területek lassan benőnek fászáru és cserjés növényzettel. Ez a ritka növényfajokat tartalmazó élőhelyek csökkenéséhez vezet. Egyes helyeken a szomszédos területeken vízvételeket alakítanak ki, kutakat fúrnak a lejjebb fekvő magánbirtokok vízellátásának érdekében. Ez a beavatkozás megváltoztatja egyes hegyi patakok hidrológiai rendszerét, és rontja a vizes élőhelyek ökológiai állapotát. A szennyvíz tisztítás nélküli bevezetése a vízfolyásokba komoly veszélyt jelent a környezetre és az emberi egészségre. A településekhez közeli térségekben az évszázadokon át folytatott emberi tevékenység a folyók, lápok és rétek ártereinek lecsapolását eredményezte. A vizes élőhelyek mezőgazdasági célra történő alkalmassá tételéhez meliorációs munkálatokat végeznek. A vizes élőhelyek azonban kulcsszerepet játszanak a talajban történő vízmegtartásban. A rekultiváció negatív hatású, mert csökkenti a talajvíz szintjét. Ezért e területek megőrzése nemcsak a biológiai és táji sokféleség védelme szempontjából fontos, hanem gyakorlati haszonnal is bír a helyi lakosság számára.

(*Közlekedés hatásai*) A közlekedési hatások főként a nagyobb utak közelében jelentkeznek. Ezek környezetében a természeti komplexumokat nehézfém-szennyezés éri. Az új földutak építése a védett területeken belül megbontja a növény- és talajtakarót, elősegíti az eróziót, földcsuszamlásokat és omlásokat idéz elő. 2024-ben Ukrajnában elfogadták „A természetvédelmi területek megőrzésének biztosításáról” szóló törvényt, amely tiltja a gépjárműhasználatot a természetvédelmi területeken, kivéve az országos jelentőségű utak esetében.

(*Bányászat*) A természetvédelmi terület működési zónájában a nyersanyag-kitermelés sem elhanyagolható kockázat. Ma már több márványbánya működik a rezervátum határán, és intenzív munka folyik az aranyércbányászat újraindításán. További

ásványi lelőhelyek, például a Kosivska Poljana térségében található polimetallikus érlelőhelyek feltárása is tervben van. A Técsői járásban, az Ugolyka–széleslonkai rezervátum közelében szintén komoly bányászati potenciál mutatkozik, mivel itt jelentős mészkő- és kőolajkészletek találhatók.

(*Rekreációs tevékenységek negatív hatásai*) A turisztikai infrastruktúra fejlődése mind a rezervátum területén, mind annak közvetlen közelében komoly negatív hatással bír a természeti értékekre. Kempingek, menedékházak, síliftek és szabadidős létesítmények épülnek a Dragobrat, Lysychy, Strungy hegyeknél, valamint a Berlybashka-réten, ami a természetes élőhelyek pusztulásához vezet. Különösen aggasztó a Szvidovec-hegységben tervezett nagyszabású üdülőkomplexum, amely közvetlenül a rezervátum határán épülne számos természeti értéket veszélyeztetve. A turizmus spontán fejlődése szintén negatív hatással van a természetre: taposás, erdei alom pusztulása, talajtömörödés, új ösvények kialakulása, erózió a meredek lejtőkön, fák károsítása, szemét, valamint az állatok elűzése. A szomszédos területeken egyre több magánkézben lévő rekreációs központ épül, ami hosszú távon veszélyeztetheti a védett területeket. Komoly aggodalomra adnak okot a Szvidovecben tervezett új síközpont építései és a már meglévő Dragobrat síközpont bővítése, amelyek közvetlenül a rezervátum határán valósulnának meg.

Éghajlatváltozás okozta kihívások

A klímaváltozás hatásai a rezervátum területén még nem kellően feltártak. Megfigyelhető a csapadék évszakos eloszlásának változása, az éves átlaghőmérséklet emelkedése, a tél időtartamának és jellegének módosulása, valamint az évszakok éghajlati jellemzőinek jelentős átalakulása. Ezek a változások negatívan befolyásolják a védett területek természetes állapotát.¹³ A legszembetűnőbb következmény a lucfenyő-erdők tömeges pusztulása a kéregbogár tömeges inváziója miatt. Megfigyelhető a felső erdőhatár eltolódása és az alpesi rétek visszaszorulása. A bükk erőteljes vertikális terjedése is dokumentált, amely már a túlevelű övezetbe is betör. Ezek a folyamatok hosszú távon jelentős átalakuláshoz vezethetnek a rezervátum ökoszisztémáiban és a biológiai sokféleségben. Az utóbbi években emellett egyre gyakoribbá váltak az erős viharok, amelyek hatalmas szélkárokat okoznak. A klímaváltozás leginkább a Csorna Hora és a Julivska Hora erdeinek természetes rendszereiben érezteti hatását. Az utóbbi évek forró, száraz nyarai és az elhúzódozó nyári szezon kiszárította a tölgyültetvényeket, különösen a meredek, köves lejtőkön és a déli fekvésű, xerothermikus erdőkben.

*

A Kárpáti Bioszféra Rezervátum a Keleti-Kárpátok egyedülálló természeti komplexumait védi, amelyek számos ritka és jelentős növény- és állatfaj élőhelyéül szolgálnak. A terület jelentős részét bükk-, luc- és szubalpin fenyőerdők, valamint égeresek, hegyi magaslati rétek (polonyina), jégkori eredetű tavak, oligotróf tőzegmoha-mocsár, és karszbarlangok alkotják. A természetvédelmi komplexum területén sűrű

folyóhálózat található, ahonnan számos hegyi folyó ered, így létrehozva a Tiszát. A modern korban az egyre növekvő antropogén terhelés folyamatosan növekszik, ami a korunkra jellemző urbanizációs folyamatoknak, túlhasználtnak és az éghajlatváltozásnak a következménye. A Kárpáti Bioszféra Rezervátum fenntartásával a káros hatások csökkentésén és a természeti értékek megőrzésén fáradozunk.

Jegyzetek

- 1 Fedir D. Hamor: Carpathian Biosphere Reserve. Conservation and sustainable utilisation. Natural forests in the Temperate zone of Europe – Values and utilization. Proceedings Internat. Conference. Mukachevo, October 13–17, 2003. Swiss Federal Research Institute (WSL) – Carpathian Biosphere Reserve (CBR), Birmensdorf–Rakhiv, 2005. 30–35. o.; Ivan Voloschuk (ed.): The National parks and Biosphere reserves in the Carpathians. The last nature paradises. ACANAP, Tatranska Lomnica, 1999.
- 2 Voloscsuk Miklós: Kárpáti Bioszféra Rezervátum. Története, nemzetközi elismerések, területi struktúrája, természeti és kulturális értékek, védelem. = LIMES. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. 5. évf. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász–Ungvár, 2018. 41–46. o.
- 3 Viktor A. Onyshchenko – Tetiana L. Andrienko (ed.): Phytodiversity of nature reserves and national nature parks of Ukraine. P.1. Biosphere reserves. Nature reserves. Kyiv, 2012.
- 4 Fedir Hamor: Global recognition of the primeval beech forests of the Carpathians. History and management. Proceedings dedicated to the 10th anniversary since the designation of the UNESCO World Heritage Property „Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany”. Tysa, Lviv, 2017.; whc.unesco.org
- 5 Viktor A. Onyshchenko – Tetiana L. Andrienko (ed.), i. m.
- 6 Fedir Hamor: Global recognition of the primeval beech forests of the Carpathians... i. m.
- 7 Uo.; whc.unesco.org
- 8 Fedir D. Hamor: Carpathian Biosphere Reserve, i. m.
- 9 Mykola Voloschuk – Tetiana Antosyak – Alla Kozurak: Flora and vegetation of alpine wetlands of the Carpathian Biosphere Reserve (Ukraine). = Acta Oecologica Carpatica, Vol. VIII. 2015. 57–62. o.
- 10 O. M. Melnychuk – Mykola I. Voloshchuk: Features of modern anthropogenic impact on natural complexes of the Rakhiv-Berlybasky PNDV of the Carpathian Biosphere Reserve. = Nature of the Carpathians. Scientific yearbook of the Carpathian Biosphere Reserve and the Institute of Ecology of the Carpathians of the NAS of Ukraine. Vol. 10. No.1. 2025. 15–19. o.
- 11 Mykola Voloschuk: Tendencies of *Rhododendron myrtifolium* Schott et Kotschy community dynamics in the Ukrainian Carpathian alpine areas. = Transylvanian Review of Systematical and Ecological Research. „The Upper Tisa River Basin”. Vol. 11. 2011. 109–114. o.; S. Ziman – E. Bulakh – A. Hamor: „Hot spots” within the High-Mountain Floras as the sectors of the integrity of the rare species (on the model of the Ukrainian Carpathians). Plant, Fungal and Habitats diversity investigation and conservation. Abstracts IV. Balkan Botanical Congress (Sofia, June 20–26, 2006), 2006. 92. o.
- 12 O. M. Melnychuk – Mykola I. Voloshchuk: Features of modern anthropogenic impact..., i. m.
- 13 Yakiv P. Didukh – Illia I. Chorney (ed.): Climatogenic changes of plant life of the Ukrainian Carpathians. DrukArt, Chernivtsi, 2016.

KOVÁCS katáng Ferenc
 Mi csak
 visszhangok voltunk...

Egy antológia bemutatása nem egyszerű feladat. Szerteágazó témái, szinte egyenrangú és „erősségű” tanulmányai miatt főleg nem. *A Magyarok Skandináviában. Norvégia* című kötet öt fejezetében tizenkilenc tanulmány található. Ezek közül egy-egy nagyobb lélegzetű írás foglalkozik a Norvégiában élt és élő magyar orvosok, alkotóművészek, komolyzeneészek felsorolásával, tevékenységeivel, sikereivel. Csak a beszédes címeket s a szerzőiket említem meg: dr. Degré Miklós: *Magyar orvosok és Norvégia*; dr. Tóth Károly: *Magyar képzőművészek Norvégiában*; Juhász Gyula: *Pezsgő komolyzenei élet. Magyar és magyar származású muzsikusok a norvég komolyzenei életben*. Ezen munkákból kutatók, egyetemisták dolgozhatnak tovább, de a pusztán kíváncsiskodók érdeklődésére is joggal tarthatnak számot.

Forró Tamás történelem- és skandinavisztika szakos ifjú szakdolgozatában, majd az annak nyomán szerkesztésében a Napkút Kiadónál 2021-ben megjelent *1956-os magyar menekültek Norvégiában* című könyvéhez készült, itt megjelent dolgozatában írja a következőket (*Diplomácia* című fejezet, 145. o.): „[Az 1956-ban, 57-ben] Norvégiába érkező magyaroknak hosszú utat kellett

bejárniuk egy békés időszak eljöttéig, ahogyan a norvég menekültügy is hosszú viták és érvelések árán jutott el odáig, hogy menekülteket fogadjon be. Az 1956. novemberi nemzetközi nyomás, a nemzetközi szervezetek norvégiai ágai, a sajtó és nem utolsósorban a norvég nép nyomására a politika [a norvég kormány] és a Norvég Menekültügyi Tanács (Det Norske Flyktningeråd, DNF) megváltoztatta a véleményét a magyar kérdés megoldásával kapcsolatban. Emiatt a korábbi menekültügyi stratégia megváltozott. A második világháború óta ausztriai menekülttáborokban élő »régí [’45 utáni] menekültek« és az »új [’56-os] menekültek« helyszíni segítségével párhuzamosan a magyarok Norvégiába telepítéséről is gondoskodni kellett. Ez természetesen nem ment egyeztetések, a megfelelő bizottságok létrehozása, valamint az államtól kapott anyagi támogatás nélkül. [...] De nemcsak a hatóságok, hanem a norvég nép, a segítségnyújtó szervezetek és kisebb-nagyobb vállalatok is mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a rászoruló magyarokat és az összes többi ausztriai menekültet segítsék.” Forró Tamás folytatta volna munkáját Oslóban, elkezdte kutatását a Norvégiába befogadott magyarok sorsának további alakulásáról, de

sajnos 2017-ben, mindössze 32 évesen, súlyos betegségben elhunyt.

Természetesen kisebb létszámban, de 1956 előtt is érkeztek magyarok Norvégiába. Az első hullámban, a 30-as években, mezőgazdasági munkások jöttek, majd a második hullámban, 1945 után a szovjet uralom elől menekülők. Erről már a kötet egy másik tanulmánya tájékoztat a 122. oldaltól, az *Élet* című fejezetben. Érdekességként kiemelem és idézem az 1937-ben alakult Norvég Magyar Egyesület (Norsk-Ungarsk Forening, NUFO) történetéről írott következő sorokat: „[1957-ben] Az egyesület elnökévé Odd Nansent, a Nobel-békedíjas Fritjof Nansen fiát választották. [...] az élet 1958-ban indult be igazán. Ebben az évben jelentették meg *Kis Hírek* címmel azt az információs füzetet, amit nemcsak az egyesületi tagoknak, de az összes norvégiai magyarnak megpróbáltak eljuttatni. Az újságnak sikere volt a magyarok körében, ugyanis sokan visszaírtak, segítséget kérve a szerkesztőségtől adózási, munkaügyi, válási és egyéb kérdésekben. A lap, mely 1958 és 1960 között jelent meg, nagy segítséget jelentett a kezdeti időkben. Ezen kívül az egyesület tolmácsolással és levélfordítással is segített a rászoruló magyaroknak.”

Nem tartozik szorosan e kötet bemutatásához, de érdekes adalék, hogy a fent említett Fritjof Nansen sarkkutatónak, Nobel-békedíjas diplomatának nemcsak a fia, Odd, de egyik unokája is kapcsolatba került magyarokkal. Svennik Høyer az Oslói Egyetem professzora volt, egy könyvét feleségemmel, Kunszenti Ágnessel lefordítottuk magyarra. 1999-ben jelent meg *Kis*

beszélgetések, nagy médiumok címmel a Nemzeti Tankönyvkiadónál. Svenniket elhoztuk Magyarországra a könyvbe-mutatóra. Igen meglepte a kötet iránti nagy érdeklődés. El volt ragadtatva a Nemzeti Galéria gyűjteményétől, a ballett- és a színházi előadásoktól.

A *Diplomácia* fejezetcím alatt található dr. Csángó Péter *Norvég–magyar diplomáciai kapcsolatok. Magyarország és Norvégia néhány kiemelkedő diplomatája a két világháború között* című tanulmánya. A 168. oldalról idézek a *Nemzeti Újság* tudósítójától [az 1929. jan. 20-i számban olvasható]: A hőmérő -20 fok Celsiusot mutatott, kint a fenyőfák ágai roskadoztak a hőteher alatt és az éjszaka fehér hóvirággal szórta tele a karcsú nyírfák vékony ágait. A téli nap azonban ezer meg ezer ragyogó gyémántot hintett a fehér lankás hómezőkre és a befagyott tavakra, melyek partjain sietve kanyargott vonatunk a norvég főváros felé. A hideget azonnal elfeledtette velünk az a meleg baráti fogadtatás, melyben a norvégok, de különösen Røwde magyar főkonzul és Jynge vasúti igazgató, az oslói norvég Műegyesület elnöke a kiállításra utazó magyarokat részesítette. Azt mindig tudtam, hogy a norvégok lelki barátságot tartanak a magyarokkal, de a magyar reprezentatív műkiállítás január 8-án végbement megnyitása alkalmat adott derék jó norvég barátainknak, hogy Magyarország iránti meleg érzelmeikről nyilvános vallomást is tegyenek. [...] A megnyitóbeszéd elhangzása után Haakon király Kertész államtitkár és Déry Béla szakértő vezetése mellett végignézte a kiállítást. Majdnem mind-egyik kép előtt megállott és felvilágosítást kért a művész személyéről. [...]

Örömeinek adott kifejezést, hogy megláthatta a magyar művészet kiváló alkotásait és egyszersmind megköszönte a magyar kultuskormányának, hogy ilyen értékes és tanulságos kiállítást küldött Oslóba.”

A 173. oldalon pedig ez áll: „A *Tidens Tegn* című előkelő norvég napilap tíz hosszú cikkből álló sorozatot közöl Röwde Péter Mátyás oslói magyar főkonzul tollából. A cikkekben Röwde főkonzul részletesen és minden oldalról bemutatja Magyarországot a norvég olvasóknak, és ismerteti Magyarország nagy történelmi hivatását. Az első cikk rámutat a trianoni békeszerződés szörnyű igazságtalanságaira. Egyetlen országnak sem kellett olyan borzalmas árat fizetnie a világháborúban való részvételéért, mint Magyarországnak, amelytől hatalmas területeket szakítottak el, olyanokat, amelyeknek természeti kincsei életbevágó fontosságúak voltak az országnak.” Röwde cikkeiről a *Nemzeti Ujság* 1933. február 19-i száma tudósított.

A *Lélektől lélekig* című utolsó fejezet egyik írása a 219. oldaltól az Oslóban teológiai master tanulmányait folytató Hulej Enikő beszélgetése Terray László evangélikus lelkésszel. *Mi csak visszhangok voltunk...*: „Laci bácsival először egyháztörténeti tanulmányaim során találkoztam, s nem sejtettem, hogy közelebbről is megismerem majd norvégiai ösztöndíjam során. Nem sokkal Oslóba érkezésem után személyesen is találkoztunk, hiszen rendszeresen belátogatott a fővárosba, így sokszor volt alkalmunk beszélgetni. Olyan embert ismertem meg benne, aki életét Krisztus szolgálatának szentelte, és a hosszú, norvégi-

ai évtizedek ellenére is fontosnak tartja magyarságát. Ennek a szolgálatnak volt egyik alappillére a rádiómisszió, hiszen ő kezdte el a magyar nyelvű adások szerkesztését 1963-ban, és végezte hűségesen 23 éven keresztül. Erről beszélgetünk legutóbbi oslói találkozásunkkor a teológia büféjében. Laci bácsinak a magyar evangélikus rádiómisszió sokat köszönhet. – Hogyan kezdődött ez a szolgálat? – Az ötlet már korábban megvolt, csak nem tudtam kivitelezni, és akkor jött egy lehetőség. Budapesten működött korábban a Norvég Egyházi Misszió, 1950 után azonban minden kapcsolat megszakadt a gyülekezettel. A rádióadások elsősorban őket voltak hivatottak elérni. – Milyen terjedelemben és gyakorisággal szólalt meg a műsor? Hogyan épültek fel az egyes programok? – Hetente kétszer 15 perc állt rendelkezésünkre. Áhítat mindig volt, ezen kívül azonban minden adásnak megvolt a maga témája: Bibliatanulmány, külmiszió, hallgatói levelek, gyermekek, s ez havonta ismétlődött...”

A *Lélektől lélekig* fejezet másik írása, Kovács katáng Ferenc irodalmi ihletésű beszámolója Teres Ágoston jezsuita atya, a Vatikáni Obszervatórium társaszonómusa norvégiai szolgálatáról, tudományos munkásságáról, alázatos életéről szól. Benne egykori tanítványa személyes hangú visszaemlékezése is olvasható a 238. oldalon: „Teres atya mellett ministráltam közel 10 évig, budapesti egyetemistaként is ünnepekre Oslóba hazatérve. A *Biblia és asztronómia, Mágusok és a csillag Máté evangéliumában* című könyvét nagy figyelemmel olvastam, mert Teres atya abban is nagy példakép volt számomra, hogy a tudó-

mány és a hit nem zárják ki egymást, sőt! A tudomány azt szolgálja, hogy a világot (és a *Bibliában* megírtakat) jobban megismerjük, de közben nem szabad a hit eltudományosításának hibájába se esni, azaz ne akarjunk mindent pusztán racionális alapokra helyezni. A szilárd hitet a tudományos ismereteink megerősítik, nem pedig helyettesítik. [...] a jezsuiták Manreza központjában a prezentációhoz 2004-ben már okostábla állt rendelkezésre, alaposan rációfolva az egyházi intézmények általános maradiságára. Teres atya és a konferencia szellemisége mély nyomot hagyott bennem, igyekszem én is úgy tekinteni a tudományomra, hogy azzal szolgálatot teljesítek. (Dr. Kunszenti-Kovács Dávid kutató matematikus, Rényi Alfréd Kutatóintézet)”

S végezetül, *A Magyarok Skandináviában. Norvégia* című kötet vázlatos bemutatása után nagy-nagy köszönettel tartozom Pusztay János professzornak, hogy engem bízott meg e kötet szerkesz-

tésével, aminek egy részét szerzőként is jegyzem. Felhasználhattam a Norvégiában ledolgozott 41 évem alatt megszerzett tudást, tapasztalatot, kapcsolati hálót. Szerzőtársaim szabad idejüket áldozták arra, hogy minél pontosabb képet festhessenek a Norvégiában élt és élő magyarokról. Javarészt dokumentumokból és első kézből kapott visszaemlékezésekből merítettünk.

Mi csak visszhangok voltunk... „Erzsébet testvér volt az, aki a hallgatókkal tartotta a kapcsolatot, és volt olyan, akit ő vezetett hitre. Tulajdonképpen ő volt a rádiómisszionárius, mi csak visszhangok voltunk.” (221. o.)

(*Magyarok Skandináviában. Norvégia. Szerkesztette: Kovács katáng Ferenc. Collegium Fenno-Ugricum – Tokaj-Hegyalja Egyetem, Badacsony – Sárospatak, 2024. 244 o. ISBN 978-615-5589-36-1. Báthory téka. Főszerkesztő: Pusztay János. Minoritates 2. ISSN 3057-8345*)

Iskola Tolcsván. Fotó: Szántó Tamás

PEIKER Katalin

Könyv a szuggesztív tanáregyéniségről

Életünk során az iskolai oktatást, nevelést nem kerülhetjük el. Hozzá tartozik mindenki életéhez, hogy kapcsolatba lépjen tanítókkal, tanárokkal, oktatókkal, egyszóval pedagógusokkal. Mindenki hat ránk valamiképpen, mégis vannak olyan meghatározó pedagógus egyéniségek, akik kulcsszerepet játszanak fejlődésünkben, gondolataink formálásában. Nevezhetjük őket szuggesztív személyiségnek. Mit is jelent a szuggesztív (más szóval karizmatikus) kifejezés? Olyan személyt jelöl, aki képes az akarát másra átvinni, mással elfogadtatni.

Kissné Gombos Katalin Melinda a *Sárospataki Pedagógiai Füzetek* 31. köteteként megjelent – korábban doktori disszertációként megvédett – munkájában bemutatja, hogy a szuggesztivitás olyan személyiségvonás, amely az egyén egész viselkedésére kihat, meghatározza a tanulóval való kapcsolatát, és hatékonyra, eredményessé teszi a tanítást. A tanári hatékonyságot a tanulói eredményességben lehet mérni. Az ideális tanári tulajdonságok meghatározását történelmi koronként tekinti át a szerző, majd a pedagógus szerepelméletekről ír. A pedagógus hatékonyságát meghatározza a pálya iránti érdeklődése, a pályamotivációja, a pedagógus pálya iránti el-

várásai. A pedagógus pálya választásában szerepet játszó tényezők a hatalom iránti igény vagy a szeretetre való törekvés. A tanár-diák kapcsolatot nemcsak a diákok kötődési stílusa, hanem a tanáré is befolyásolja.

A szerző a hatékony, eredményes tanár tulajdonságait kutatja. Szerinte a családi háttér dominanciája mellett a tanár minősége a tanulók eredményességének kulcsa. Az ideális tanári tulajdonságok meghatározásának széles történelmi irodalma van, az ókori római Quintilianustól Erasmuson és Comenius át John Locke-ig, Jean-Jacques Rousseau-ig. A 20. századi pedagógusszerep-elméletek három nagyobb feladatkört határoztak meg: a pedagógus tanít, nevel és adminisztrál. E törekvések határozzák meg az adelsoni típusokat: sámán, lelkész és misztikus gyógyító. A sámán típusú nárcisztikus személyiséget az energia, az elkötelezettség jellemzi, meg tudja ragadni a gyerek figyelmét, bevonja őket az óra menetébe, irányító, domináns típus, elsődleges célja az ismeretek közvetítése és saját szaktudásának bemutatása. A lelkész típusú pedagógust küldetés-tudat jellemzi, határozott értékrendet közvetít. A pedagógus, mint misztikus, gyógyító terapeuta lép fel, a diákokat

saját személyiségük megváltoztatására próbálja ösztökélni, arra törekszik, hogy előhívja azt, ami a legjobb a tanulóban.

A kognitív tudományok és a reformpedagógiai irányzatok elméletének és gyakorlatának hatására új paradigma jelent meg a pedagógiában, a konstruktivizmus és a kompetenciaalapú oktatás. A kompetenciák a szakmai felkészültség összetevői, ezekben benne foglaltatnak a tudás, az attitűdök, nézetek és a képességek. Az oktatás minőségét befolyásoló tényezők közül az egyik legfontosabb a tanár. A hatékony, eredményes tanár magas elvárásokat támaszt a tanulókkal szemben, de messzemenően elkötelezett a tanulási sikerek elérésében, hisz a tanulási képességek fejleszthetőségében. A teljesítmény folyamatos értékelése, szigorú osztályzatok, házi feladatok és a tanítási módszerek adaptív alkalmazása, a reflexió következetes alkalmazása jellemzi.

A minőségi tanítás csak erős kollegiális kapcsolatokat feltételező tanári együttműködésben jöhet létre. Ebből következik az új irány, az affektív megközelítés. A pedagógiában egyre gyakrabban emlegetik az érzelmek, a motiváció szerepét a kompetencia alapú és az élethosszig tartó oktatás, nevelés kapcsán. Hatékony pedagógusnak az nevezhető, akinek befolyása az azonosulás, sőt az interiorizáció szintjére emelkedett.

Az énhatékonyság az egyén ítélete arra vonatkozólag, hogy hogyan képes teljesíteni az adott feladatokat. Az egyének hiszik, hogy a cselekvésükkel bizonyos eredményeket idéznek elő, de ha kétségeik vannak afelől, hogy a szükséges cselekvést végre tudják hajtani, akkor ez befolyásolja a

viselkedésüket. Mivel az élet változik az idők során, így sor kerülhet a korrektív emocionális kapcsolatra tanár és diák között. A kötődésnek nagy szerepe van a tanár-diák kapcsolatban, ez annyira jelentős lehet, hogy archaikus bevonódást is kiválthat a gyermekből. E tekintetben három faktor különíthető el: csodálat és kötődés; félelem a negatív megítéléstől; függőségigény. A szuggesztív tanárok a legősbibbi érzelmekre hatnak, a legjelentősebb érzéseket váltják ki belőlünk.

A kötet nagyobbik felét a szerző által lefolytatott empirikus kutatás leírása és eredményeinek összefoglalása adja. A vizsgálat célja a szuggesztív, illetve karizmatikus tanár tulajdonságainak feltárása volt, kapcsolati nézőpontból. A szerző öt célt tűzött ki maga elé: 1. Megjelenik-e a fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetéseiben az archaikus bevonódás? 2. A szakirodalomban előforduló hatékony pedagógus tulajdonságok közül mely tulajdonságok azok, amelyek a szuggesztív tanárokat jellemzik? 3. Van-e összefüggés a tudattalan tanári törekvések és a kötődési stílus között? 4. Melyek a nárcisztikus igényekből fakadó tanítás elemei az apai stílusú szuggesztív tanárnál, illetve az altruisztikus viselkedésé az anyai stílusúnál? 5. Összefügg-e a nemekkel a szuggesztivitás: nőkre vagy férfiakra jellemző-e inkább a szuggesztivitás?

A szerző részletesen leírja a fenti kérdések kapcsán felállított hipotéziseit, a kutatási módszereket (fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetés, kérdőív, faktoranalízis, tartalomelemzés stb.) és az egyes kutatási kérdésekre adott válaszokat. Az eredmények arra mutatnak, hogy a szuggesz-

tív, karizmatikus egyéniségeknek nagy jelentőségük van az iskolai tanítás-tanulási folyamatokban. Ezek a hatások nem érnek véget az iskola kapujában, hanem a tanulóba beivódva élnek tovább. Sokan egy-egy meghatározó tanár miatt választják a tanári pályát, vagy éppen egy tanár irányítja őket az érdeklődésüknek megfelelő irányba. Eleinte a szülők azok, akik jól ismerik a gyermeküket, de kikerülve az otthoni szűkebb térből, a gyerekek az idejük nagyobb részét az iskolában töltik. Ott kötődhetnek tanáraikhoz, akik motiválják őket a jobb teljesítményre, ezáltal megtalálják bennük

a rejtett tehetséget. Mint minden ember, a tanárok is sokfélék lehetnek, ezeknek a meghatározására ez a mű kiválóan alkalmas. Sok tanár magára ismerhet, ha ezt a kötetet elolvassa.

(Kissné Gombos Katalin Melinda: Szuggesztív pedagógus. Szuggesztív tanáregyéniség jellemzőinek meghatározása kapcsolati megközelítés alapján. Tokaj-Hegyalja Egyetem, Sárospatak, 2023. 192 o. ISBN 978-615-6482-06-8. Sárospataki Pedagógiai Füzetek 31. A Tokaj-Hegyalja Egyetem tudományos kiadványsorozata. ISSN 0230-0435)

Közösségi Borászat. Fotó: Szántó Tamás

KASSAI-BALLA Krisztina Zemplén és Abaúj egy angol szemével 1793-ban

Aki közösségi oldal felhasználó, biztosan követ néhány utazó influenszert. Olyan tartalomgyártókat, akik az általuk bejárt helyekről fotós, videós összefoglalókat, útleírásokat tesznek közzé. Vannak „hivatásos” utazók, ők támogatók által keresik fel a bemutatott helyeket és ajánlják célpontként. Mások a munkájuk miatt járják a világot és mintegy mellékesen készítenek beszámolókat. Megismertetik a vágyott ország vagy turisztikai célpont előnyeit és hátrányait, hasznos tanácsokkal látják el követőiket. Saját kora utazó bloggerének tekinthetjük Robert Townsont, akinek a 18. század végi Magyarországot bemutató kötete számos praktikus észrevételt tartalmaz, miközben több mint „ars apodemica”, vagyis útleírás. Az angol botanikus 1797-ben Londonban jelentette meg könyvet *Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793* címmel. Ez a tudományos ismeretterjesztő mű az egyik legsikeresebb írása, később sok magyarországi tudományos értekezés alapját képezte.

Townson 1793-ban fél évet töltött Magyarországon. Bécsből indult és bejárta a Dunántúl északi részét, Budát és környékét, a Mátra vidékét, majd átutazott a Hortobágyon, s Debrecenen keresztül eljutott Nagyváradig. Visszaútján

a Tokaji-hegységben tett kirándulásokat, majd a wieliczka-i sóbányákhoz tett kitérője után ellátogatott a felvidéki bányavárosokba, végül Pozsonyban át érkezett vissza az osztrák fővárosba. Ma polihisztornak neveznék őt, a saját korában közletleírásokkal és mineralógiai megfigyelésekkel foglalkozó természettudós-nak tartották. A Tátra-kutatás alapját készítette elő a Lomnici-csúcs meghódításával, igaz ő maga Kárpáti Alpoknak nevezi a hegységet, de tudományos megfigyelései helytállóak voltak.

A Tokaj-Hegyalja Egyetem Speculum Kutatócsoportjának sorozatában megjelent Robert Townson *Tokay, its Vineyards and Vine / Tokaj szőlőskertjei és bora* című kiadvány az említett londoni, valamint a Párizsban 1798-ban és Hágában 1800-ban kiadott könyvek Tokaj-Hegyaljáról szóló fejezeteinek hasonmása. A Rózsa Péter Townson-kutató fordításában és tanulmányával megjelent kötetet a L'Harmattan kiadó és a Tokaj-Hegyalja Egyetem közösen gondozta. A sorozat valamennyi darabja arra hivatott, hogy az egyetem igazolja, érdemes a humán tudományok oldaláról is vizsgálni, hogyan vitték hírül a tájegység eredményeit a több száz éve született írásokban.

A könyv első oldalain az utazó Tokaj-hegylajai utazásának angol szövegét olvashatjuk, majd annak magyar fordítása után a francia és a holland nyelvű kiadását. Hazánkban Rózsa Péter, a Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar Földtudományi Intézete Ásvány- és Földtani Tanszékének nyugalmazott egyetemi docense foglalkozott kiemelten az angol utazó magyarországi írásaival. A Townson által összegyűjtött természettudományos ismeretekről, az útleírás megjelenésének 200. évfordulójára, 1997. szeptember 26-án, a Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztálya és Alföldi Szervezete, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Akadémiai Bizottságának Meteorológiai Szakbizottsága emlékülést tartott Debrecenben. Rózsa Péter fordítása és jegyzetei segítik megismerni a Tokaj-hegylajai fejezetet, amely a Tokajtól Kassáig tartó néhány napot foglalja magába.

Townson 1793 júniusának utolsó napjaiban érkezett Tokajba, július 5-én járt Telkibányán, ezt követően indult Kassára. A Tokaj-Hegylajt bemutató benyomásait ezen időszak alatt szerezte, de a leírásból kitűnik, hogy alapos előzetes ismeretei voltak erről a vidékről. Az angol utazó írását a mai korban, mint az egyik első tudományos közlést érdemes ismernünk. A 18. században a *Travels* a magyar értelmiségnek egyfajta visszaigazolásként szolgált arra, hogy kis hazánkat méltatlanul felejtik el. Kazinczy Ferenc 1801. augusztus 27-én írott levelében említést tesz a könyv nagyszerűségéről Nagy Gábornak: „15 frt sok, de Townsonért nem sok többet találtam benne mint reménylettem”. Talán nem véletlenül

keltette fel érdeklődését a mű, amelyet franciául olvashatott, hiszen az angol természettudós sátoraljaújhelyi tartózkodásának idején Kazinczy hűgánál, Júliánál szállt meg, és mert annak férje, Weisz János, később Dercsényi János orvos nem volt otthon, az asszony kedves kiszolgálásáról tesz említést. Még a 19. században is több kutató hivatkozott Townson tudományos közléseire. Kitaibel Pál, a magyar botanika első meghatározó alakja is használta azokat az Adam Waldsteinnel közösen bemutatott *Descriptiones et Icones Plantarum Rariorum Hungariae* című összefoglaló munkájában.

Ki volt valójában Robert Townson? Nevezhetjük méltatlanul elfelejtett természettudósnak, aki írni, utazni és felfedezni vágyott, hogy öregbítse országa és a maga hírnevét. (Íme, újabb hasonlóság a mai influenzazerekkel). 1762-ben született a yorkshire-i Richmondban, órákat vett Párizsban ásványtanból, orvoslást, kémiát, valamint természetrajzot hallgatott Skóciában. 28 évesen az Edinburghi Királyi Tudományos Társaság tagja. Kapcsolatai sok ígéretes utazás reményét adták, ám ezek nem sikerültek. Sem a Kelet-indiai Társaságnál, sem pedig a Sierra Leone Társaságnál nem sikerül pozíciót szereznie. Mégsem adta fel, Göttingenben tanulta tovább a botanikát, így jutott el 1793-ban Magyarországra. Hazatérve, 1796-ban tiszteletbeli jogi doktori címet kapott. 1807-ben kivándorolt Ausztráliába, évekig nehéz körülmények között élt. Csak 1811-ben tett szert saját birtokra, ahol a szőlőtermesztés úttörője lett. Tudományos írásai, levelezésének egy része már kiutazása előtt elvesztek, iratai és könyvtára is nyomtalanul eltűnt.

Nevét ma csupán egy középiskola őrzi. Egyik legsikeresebb írása a Magyarországot bemutató könyve. Neki köszönhetően az Európában élő, botanikával foglalkozó tudósok felfigyeltek hazánk tájainak különlegességére, ami további kutatásokra ösztönözte őket.

Ma is népszerűek azok az írások, amelyeket külföldi szerzők más nemzetekről írnak. Ilyen táj- és népleírást is olvashatunk Townsonnál, amikor Tokajtól Kassáig haladva a városokat, falvakat és az azokban élőket jellemzi. Miközben tudományos munkáit, ásvány és botanikai kutatásainak helyét, pontos idejét és körülményeit leírja, gondosan lejegyzik azt is, mennyibe kerül egy pohár tokaji és miért tartja aránytalanul drágának. Még az oly sokszor emlegetett tokaji aranyról is említést tesz, olyan megvilágításban, hogy mennyire csodálja azokat a népeket, akik annyira büszkék országukra, hogy még azt is elhiszik, a rozs búzává változik földjükben. A tokaji szüret leírása biztosan előtanulmányainak köszönhetően ennyire pontos, hiszen júniusban járt ezen a vidéken, így saját szemével nem láthatta, hogyan szedik le a termést és milyenek a szüretet követő mulatságok. Sokszor tréfás, bár olykor szinte sértő jellemzései mellett a tudományos leírások valóban a botanikusoknak szólnak. A természettudományt kevésbé ismerőknek az útleírások adják az élvezetet. Szinte látjuk magunk előtt, ahogy a lovak helyett ökröszekérral közlekedő angol úr Pálháza és Telkibánya között gyalog vezeti a kocsit,

és mivel az út igen kátyús, a szekér összevissza inog. Miközben méltatlankodik az útviszonyokról, elismerően szól a magyar parasztokról és megjegyzi, hogy korántsem olyan primitívek, mint ahogyan azt Ausztriában hallotta.

Tudomány és útleírás, e kettőt jól ötvözte Townson, még akkor is, ha az ő szándéka bizonyára a tudományos közlés volt. A kötetben a Tokaj-Hegylajáról szóló huszonöt oldalnyi fordítása mellett Rózsa Péter tanulmánya pontos információkat ad a háttérrel. Kiemelhetjük Townson petrográfiai (közettani) térképét, amely a könyv hátsó borítóján is megjelenik. Kiderül a tanulmányból, hogy az angol szerző Korabinszky János Mátyás háromnyelvű térképének módosított változatát használta, de a rajta látható körvonalak és kőzetnevek helytállóak. A kötet címlapját Townson arcképe díszíti: Augustus Earle festménye.

(Robert Townson: Tokaj, its Vineyards and Wine. Tokaj szőlőkertjei és bora. A Londonban 1797-ben, Párizsban 1798-ban és a Hágában 1800-ban kiadott könyvek Tokaj-Hegylajai fejezeteinek hasonmásai. Rózsa Péter fordításában és tanulmányával. L'Harmattan – Tokaj-Hegylajai Egyetem, Budapest–Sárospatak, 2023. 272 o. ISBN 978-963-646-006-8. Europica varietas Tokajensis. Főszerkesztő: Molnár István. Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Fontes VII. Sorozatszerkesztő: Molnár Dávid. ISSN 2939-5712)

VINICZAI Sándor
 Üzenet a tokaji
 pincék mélyéről

Tokaj világhírű borát a ragyogó napfény és a pincék mélysötétje érleli aranszínűre. Ezek a több száz éves földalatti járatok behálózzák Hegyalja híres településeit, őrizve és megmutatva építőik szakértelmét, a borkészítés hagyományait, Tokaj egyediségét.

Müller István, neves tokaji szőlész-borász évtizedekkel ezelőtt kezdte el tanulmányozni ezeket a világviszonylatban is egyedülálló, a hegyek gyomrába vájt bortároló és érlelő építményeket. Tapasztalatait, a tárgyban szerzett páratlan és szerteágazó tudását most a *Tokaj-Hegyalja alulnézetben* című könyvében tárja az érdeklődő világ elé. A reprezentatív kötet tömör, garantáltan szakszerű, izgalmas szöveggel és számtalan gyönyörű képpel kalauzolja olvasóit Tokaj rejtelmes alvilágába. Az izgalmas geológiai, építéstörténeti, borászati ismereteken túl ez a könyv egyszerre ismertet meg egy évszázados építészeti tradícióval és egy ma is aktívan használt épülettípus működésével. Akit érdekel a tokaji bor, annak csodás érlelése, vagy jobban szeretné ismerni a történelmi borvidék múltját, szakmai hagyományait, az nem hagyhatja ki ezt a könyvet. Írtak már fontos munkákat Tokaj boráról, a fenomenális aszúról, a Furmintról,

a tájról, annak régészetéről, háborúiról, gazdagjairól, szegényeiről, de a fantasztikus tokaji pincékről még soha, senki. Müller Istváné az érdem, hogy elsőként tárta elénk ezt az elvarázsolt, föld alatti világot! Aki tokaji pincében dolgozik, vagy ott kóstol borokat, akinek van ilyen pincéje és akinek nincs, és az is, aki csak vágyik rá, bizza magát Müller Istvánra, hogy ő megmutathassa ezt a föld alatti csodát!

A szerző évtizedek óta járja a tokaj-hegyaljai pincéket, de – bevallása szerint – csak néhány éve döbönt rá, hogy milyen sok mindent elfed a penész, a sötétség. A mai borászati technológia sokszor csak nyűgnek érzi a pincék használatát, a piacnak szánt üzenetek közül kimarad a pincék egyedisége. Az UNESCO 2002-ben a Tokaji borvidéket a világörökség részévé nyilvánította kultúrtáj kategóriában. Sokat mond, hiszen ebben közrejátszottak az egyedi és egyetemes értékek, amelyek magukban foglalják a 13. századtól folyamatosan épülő pincék, pincerendszerek egyedülálló sűrűségét, a több ezer objektumból álló pinceegyüttest.

Tokaj-Hegyalja Világörökségi Kultúrtáj Gondnoksága teljes körű pincékataszteri felmérésre készül, jó lenne

azokat a rejtett értékeket is dokumentálni, amit a pincefalak őriznek. Ezek a pincék kialakításukban alkalmazkodtak az adott terület közeteihez, bennük, a szőlő gyökérszónájában sétálva tanulmányozhatók a geológiai rétegek, a szőlőtermés minőségére ható ásványok. A pincék egyedi műszaki megoldásokkal teremtették meg a bor fejlődését segítő klímát, ideális hőmérsékletet, páratartalmat. A pincék működésében döntő szerepet játszanak a fűrt és épített szellőzők, valamint az olyan aknák, amelyek most szellőzőként működnek, de eredetileg a pinceásás folyamán a kőzet kitermelését szolgálták.

A pincékben kutakat is találhatunk, amelyek esetében a felszínről és a pincéből is lehetett vizet venni, de vannak a beszivárgó talajvíz, rétegvíz elvezetésére szolgáló megoldások is. A pincék falán nem ritkán feliratokat, évszámokat olvashatunk, rajzokat láthatunk.

„Egy könyvet nem fejez be a szerzője, csak abbahagyja, és aztán kiadja a kezéből a kéziratot, és szent szörnyülettel veszi észre, hogy ez is kimaradt, ezt is bele lehetett volna írni. Többen megkérdezték, hogy miért írtam a pincékről. Elsősorban azért, mert nehéz a borral kapcsolatos hiteles információkat megmutatni Tokaj-Hegyalján. Három-négy hónapig sár van és hó, a szőlő négy napig virágzik, aszúsümet körülbelül öt hétig lehet megmutatni a hegyoldalban. Ha megszervezed a legszebb dűlőtúrát, pont aznap délután lesz a zivatar. Ezzel szemben a pince 365 napig éjjel-nappal nyitva van, ezért is kell nagyobb mértékben felhasználni a bor hitelességéhez. Be lehet mutatni a munkakultúra részleteit, a talaj szerkezetét, a kőzeteket, mit csinált

az ember az elmúlt néhány száz évben” – fogalmazta meg Müller István.

A pincekultúra azért jött létre, mert ott lehetett biztosítani a borok számára megfelelő hőmérsékleti és páratartalmi viszonyokat. Mivel az emberek többsége nem tudja megjegyezni a borok illatát, ízét, mire emlékszik? A sztorira, a látványra, hogy a pincemester fölmászott az ászokhordóra és lopózott. Müller István nem egy hamis pincei romantikát akar ezzel a könyvvel visszahozni, hanem azt bemutatni, hogy a bor hitelességét alá tudja támasztani, ha megismerik a pincét. A könyv több mint tíz év alatt készült el, 300 pincét jár körbe – mintegy 10 százalékát a borvidék határán kívül –, ahol még fennmaradt a filoxéra előtti ősi állapot. Ezekkel lehet találkozni a szlovák oldalon, a Hernád völgyében, Hejce, Boldogkőváralja környékén. Azokra a helyekre utazott el, ahol látni a 200 évvel ezelőtti tokaji állapotot. A hitelességhez hozzátartozik az is, hogy sok gazda nem tudja, milyen érték van a pincéjében, nem nézett fel a saját szellőzőjébe se, milyen érdekes módon lett kirakva, vagy nem próbálta kitalálni, hogy miért van az a felirat a falon.

„Szinte minden egyes pincetulajdosnosnak van a pincéjében valami egyedi, obszidiánszemcsék a falban, egy kút, amelyikből a felszínről és a pincéből is lehet vizet venni. Ugyanakkor a bornak jónak kell lennie, de szükség van a sztorira, ott van a pincében, csak meg kell keresni” – hangsúlyozta a szerző. A könyvben ezért nincs szó a pincelejáratokról, kápolnákról, borházakról, viszont olyasmit akart bemutatni, amit egy borász hamarabb észrevesz.

Mint írja, nem vállalkozott arra, hogy megmondja, melyik a legrégebbi, legmélyebb, legnagyobb pince. Az a dolgunk, hogy a világörökségben is megfogalmazott kultúrát fenntartsuk, és büszkén mutassuk meg a pincék egyedi geológiai környezetét, a fennmaradt építészeti és kultúrtörténeti emlékeit.

A szerző nem geológus, mint ahogy nem is építész vagy történész, munkája inkább figyelemfelhívás. Az egyes pincék történetét, az általa észrevett részleteket

elsősorban a tulajdonosoknak lenne érdeke teljeskörűen feldolgozni.

A könyv elsősorban azoknak szól, akik a bor élvezetét ki akarják egészíteni egyéb élményekkel, látvánnyal, történetekkel, akik nemcsak a címkét, a termelő nevét látják, hanem eszükbe jut, miként nézett ki egy különleges ásvány vagy felirat a pincében.

(Müller István: *Tokaj-Hegyalja alulnézetben. Inform Kiadó, Budapest, 2024. 100 o. ISBN, 978-615-5666-67-4*)

Bodrogkeresztúri Kakas Szőlőház. Fotó: Dénes György

ERDEI Tamás

A Tokaji Író-tábor a Kádár-korszakban

A kádári konszolidáció Rákosi-korszakhoz képest enyhébb, ám hasonlóan szabályozott közegében, ahol a politikai és a kulturális életet a „három T” (tiltott, túrt, támogatott) elve határozta meg, kevés olyan intézmény létezett, amely annyira pontosan tükrözta volna a rendszer belső ellentmondásait, a szellemi stagnálás folyamatát, mint a Tokaji Író-tábor. Soltész Márton 2025-ben, a Tokaji Író-tábor Egyesület kiadásában megjelent hiánypótló monográfiája, *A Tokaji Író-tábor története 1972–1989*, első ránézésre egy regionális irodalmi rendezvény száraz, tárgyilagos krónikájának tűnhet. Ennél azonban sokkal többet nyújt a mű. Inkább a késő Kádár-kor értelmiségi útkeresésének, a népi-nemzeti ellenzék formálódásának és a hatalommal folytatott macska-egér harcnak a lenyomata. A szerző aprólékos filológiai munkával, levéltári források, ügynökjelentések és a fentebb említett tábor lelkének számító Sárny László hagyatékának feldolgozásával rekonstruálja azt a folyamatot, ahogyan egy, a rendszerbe való betagozódási szándékkal indult kezdeményezés a rendszerváltás egyik szellemi előkészítőjévé vált.

Soltész könyvének egyik legnagyobb erénye a tárgyilagos, mítoszokat elosz-

lató alapállás. A kötet első fejezeteiben („Mítosz és valóság”, „Zsiga bátyánk”) a szerző bátran nyúl a tábor eredettörténetéhez. Részletesen elemzi, hogyan használta fel Hegyi Imre és Darvas József Móricz Zsigmond 1940-es tiszaladányi látogatását – az író-paraszt találkozó emlékét – arra, hogy 1972-ben, a Haza-fias Népfront égisze alatt megalapítsák az új fórumot. A szerző rámutat arra, hogy bár a történelmi gyökerek valóságosak voltak, a körük épített narratíva a szocialista kultúrpolitika igényeit szolgálta ki. A „népfrontos sorskérdések” címkéje egyszerre volt védőpajzs és korlátozó tényező, amely alatt azonban – a hivatalos elvárások ellenére – valódi párbeszéd indulhatott meg. A kötet érzékletesen mutatja be, hogy a kezdeti években (1972–1975) a tábor még kereste a helyét. A viták gyakran megrekedtek a szocialista realizmus doktrínái és a valóságábrázolás igénye között, viszont végig biztosította a folytonosságot a „tiszaladányi gyökerek” hivatkozási alapja.

A monográfia gerincét az évenkénti tanácskozások részletes, évről évre haladó tárgyalása adja. Soltész nem elégszik meg a hivatalos jegyzőkönyvek ismeretetésével. A III/III-as ügyosztály jelentéseit (különösen a „Stimecz”, „Havasi

Zoltán”, „Szerencsi Éva” fedőnevű ügynökök anyagait) szembesíti a nyilvános megszólalásokkal. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy az olvasó bepillantasson a színpalak mögé. Különösen izgalmasak az 1980-as évek elejének fejezetei. Az 1980-as, lakótelepekkel kapcsolatos vita („Felülről kaptuk. Meg fogjuk szokni”) például éles társadalomkritikává alakult. A Fekete Gyula és Molnár Zoltán fémjelzte kör itt már nyíltan bírálta a szocialista településpolitikát embertelenségét, illetve a demográfiai válságot. A könyv rámutat, hogy a tábor ekkorra már kilépett a „támogatott” kategóriából, és a hatalom szemében egyre gyanúsabb, „túrt” fórummá vált. Az 1985-ös ifjúságpolitikai vita („És az ifjúságpolitika?”) során Kéri László sokkolóan őszinte helyzet-elemzésével már a rendszer legitimációját feszegette azzal, hogy az ifjúság elvesztése a rendszer végét is jelentheti.

A könyv dramaturgiai csúcspontja kétségkívül az 1986-os év tárgyalása („Kulcs-szelep”). Soltész rekonstrukciója szerint ez volt az az év, amikor a Tokaji Írotábor elérte politikai potenciáljának maximumát. A Csurka István levelét felolvasó Csengey Dénes gesztusa, vagy Veres András és Tarján Tamás vitája a nemzedéki és esztétikai törésvonalakról már nem fért bele a pártállami keretekbe. A szerző kiválóan érzékelteti a feszültséget: itt csúcsosodott ki a hatalom (Kun László megyei titkár és a központi szervek) és az írók közötti „húzd meg, ereszd meg” típusú játék. Ennek következményeként 1987-ben elmaradt a találkozó. A monográfia talán legizgalmasabb fejezete („Történetek egy elmaradt írotáborról”) oknyomozó alapossággal jár utána annak, miért maradhatott el a

találkozó. Soltész cáfolja azokat az egyszerűsítő magyarázatokat, amelyek szerint a tábort egyszerűen „betiltották” volna, vagy hogy Fekete Gyula árulta volna el Tokajt a Lakiteleki fórum kedvéért. Szerinte a valóság ennél árnyaltabb: a kényszerszünethez vezető tényezők között megtaláljuk a megyei pártvezetés időhúzását, a bizonytalan központi kultúrpolitikát (Köpeczi Béla, Lendvai Ildikó hivatala) és a népi ellenzék stratégiai átrendeződését (a lakiteleki rendezvény előkészítése).

A kötet nem lenne teljes Sáray László szerepének méltatása nélkül. „Az írotábor lelke” című fejezet, illetve a könyv egészén végig vonuló hivatkozások egyértelművé teszik, hogy Sáray volt az a szürke eminenciás, a fáradhatatlan szervező, aki a politikai viharok közepette is biztosította, hogy folyamatosan megtartásra kerüljön a rendezvény. Soltész Márton munkája egyben tiszteletadás is az ő emléke előtt; a szerző és az adatközlő közötti bizalmi viszony teszi lehetővé, hogy olyan belső információk és dokumentumok kerüljenek napvilágra, amelyek máskülönben elvesztek volna. Sáray archívuma nélkül a népfront helyezkedése, a szállásfoglalások körüli hercehurcák vagy a tiszaladányi borozások politikai jelentősége rejtve maradt volna.

Soltész Márton könyvének stílusa is dicséretes. Olvasmányos, esszézerű stílussal ötvözi a tudományos alaposságot. Nem riad vissza a személyesebb hangvételtől sem, amikor az adatközlőivel való kapcsolatáról ír, de mindvégig megőrzi kutatói távolságtartását. A kötet szerkezete logikus, az évenkénti bontás segíti a tájékozódást, miközben az átívelő tematikus szálak – népesedés, határon

túli magyarság, cenzúra – összekötik az egyes fejezeteket.

Kritikai észrevételként talán csak annyi említhető, hogy a könyv fókuszja – a források természete miatt – erősen a „népi” vonalra és a szervezetek történetére koncentrál, a táborban elhangzott irodalmi művek esztétikai elemzése nélkül háttérbe szorul a politikai diskurzus mögött. Ez azonban nem a szerző hibája, hanem a Tokaji Írotábor jellegéből adódik. Ahogy Fekete Gyula is megfogalmazta, ez a „közéleti irodalom” fóruma volt, ahol az irodalom próbálta pótolni a politika hiányosságait.

A Tokaji Írotábor története 1972–1989 megkerülhetetlen alpmű mindazok

számára, akik szeretnék érteni a Kádárkorszak utolsó két évtizedének szellemi folyamatait. Soltész Márton bizonyítja, hogy a vidéki értelmiségi fórumok a változások centrumában helyezkedtek el, nem szorultak perifériára. A könyv rámutat arra a tényre, hogy a rendszerváltás például olyan műhelyekben is érlelődött, mint a tokaji kollégium és a tiszaladányi művelődési ház, ahol a bor és a gulyás mellett terítékre kerültek a nemzet sorskérdései is.

(Soltész Márton: A Tokaji Írotábor története 1972–1989. Tokaji Írotábor Egyesület, Tokaj, 2025. 384 o. ISBN 978-615-02-2760-3)

Iskola Gödön. Fotó: Dénes György

A Zempléni Múzsá XXV. évfolyamának összesített tartalomjegyzéke

2025. évi 1–4. (97–100.) számok

Klasszikusok – kemény korokból

Képes Géza epigrammái (1/2)
Petőfi Sándor: A királyokhoz (2/2)

Látótér

Balázi Károly: Egy ősi mesterség intézményesülése Magyarországon. A közösségi művelődés történetisége (2/18–23)
Egey Emese: Régi kertek Sárospatakon (2/44–52)
Erdei Róbert: A pedagógiai értékelés elméleti megközelítései – nemzetközi kitekintés (1/27–33)
Freund Tamás: Zemplén és akadémikusai. Elnöki megnyitó a sárospataki konferencián (1/5–7)
Kökényesi Nikoletta: A pedagógiai kommunikáció retorikai jellemzői (2/31–43)
Rózsai Tivadar: A „pataki szellem” (1/34–39)
Soltész Márton: Csurka István és az Írószövetség. Pillanatképek, 1963–2012 (2/5–17)
Trencsényi László: Folklor, folklorizmus, neofolklorizmus – és pedagógiai alkalmazásuk (2/24–30)
Wagner Sára: A beatkorszak után. Dilemmák és viták a populáris zene státuszáról a '70–80-as években (1/8–26)

Látóhatár

Erdős Tamás: Közösségi borászati feldolgozók Tokaj-Hegyalján (1/79–88)
Faltisz Alexandra: Új ajtók a Gutenberg-galaxisban. Reflexiók Bordás Márton alkotáira (1/40–44)
Godzsák Attila: A Szent Jobb Sátoraljúj helyben, 1939 (1/73–78)
Hörccsik Richárd: Harminc éves a Zempléni Településszövetség – a kezdetek (2/75–78)
Jánosi Zoltán: A finnugor kozmosz óre. Pusztay János könyvéről – három tételben (1/57–67)

Lovas Anett: Portré Győri Elekről (2/53–60)
Szentirmai László: A bábszínháztan és pedagógiája. Gondolatok egy készülő kötet kapcsán (1/68–72)
Topolánszky Tamás: Hetvenöt éves a Magyar Táncművészeti Egyetem (2/73–74)
Viga Gyula: A táj élménye és históriája. Baráti gondolatok Fehér Józsefről és Kovács Dánielről (2/79–85)

Látószög

Bencze-Molnár Fanni: Időutazás Lorántffy Zsuzsanna udvarába (1/98–100)
Bordás István: Az erdélyi szászok nyomában (2/98–100)
Egey Emese: Csekey István jogászprofesszor emlékezete (1/101–103)
Jónás Dániel: Az irodalomtanítás módszertanának új szintézise (2/86–90)
Kavecsánszki Ádám: Egy kultúrtörténeti forrás a 19. századból (2/101–103)
Kneip Antal: Ezerszínű szőlővilág (*Egyetemi könyvespolc*) (2/104–105)
Kocsis Károly: Állam és nemzet. Előszó *Magyarország Nemzeti Atlasza* legújabb kötetéhez (1/89–94)
Moklovsky Réka: Önmagunkra lelteni a törekenységben (2/96–97)
Orbán Áron: A szellemi ember és az áltudós (*Egyetemi könyvespolc*) (1/104–105)
Pacsuta Szilvia: Tokaj és Sauternes: bor és történelem (1/95–97)
Tusnady László: Madarász Imre zarándoklatai (2/91–95)

Egyéb

Antológia a Zempléni Múzsában megjelent szépirodalmi művekből (*válogatta és szerkesztette Lapis József*) (3/5–126)
Antológia a Zempléni Múzsában megjelent tudományos publikációkból (*válogatta és szerkesztette: Bolvári-Takács Gábor*) (4/5–113)
Bolvári-Takács Gábor: Századik szám (4/2)
Bordás István: Tellingér András, az alkalmazott grafika mestere (3/127–138)
Számunk szerzői (1/4; 2/4)

Illusztrációk

A történelmi Zemplén vármegye címere (*rajzolta Kovács Zsolt*) (4/1)
A zempléni Bodrogkisfalud község (*Bihari Zoltán felvétele*) (4/116)
Bordás Márton képzőművész (1)
Győri Elek naiv festő (2)
Tellingér András grafikus (3)

(Az egyes tételek után zárójelben a lapszám/kezdő–záró oldalszám olvasható. A tartalomjegyzéket összeállította: Bolvári-Takács Gábor)

Máriaipócsi Zarándokház. Fotó: Dénes György

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

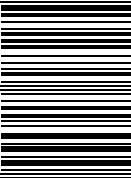
A **THE** egyetemed

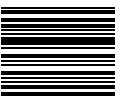

templumuzse.hu

9 771585 718000

26001

500 Ft